

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Tarihçinin Kayıtları'na (Shi Ji) göre

HULAF

Pulat Otkan

TÜRKİYE BANKASI
Kültür Yayınları

2. Basım

TARİH

**PROF. DR. PULAT OTKAN
TARİHÇİNİN KAYITLARI'NA (SHĠ JĠ) GÖRE
HUNLAR**

**YAYIN'DANIŞMANI
DOÇ. DR. GİRAY FİDAN**

**© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2017
Sertifika No: 40077**

**EDİTÖR
DERYA ÖNDER**

**GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM**

**GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI**

**1. BASIM: OCAK 2018, İSTANBUL
2. BASIM: NİSAN 2018, İSTANBUL**

ISBN 978-605-295-317-4

**BASKI
SENA OFSET AMBALAJ MAT. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ
MALTEPE MAH. LİTROS YOLU SK. NO:2/4 MATBAACILAR SİTESİ 2 DK: 4NB7
ZEYTİNBURNU / İSTANBUL
(0212) 613 38 46
Sertifika No: 12064**

**Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında
gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltı-
lamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.**

**TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr**

Prof. Dr. Pulat Otkan

tarihçinin kayıtları'na
(shi ji) göre
Hunlar

İÇİNDEKİLER

Sunuş

VII

Asya Hunları: Xiong-nular	1
Kuzey Asya Tarihinin Dinamiği	2
Çin Uygarlığının Temelleri	4
Doğu'nun Düşünce Dünyası	5
Çin'de Proto-Türk Boyları ile İlk İlişkiler	7
Qin ve Han Hanedanları	9
Kuzey Asya'nın İlk Atlı-Göçebe İmparatorluğu	12
Kuzey Xiong-nuları	20
Xiong-nuların Toplumsal Yapısı	22
Xiong-nularda Örgütlenme	24
Güney Xiong-nuları	30
Çin'de Kurulan Xiong-nu Devletleri	34
Xiong-nuların Önceki Zhao Devleti	35
Sonraki Zhao Devleti	38
Xia Devleti	39
Kuzey Liang Devleti	40
Güney Xiong-nularında Örgütlenme	41
Çin'de Kurulan Xiong-nu Devletlerinde Yönetim Sistemi	44
Çin'deki Xiong-nuların Nüfusu	46
Çinlileşme Sorunu	48
Budizm ve Xiong-nular	50
Çin'de Kurulan Xiong-nu Devletleriyle	52
İlgili Kaynaklar	52
Xiong-nuların Tarihteki Rolü	54

<i>Shi Ji</i> [Tarihçinin Kayıtları], Bölüm 110	
Hsiung-nular (Hunlar), Monografi Dizisi 50	57
<i>Shi Ji</i> , [Tarihçinin Kayıtları], Bölüm 123	
Ta-Yuan (Fergana), Monografi Dizisi 63	95
<i>Shi Ji</i> [Tarihçinin Kayıtları], Bölüm 109	
<i>Szu-Ma Ch'ien</i> : "General Li'nin Biyografisi", Biyografi Dizisi 49	117
<i>Shi Ji</i> [Tarihçinin Kayıtları], Bölüm 111	
General Wei [ve] Uçan Atlılar [Generali Huo Ch'ü-ping], Biyografi Dizisi 51	131
EK 1: Karşılaştırmalı Kronolojik Tarih Tablosu	156
EK 2: Pinyin'den Wade-Giles'a Dönüşüm Tablosu	158
Kaynakça	161
Dizin	163

Sunuş

Atatürk'ün direktifi ile 1934'te Sinoloji kürsüsünün kurulmasının ardından Türkiye'de başta Prof. Dr. Muhaddere Nabi Özerdim olmak üzere Sinoloji alanında önemli bilimsel çalışmalar ortaya konmuştur. Prof. Dr. Pulat Otkan da Türkiye'nin yetiştirdiği en önemli Sinologlardan biridir. Akademik kariyeri boyunca Orta Asya tarihiyle ilgili önemli çalışmalar yapmış ve birçok öğrenci yetiştirmiş olan Otkan'ın elinizdeki bu kitabı, kariyeri boyunca yapmış olduğu çalışmaların en önemlilerinden biridir.

Si Maqian'in başyapıtı olan ve Çin historiyoğrafyasının abide eseri kabul edilen *Tarihçinin Kayıtları (Shi Ji)* adlı eseri sadece Çin tarihi açısından değil, Çin ile ilişkilere sahip olan bütün bölge ve dünya tarihi açısından da büyük öneme sahiptir. Özellikle yazılı kaynakların son derece kısıtlı olduğu Hunların tarihi ve Türk tarihi açısından, söz konusu eser elimizde bulunan en önemli kaynak durumundadır. *Tarihçinin Kayıtları*, kendisinden sonra yazılan Çin'in resmi hanedan kayıtları için bir örnek teşkil etmiş, Çin tarih yazımı bu büyük eseri bir model olarak kabul etmiş ve sonraki yüzyıllar boyunca da bütün resmi hanedan kayıtları bu model üzerine inşa edilmiştir. Türk tarihi söz konusu olduğunda ise elimizdeki en eski yazılı kaynak yine *Tarihçinin Kayıtları*'dır.

Pulat Otkan, *Shi Ji* içerisinde Hunlar ile ilgili en önemli monografileri Türkçeye çevirmiş ve notlandırmıştır. Kitabın giriş kısmın-

da Hunlar'la ilgili bölümler, devamında ise *Tarihçinin Kayıtları* içerisinde yer alan Hunlar'la ilgili bölümlerin çevirileri bulunmaktadır. Metinde Çince'nin iki yaygın transkripsiyon sistemi olan Wade-Giles ve Pinyin birlikte kullanılmıştır; bu nedenle okuyucunun aynı sözcüğün farklı yazımlarıyla karşılaşması mümkündür. Kitabın sonundaki ekler bölümünde bu iki sistemi ve karşılıkları içeren bir tablo okuyucunun dikkatine sunulmuştur.

Pulat Otkan'ın uzun yıllar boyunca üzerinde çalıştığı bu eser, ne yazık ki vefatıyla birlikte tam olarak bitirilememiştir. Bu durum mevcut eserin kıymetini eksiltmemekte ancak eğer tamamlayabilmiş olsaydı Otkan'ın yapacağı ilaveler, kendi düzeltmeleri ve notlarından bizi mahrum bırakmaktadır. Son derece kıymetli bilgiler içeren ve aynı oranda da okuyucudan dikkat isteyen metnin ana dokusunu ve iskeletini değiştirmeden, elimizden geldiğince, birtakım düzenlemelere ve yazımla ilgili düzeltmelere gittik. Ancak eser sahibinin üslup ve yorum sınırları içerisinde kalabilmek için, okuyucunun da yer yer fark edeceği gibi, metnin farklı yerlerindeki tekrarları ya da Pulat Otkan'ın özellikle unvanlarla ilgili farklı bağlamdaki yorumlarını aynen korumayı tercih ettik. Metne tarafımızdan eklendiği belirtilen açıklayıcı birkaç not da okuyucuya kılavuzluk edecektir.

Uzun yıllar boyunca çok titiz bir çalışmayla hazırlanan bu eserin bilim ve yazın camiasına kazandırılmış olması, Türkçe literatüre önemli bir katkı sunmaktadır.

Giray Fidan
Aralık 2017, Ankara

Tarihçinin Kayıtları'nın (Shi Ji) yazarı Sima Qian'ın portresi.

Asya Hunları: Xiong-nular

Genel olarak tarih ile coğrafya ya da doğal koşullar arasında yakın bir ilişki olduğu dikkat çeker. Gerçekten de insanoğlunun içinde yaşadığı coğrafya, özellikle doğaya büyük ölçüde bağımlı olduğu eski çağlarda, yaşam biçimini belirleyici önemli bir etken olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, yaşlı Asya kıtası, coğrafi özelliklerine göre birkaç bölgeye ayrılmakta, bu bölgeler, aynı zamanda Asya'nın değişik tarihsel ve kültürel alanlarını da belirlemektedir.

Dünyadaki kara parçalarının üçte birini oluşturan Asya kıtasının okyanuslardan etkilenen doğusu ile güneyinde, Huang He,¹ Yang Zi Jiang, Ganj ve İndus ırmakları ile Mezopotamya gibi büyük ırmak boylarında, tarımcı bir çevre oluşturmaya uygun doğal koşullar, buralarda belli tarihsel ve kültürel alanların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Okyanusların etkisinden yoksun iç bölgelerdeki çöl ve bozkırlarda ise, insan toplulukları yüksek dağlardan doğan ırmak boylarında atlı-göçebe yaşam biçimini ya da vaha tarımcı-

1 Metinde Çincenin transkripsiyonunda "Pinyin Sistemi" kullanılmıştır. z → dz; c→ts; zh ve j →c; ch ve q → ç; sh ve x → ş biçiminde okunmalıdır. -ie ve -ei dışında e → ğı, "z, c, zh, ch,sh, r" harflerinden sonra gelen i → ı, yan yana gelen iki ünlü kaynaştırılarak, Xiong → Şyong, Xia→ Şya örneklerindeki gibi okunmalıdır. Çince imlerin eski okunuşları bugünkü okunuşlarından farklıdır; metinde bugünkü okunuşları verilmiştir. Japoncanın transkripsiyonunda "Hepburn Sistemi" kullanılmıştır.

lığını geliştirmişler, sözünü ettiğimiz tarımcı dünyadan farklı bir tarihsel ve kültürel çevre oluşturmışlardır.

Bu görüş açısından, Asya'nın tarihsel ve kültürel alanları genellikle Çin merkez olmak üzere Doğu Asya, Maveräünnehir-Tian Shan yöresi merkez olmak üzere Orta Asya, Baykal Gölü çevresi merkez olmak üzere Kuzey Asya, Hindistan merkez olmak üzere Güney Asya, Irak-İran merkez olmak üzere Batı Asya ve Anadolu merkez olmak üzere Ön Asya olarak ayrılmaktadır. Bu alanlar, bir yandan "Batı Dünyası" ile çok eski çağlardan beri belli bir ilişki ve etkileşim içinde olurken, bir yandan da hem kendi içlerinde, hem de birbirleriyle, kimi zaman kuzey-güney ya da doğu-batı yönünde, kimi zaman da ters yönde yoğunlaşan bir ilişki ve etkileşim içinde Asya'nın kültürel ve tarihsel mozağini biçimlendirmişlerdir.

Kuzey Asya tarihi, her ne kadar bağımsız olarak ele alınıyorsa da çevresindeki tarihsel alanlarla, özellikle Orta Asya, Batı Asya ve Çin tarihiyle bağlantısız bir gelişme gösterdiği söylenemez.

Konuya Kuzey Asya tarihi ile Orta Asya ve Batı Asya tarihi açısından bakılırsa, Orta Asya ile Moğolistan Yaylası Asya'nın iç kısmında yer aldığından, her ikisi birlikte, "İç Asya" ya da kurak toprakları nedeniyle "Kurak Asya" adıyla da anılmış; Orta Asya, Moğolistan Yaylası ile bu bölgenin tarihine ortak olagelmıştır.

Kuzey Asya Tarihinin Dinamiği

Orta Asya'nın kuzey yarısı, kabaca, Tanrı Dağları ile Sir-derya'yı birleştiren çizginin kuzey kısmı atlı-göçebelerin etkinlik alanı, güney yarısı ise vaha tarımcılarının dünyasıydı. Bir görüşe göre,² Orta Asya tarihi, Kuzey'in atlı-göçebeleriyle Güney'in vaha tarımcıları arasındaki çatışma ve birlikte yaşama ilişkilerinin tarihidir. Bu ilişkiler kimi zaman fetheden/fethedilen, yöneten/yönetilen biçiminde, kimi zaman bir tarafın kültürünün diğer tarafın kültürünün yanında üstün ya da zayıf kalması biçiminde oluşmuş, zamanla bu kültürel farklılıklar her iki tarafın birbirini tamamlamasını ve bir arada yaşamalarını sağlamıştır.

2 Mano Eiji, *Chuo Ajia no Rekishi [Orta Asya Tarihi]*, Tokyo: Kodansha, 1977.

Başka bir görüşe göre ise özetle,³ “Orta Asya’nın kuzey yarısında etkinlik gösteren atlı-göçebelerin birçoğunun anavatanı Moğolistan Yaylası’dır. Kuzey Asya’nın atlı-göçebeleri sadece Güney’deki vaha tarımcılarıyla ilişki kurmamışlardır. Önceleri Moğolistan Yaylası’nı merkez edinmiş olan (Gök-)Türkler, Orta Asya’yı ele geçirip yönetmiş, buraların Türkleşmesini tetiklemiştir. Sonraları yine Moğolistan Yaylası’nda kurulan Uygur Devleti’nin yıkılmasının ardından Uygurların asıl kolu Orta Asya’ya göç etmiş ve Tian Shan Uygur Devleti’ni kurmuştur. Çok geçmeden, yine Türklerden Karluklarla birleşip, Batı Tanrı Dağları’nın kuzey yamaçlarını merkez edinen Karahanlı Devleti’ni kurarak Orta Asya’nın Türkleşmesini hızlandırmışlardır. Ayrıca, Abbasi Hanedanı içinde rol oynayan Türk askerleri, Kuzeybatı Hindistan ve Delhi’de kurulan Türk hanedanlıklarını, İran, Irak ve Anadolu’da kurulan Selçuklu devletlerini, Osmanlı Devleti’ni kuranlar aslında göçebe kökenli insanlardır ve bunların kaynağı Moğolistan Yaylası’dır. Bu nedenle, “bu bölgeyi içeren Kuzey Asya’nın tarihinin anlaşılması, Batı Asya, hatta Afganistan ve Hint tarihi düşünüldüğünde de görmezlikten gelinemez,” denilmekte; bölge tarihinin dinamiğinin Kuzey Asya kökenli atlı-göçebeler olması nedeniyle, Orta Asya tarihinin sadece Kuzey-Güney ilişkisi sonucunda değil, bu tarihsel ve kültürel alanların Doğu-Batı yönünde gelişen ilişkiler kurmaları sonucunda da biçimlendiği ifade edilmektedir.

Gerçekte, Asya’nın bu tarihsel ve kültürel alanlarının yapısını etkileyen ilişkilerin kaynağı, Kuzey-Güney (Kuzey Asya-Çin) arasındaki bir kültürel ve ekonomik fay hattındaki hareketlenmelerdir. Bu hareketlenmeler, fay kırığını Doğu’ya (Kore ve Japonya’ya) ve Batı’ya (Orta Asya ve Batı Asya’ya) doğru genişleterek, bu kültürel ve ekonomik fay hattı boyunca, Kuzey-Güney (atlı-göçebe/yerleşik tarımcı) enerjisinin yarattığı yapılanmalar meydana getirmiştir.

3 Masao Mori ve Nobuo Kanda (der.), *Kita Ajia Shi [Kuzey Asya Tarihi]*, Tokyo: Yamakawa Shuppansha, 1981.

Çin Uygarlığının Temelleri

Çin’de MÖ 1000 yıllarında, Yin Hanedanı’nın son zamanlarında, benzerleri Ön Asya’dan Orta Asya’ya doğru yayılma gösteren ve kırmızı boyalı toprak kaplılarıyla tanımlanan, neolitik Yang Shao kültürünün bulunduğu Shaan-xi bölgesinden Doğu’ya doğru gelişen bir kavimler hareketi başlamıştır. Bu hareket sonucunda, MÖ 1050 yılı dolaylarında, Yin Hanedanı yıkılmış ve yerine Zhou adlı bir hanedan kurulmuştur. Zhou Hanedanı’nın atalarının, başlangıçta Yin Hanedanı’na bağlı oldukları, daha sonra, Gu-gong-tan-fu adlı bir kişinin önderliğinde Batı’daki Shaan-xi yöresine göç ettikleri, bu kişinin torunlarından Wu Wang zamanında, doğuya doğru harekete geçerek zalim bir hükümdar olarak tanımlanan Zou Wang’ı devirip Zhou Hanedanı’nı kurdukları söylenmektedir.

Bugünkü Shaan-xi’deki Xi-an kentinin batısında bulunan Hao-jing’i başkent yapan Zhou Hanedanı’nın kurucusu Wu Wang, kısa bir süre sonra ölür. Yerine geçen genç hükümdar Cheng Wang’a, yeni devletin kuruluşunda amcası Chou-gong Dan yardımcı olur. Doğu’nun yönetimi için, Doğu başkenti Lo-yi (bugünkü Lo-yang) inşa edilir, Zhou Hanedanı üyelerine, yararlık gösterenlere ve Yin Hanedanı’nın ileri gelenlerine toprak verilerek devletin temelleri kurulur. Böylece, Çin’de ilk kez “Feng-jian” (bir tür ıktâ) sistemi uygulanmaya başlanır. Bu sistem, iki farklı kültür arasında bir kolasyon ortamı yaratır. Başlangıçta, tarımcı ve gelişmiş bir kültüre sahip Yin Hanedanı’nın kurumsal değerlerini koruyan bu fatihler, olasılıkla göçebe-çoban kökenli altyapılarını bu ortamla bütünleştirmek için sabırlı ve uyumlu davranmışlar, bilge ve erdemli davranışlarıyla güven kazanarak Yin halkı üzerinde yabancı yönetici sıfatını taşımalarına rağmen, onların gelenek ve göreneklerine saygı göstermişlerdir. Bu durum, Zhou kültürü Yin kültürünün devamıymış gibi bir izlenim bırakmaktaysa da aslında bu iki kültürün kaynaşması, daha sonraki Çin uygarlığının temel taşlarını oluşturan yeni bir oluşum niteliği taşımaktadır.

Zhou toplumunda, hükümdar, hanedan üyeleri ve “Dai-fu” denen zadeğân tabakası,⁴ aynı soydan gelen akraba toplulukları

4 Eberhard, bunlara “gentry” demektedir. Bkz. W. Eberhard, *Çin Tarihi*, Ankara: TTK, 1947.

halinde, kendi “ata tapınakları” merkezinde, duvarla çevrili yerleşim birimlerinde oturmakta ve bu yerleşim birimleri çevresinde yer alan tarım alanlarında çalışan ve aralarında aynı şekilde akrabalık ilişkisi olan köylülerini yönetmekteydiler. Ayrıca, “Dai-fu”ların her biri, savaş zamanında hanedan üyelerinin emrine vermek üzere, “Shi” denen akraba genç erkeklerden oluşan askeri birlikler de kurmuşlardı. Bu düzen dışında kalan insan toplulukları ise, Zhou halkının gözünde “barbar” ya da “yabancı” olarak nitelendirilmekteydi.

Zhouların Shaan-xi’deki başkenti, Kuzey’den gelen göçebe-çoban kavimlerin saldırısı üzerine MÖ 771 yılında düşer. Zhou yöneticileri Doğu başkenti Lo-yang’a yerleşmek zorunda kalırlar ancak bir süre sonra, daha önce kendilerine toprak dağıtılan hanedan üyeleri ve diğer yerel beyler kendi aralarında bir iktidar mücadelesine girişirler. Doğu’ya göçen Zhou Hanedanı, MÖ 256 yılında, Qin (=Çin) Beyliği tarafından yıkılıncaya değin hiçbir varlık gösteremez. “Feng-jian” sistemine göre daha önce toprak sahibi olmuş beyler arasındaki mücadelelere sahne olan bu döneme İlkbahar-Sonbahar Dönemi (MÖ 770-403) ve Savaşan Beylikler Dönemi (MÖ 403-221) denmektedir.

Doğu’nun Düşünce Dünyası

Zhou halkının inanç dünyasında Yin kültüründen geldiği düşünülen ata tapınısı, güneş, ay, yıldız, dağ ve ırmak tanrıları, kendilerinin atası olduğuna inandıkları tarımın mucidi, Tahıl Tanrısı, Toprak Tanrısı gibi tanrılar ve Zhoulara özgü olduğu düşünülen, tüm bu tanrıların yöneticisi olduğuna inandıkları bir “Shang-di” ile tüm evrenin düzenini temsil eden bir “Tian” (Gök) inancı bulunmaktadır.

İlkbahar-Sonbahar Dönemi’nde, bağımsızlıklarını ilan eden beyliklerin sınırlarının genişlediği, böylece daha önce Sarı Irmak boylarında yerleşen Yin-Zhou kültürel alanının yaygınlaştığı, ayrıca akrabalık ilişkilerine göre yapılanmış toplumsal düzende de çözümlerin ve tarım, ticaret ve zanaatın gelişmesine paralel ola-

rak kimi beylik memurlarının ve sıradan kişilerin güç kazanmaya başladığı görülmektedir. Bu yeni oluşum çerçevesinde, düşünceyi silah olarak kullanan bazı kişilerin yerel beylere akıl hocalığı yapmaya başlamalarıyla, Çin’de ilk kez bireysel düşüncelerin ifade edilebildiği bir ortam doğmuştur. Doğu dünyasının düşünsel alt yapısının kurulduğu bu dönemde dokuz değişik felsefe ekolü ortaya çıkmıştır. Bu ekollerin başlıcaları Konfüçyüs tarafından temsil edilen “Entelektüeller Okulu”, Lao-zi tarafından temsil edilen “Dao Okulu” ve Han-fei-zi tarafından temsil edilen “Yasacılar Okulu”dur.

Konfüçyüsçü düşünce, toplumsal, siyasal ve yarı dinsel bir ahlak sistemidir. Bu düşünce ile “ideal insan” modelinden hareketle ideal aile, ideal toplum ve ideal yönetim sistemi öngörülmektedir. Böyle bir ideali gerçekleştirmek için ise eğitim önem kazanmaktadır. Eğitim malzemesi ise, daha önceki “Altın Çağ”ın bilgi birikimini içeren yapıtlardan, ritüellerden ve evrendeki uyumu ve düzeni gözlemleyerek elde edilebilir. İnsan sevgisini ve kardeşliği önkoşul sayan Konfüçyüs’e göre, “hükümdar hükümdarlığını, teba tebalığını, baba babalığını, evlat da evlatlığını bilmelidir.”

Buna karşın, “Yasacılar Okulu”, Konfüçyüsçü düşüncenin tersine, insanın doğuştan kötü olduğunu, bu nedenle yasalarla yola getirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Lao-zi’nin öğretisinde ise, “bir şey yapmamak” ve “evrensel yol” (Dao) üzerinde kalarak, doğa ile uyum içinde olmak, insanlar için tek çıkış yoludur.

Bu düşünce ekolleri içinde, hemen hemen 2500 yıl boyunca, tüm Doğu dünyasında geçerliliğini koruyan Konfüçyüsçü düşünceyi, genelde Çin felsefesini, daha iyi kavrayabilmek için Çinlilerin evrene bakış açılarını incelemekte yarar vardır. Tektanrılı dinlerde evrenin yüce bir varlık tarafından yaratıldığı, yaratılmakla kalmayıp onun tarafından yönetildiği inancı hâkimdir. Çin düşüncesinde ise, evren kendi kendini yaratmıştır ve “yin-yang” kavramlarıyla açıklanan düalistik bir döngü içinde kendini dengeleyerek varlığını sürdürmektedir.

Çin’de tarımcı, babaerkil bir toplumun ortaya çıkmasından sonra, erkek ve erkek soyu dominant bir rol üstlenmiş, baba ve

baba soyunun ruhunun öldükten sonra da yönetici ve koruyucu niteliğini sürdürdüğü inancı hâkim olmuş, evlerde ataların ruhunun yaşatıldığı bir altar oluşturularak belli zamanlarda bunlara saygı ve anma törenleri düzenlenmeye başlanmıştır. Böylece Çin’de bir atalara tapma inancı ortaya çıkmış, bunun sonucunda dominant olan her şey *yang* kavramı ile özdeşleştirilmiştir. Buna göre, gök (Evren) *yang*dır, yer ise *yin*dir. Gök, yeryüzündeki insanları, “Ti-an-zi” (Gök’ün Oğlu) olan hükümdara verdiği muhtariyetle yönetir. Hükümdarın halka karşı bir baba gibi görev ve sorumlulukları vardır; adil olmak, refah ve huzur sağlamak, sevgi ve şefkat göstermek, eğitmek, onları korumak ve kollamak gibi. Bunları yerine getirmezse, kendisine verilen muhtariyet her an elinden alınabilir. Bu nedenle, hükümdar da zaman zaman Gök’e olan bağlılığını belirtmek için kurbanlar sunmak, anma ve saygı törenleri düzenlemek zorundadır. Çin’in bu inanç ve düşünce sistemi, “Çinli”lerle “Yaban”cıların ayırt edilmesinde önemli bir ölçüt olmuştur.

Çin’de Proto-Türk Boyları ile İlk İlişkiler

MÖ 3. yüzyıldan önce, büyük bir olasılıkla, Altay dillerini konuşan ve Moğolistan yaylalarının güneyinde ve Sarı Irmak’ın kuzeyinde yaşayan kabilelere, eski Çin kayıtlarında Di’ler ya da Kuzey Di’leri denmektedir. “Di” adının, daha sonraki Çin kaynaklarında “Di-li”, “Ding-ling”, “Tie-le”, “Che-le” ya da “Tu-jüe” biçiminde yazılanlar gibi, “Türk” ya da “Türkler” sözcüğünün Çincedeki çevriyazı şekli olduğu ifade edilmektedir.⁵ Bu “Di” kabilelerinin, önceleri Çin’in Shaan-xi Platosu ile He-bei’deki Tai-hang Dağları eteklerinde, “İlkbahar-Sonbahar” ve “Savaşan Beylikler” dönemlerinde ise, Ordos bölgesi ile He-bei’in kuzey ve orta bölgelerine yayıldıkları görülmektedir.

Yin Hanedanı dönemine ait “Kaplumbağa Kabuğu Yazıtları”nda “Gui-fang”, “Tu-fang” ve “Yin (?) -fang” adıyla geçen ka-

⁵ Ma Chang Shou, *Bei Di yü Xiong-nu* [Kuzey Di’leri ve Xiong-nular], Beijing: Sanlian Shudian, 1962, s. 1; Masao Mori, *Yuboku Kiba Minzoku Kokka* [Göçebe Atlı Budun Devleti], Tokyo: Kodansha, 1967, s. 11-17.

vimlerden “Yin (?) -fang” ile bağlantısı olduğu söylenen⁶ Di’lerin içinde, “Bai-di” (Ak Türk ?) ve “Chi-di” (Kızıl Türk ?) adıyla anılanların bulunduğu, bunların renkleri aynı zamanda yönleri belirtmek için de kullanmaları nedeniyle bu adları aldıkları, Chi-di’lerin genellikle bozkırın güneyinde, Bai Di’lerin ise bozkırın batısında oturdukları anlaşılmaktadır.

“İlkbahar-Sonbahar” Dönemi’ndeki Jin Beyliği’nin, diğer “Di” kabilelerinden Xian-yü ve Wu-zhonglar ile daha sonra tüm Çin’de birliği sağlayan Qin Beyliği’nin, “Bai Di” ve Chi Di’lerle yakın ilişkiler içinde oldukları, Savaşan Beylikler Dönemi’ndeki Zhongshan Beyliği’nin, Xian-yülerin yönetimindeki bir kabileler birliği tarafından kurulduğu, bu dönemlerdeki proto-türk boylarının Çinlilerle iç içe, ortak bir dünyayı paylaştıkları dikkati çekmektedir.

Bu dönemlerin tarihi ile ilgili Çin kaynaklarında, Sarı Irmak’ın kuzey bölgelerinde, ata binen, çadırlarda yaşayan söz konusu göçebe-çoban kabilelerin zaman içerisinde yerleşik yaşama geçerek kentlerde tarım ve hayvancılıkla uğraşmaya başladıkları belirtilmektedir. Ayrıca, bu kabilelerin liderlerinin belli soyadları olduğu, Zhou Beyliği’nden Xiang Wang, Jin Beyliği’nden Xian Gong ve Wen Gong gibi hükümdarların eşlerinin “Di” kabilelerinden olduğu söylenmekte, bronz kaplar üzerindeki yazıtlardan, İlkbahar-Sonbahar Dönemi’ndeki pek çok hanedan üyesi yerel beyin, “Wei” soyadını taşıyan “Di” kadını ile evlendiği anlaşılmakta, Jin Beyi Jing Gong’un kız kardeşinin, “Di” beylerinden biriyle evlendirildiği bilinmektedir. Siyasal ilişkiler açısından, beylikler arasındaki mücadelelerde Di’lerin de yer aldığı, zaman zaman belli beylerle ittifak kurarak bir diğeriyle savaştıkları, böylece aralarındaki kaynaşmanın hızlandığı görülmektedir. Örneğin, bu ilişkiler sonucunda Jin Beyliği içinde pek çok kişi deri ve keçeden yapılmış “Di” giysileri giymeye, ata binmeye başlamış; eşek, katır ve at gibi binek hayvanları çoğunlukla Di’ler vasıtasıyla Çin’e girmiştir.

6 Ma Chang Shou, *Bei Di yü Xiong-nu*, s. 3.

Qin ve Han Hanedanları

Çin’de Savaşan Beylikler Dönemi’ndeki yedi beylikten en batıdaki, Shaan-xi bölgesinde etkinlik gösteren ve “Yasacılar”ın felsefesini benimseyerek “Zengin Devlet, Güçlü Ordu” sloganıyla ortaya çıkan Qin Beyliği, MÖ 221 yılında tüm ülkede birliği sağlayarak Çin’in tek hâkimi haline gelir. Son derecede otoriter bir kişi olan Qin Beyi, “Qin Shi Huang Di” (Çin’in İlk Hükümdarlar Hükümdarı) sıfatıyla, merkeziyetçi, despotik bir yönetim kurar. Yönetimini bir dizi reform ve imar faaaliyetleriyle güçlendirir. Çin yazısını ülke çapında standartlaştırır. Ülkenin idari yapısını yeniden düzenleyerek, il ve ilçe sistemi kurar. Vergi sistemini değiştirir. Ulaşımı kolaylaştırmak için yollar açar, su kanalları inşa eder. Kuzeyden gelecek Xiong-nu (Hun) saldırılarına karşı, daha önce inşa edilmiş olanlara ilaveten, yeni bir Çin Seddi’nin yapımına girişir. Konfüçyüsçü düşünceye bağlı kişileri ortadan kaldırtarak, bu felsefeyle ilgili tüm kitapları yakıtır. Yönetimi için tehlikeli olduğunu düşündüğü binlerce kişiyi başka yerlere sürer.

Qin Shi Huang Di’nin “Yasacı” yönetim sisteminin daha sonra Doğu Asya dünyasında önemli etkileri olmuşsa da sonuçta bunun bedelini bu dönemde Çin köylüsü ödemiş, hükümdarın ölümünden bir süre sonra, köylü ayaklanmaları baş göstermiş, Liu Bang (Gao Zu) adlı kişinin önderliğindeki bir grup, MÖ 202 yılında Han Hanedanı’nı kurmuştur.

Qin ve Han dönemleri, Çin’e özgü “Feng-jian” (ıktı) sisteminin gelişme dönemi olarak bilinir. Aradaki kısa bir iktidar değişikliği dışında, MÖ 202 yılından MS 5 yılına kadar olan kısmı “Önceki Han Hanedanı”, MS 25 yılından MS 220 yılına kadar olan kısmı da “Sonraki Han Hanedanı” adıyla 400 yıl süren Han Hanedanı Dönemi, Doğu Asya dünyasının kültürel, toplumsal ve siyasal temellerinin gerçek anlamda kurulduğu bir dönem olarak bilinir.

Han Hanedanı’nın kurucusu Gao Zu, başlangıçta Qin Dönemi’ndeki idari sistem ile “Feng Jian” sistemini bir arada uygulamış, bozulan ekonomik yapıyı düzeltme çabası içinde olmuştur. Kuzey Çin’de yeni bir tehlike olarak ortaya çıkan, atlı-göçebe Xiong-nu

birliğine karşı yürüttüğü başarısız seferden sonra, dış politikada alttan alan bir tutum izlemiştir. Gao Zu'nun ölümünden sonra, tarım ve ticaretin gelişmesine paralel olarak hanedan üyesi yerel beyler de güçlenmişler ve merkezden kopma eğilimi göstermeye başlamışlardır. Bunun üzerine, MÖ 154 yılında çıkan kargaşanın bastırılmasından sonra, Hanedan üyelerinin elinde olan topraklar merkezden tayin edilen görevlilerce yönetilmeye başlanmıştır.

Han yönetiminde yaşanan bu sancılı dönem sırasında, MÖ 141 yılında başa geçen Wu Di, merkezi, despotik bir yönetim kurmuş, yardımcısı Dong Zhong-shu ile birlikte Konfüçyüsçülük'ü devlet felsefesi haline getirmiş, yerel beylerin bütün otoritesini ellerinden almış, yaptığı yeniliklerle ve aktif dış politikasıyla Han Hanedanı'nın sınırlarını Yün-nan'dan Guang-dong'a ve Kore'ye değin genişletmiş, Çin'in kuzey ve batı sınırları ötesinde önemli askeri ve politik etkinliklerde bulunmuştur. Ne var ki, Han Hanedanı topraklarının böylesine genişlemesi sonucunda devlet hazinesi zayıflamış, para değerini yitirmiş, tuz, demir ve içkiye devlet tekeli ile ticaretle ve fiyatlarda devlet kontrolü uygulanarak ekonomi düzeltilmeye çalışılmıştır. Xüan Di başa geçtiğinde ise, "Yasacı" ve "Konfüçyüsçü" devlet felsefeleri bağdaştırılmaya çalışılarak iç politikada düzenlemeler yapılmış ancak hanedan içindeki çekişmeler Han yönetimini zayıf düşürmüş, Önceki Han Hanedanı'nın sonlarında ülkede ayaklanmalar başlamıştır.

Bu sırada, bu kargaşa ortamından yararlanan, hanedanın ana tarafından akrabalarından biri olan Wang Mang, yönetimi ele geçirerek "Xin" adlı bir hanedan kurmuşsa da bir süre sonra, Han Hanedanı mensubu olan Liu Ailesi iktidarı yeniden ele geçirmiş, Guang Wu Di tahta çıkarak Han Hanedanı'nı tekrar canlandırmıştır.

Guang Wu Di, köylü ayaklanmalarında başı çeken kimi çevreleri ve yerel ayrılıkçı güçleri etkisiz hale getirdikten sonra, Konfüçyüsçü düşünce çerçevesinde adaletli bir yönetim politikası uygulamaya çalışmış, kölelerin öldürülmesini yasaklayarak halk arasında huzurun sağlanmasıyla toplumun sevgisini kazanmış, ülkede okul eğitimini başlatmıştır.

Bu sırada, kuzeydeki atlı-göçebe Xiong-nu Devleti Güney ve Kuzey olmak üzere ikiye ayrılmış, güneydekiler Han yönetimine bağlılıklarını bildirmişler, Han Hanedanı hükümdarlarından Ming Di'den He Di'ye kadar geçen sürede toplumsal huzur sağlanmış, üretim gücü canlanmış ve Kuzey Xiong-nularına karşı etkin önlemler alınmıştır.

Sonraki Han Hanedanı, başından beri, nüfuz sahibi güçlü ailelerin desteğini kazanmış, bu nedenle bu ailelerin konumu daha da güçlenmiştir. Bu kişiler, sahip oldukları büyük toprakları daha da genişletmişler, kölelerden ve fakir halktan oluşan pek çok kişiyi yönetimleri altına almışlar, zamanla ülkenin hemen hemen her yerinde, birbirine kan bağıyla bağlı gruplar oluşturmuşlardır. Bunların içinde kimileri, yönetimle bağlantı kurarak yüksek devlet görevlerine sahip olmuşlar, bu arada yerel ilişkilerini de sürdürerek bir taraftan topraklarını genişletirken diğer yandan da fakir halkı kendi hizmetleri altında çalıştırarak gittikçe artan bir huzursuzluk kaynağı olmuşlardır. Böylece, hükümdarların otoritesi, ana tarafından akraba olan Hanedan üyeleriyle yüksek devlet memurları arasındaki çekişmeler doğrultusunda yönlendirilmiş, kimi zaman kadın tarafı, kimi zaman da devlet memurları yönetimde söz sahibi olmuşlardır. Bu çekişmelerin daha da alevlenmesi üzerine, "Sarı Sarıklılar Kargaşası" denen bir ayaklanmadan sonra, Sonraki Han Hanedanı parçalanarak yıkılmıştır.

Han Hanedanı Dönemi'nde despotik, merkeziyetçi bir yönetim sisteminin kurulabilmesi için devlet felsefesinde bir birlik sağlanması ihtiyacı doğmuş, bu noktada Konfüçyüsçü aydınlar yapıtlarıyla ön plana çıkmıştır. Bu aydınların içinde, Lu Jia, geçmişteki ve yakın zamanlardaki başarıları ve başarısızlıkları ele aldığı *Xin Yü [Yeni Sözler]* adlı yapıtıyla Han Hükümdarı Gao Zu'ya birliği sağlamanın yollarını göstermiş; Jia Yi, *Xin Shu [Yeni Yazılar]* adlı kitabında vefakârlığı savunmuş, hanedan üyelerine verilen yerel beyliklerin kaldırılmasını önermiş; Dong Zhong-shu, *Chun-Qiu Fan-lu [İlkbahar ve Sonbaharın Renkli Çizgileri]* adlı yapıtında hükümdar otoritesini öngörmüş; Ban Gu, bu dönemde Çin klasikleriyle ilgili tartışmaları ele aldığı *Bai Hu Tong [Zamanı Anlamak]*

adlı kitabı yazmış; Liu An, Dao felsefesini yansıtan *Huai Nan Zi* adlı yapıtını kaleme almış; ekonomik sorunlar, Huan Kuan'ın *Yan Tie Lun* [Tuz ve Demir Üzerine] adlı yapıtında ele alınmış, Wang Chong, Han Dönemi'ndeki boş inançları yeren *Lun Heng* adlı kitabı yazmış, Xü Sheng, *Shuo Wen Jie Zi* adıyla etimolojik bir Çince sözlük derlemiştir.

Diğer yandan, Çin'de Qin Hanedanı öncesinde her beylikte tarih memurları kendi beyliklerinin tarihini kaydetmekteydiler. Han Hanedanı Dönemi'nde de tarihyazımı çalışmaları hız kazanmış, Sima Qian, MÖ 91 yılında, 130 bölümden oluşan ve Çin tarihinin en eski dönemlerinden MÖ 104 yılına kadarki Çin tarihini içeren, ünlü *Shi ji* [Tarihçinin Kayıtları] adlı yapıtı tamamlamıştır. Çin tarihi açısından olduğu kadar, Kuzey Asya ve Orta Asya tarihi açısından da son derecede değerli bilgiler içeren bu yapıtın 110. Bölüm'ü Xiong-nuların en eski tarihinden başlayıp, Han Hanedanı Dönemi'ndeki Çin-Xiong-nu ilişkilerini ayrıntılı bir biçimde ele almakta, 123. Bölüm'ü Orta Asya'daki Fergana bölgesine elçi olarak gönderilen Zhang Qian'in verdiği değerli bilgileri içermektedir. Yine bu dönemde, Ban Gu tarafından MS 82 yılında yazılan *Han Shu* [Han Hanedanı Tarihi], MÖ 206 yılından MS 23 yılına kadarki Çin tarihini kapsamakta, ayrıca Kuzey Asya ve Çin'in batı komşuları hakkında ayrıntılı bilgiler içermekte ve her iki yapıt da Türk tarihiyle ilgili en eski yazılı kaynaklar olarak büyük değer taşımaktadır.

Han Hanedanı Dönemi'nin sonuna kadar "Çin merkezli" dünya görüşünün temel taşlarını oluşturan kendine özgü etik, kültürel, siyasal ve toplumsal standartları belirleyen Çin, önceleri mükemmelliği daima bu standartlar içinde tanımlamıştır.

Kuzey Asya'nın İlk Atlı-Göçebe İmparatorluğu

MÖ 3. yüzyıl dolaylarında, İç Moğolistan Platosu, Yin-shan Dağları ve Ordos bölgesinde Xiong-nu kabileleri hayvanlarıyla konar-göçer bir yaşam sürdürmekte, bunların doğusunda, Moğolistan Platosu'nun doğusu ile Çin'in kuzeydoğusunda Doğu Hu'ları⁷

7 "Dong-hu" adıyla da anılmaktadır. Tungus-Moğol boyları olduğu düşünülmektedir.

avcılık, hayvancılık ve ilkel tarımcılık yapmakta, bu arada batıda Moğolistan Platosu'nun kuzeybatısından, Gan-su'nun batısından Tarım Havzası ile Altay ve Tanrı Dağları'na kadar uzanan bölgede Rou-Zhi⁸ adıyla bilinen bir kavim, Çin ipeği ile Hotan'dan çıkan yeşim taşı ticaretini elinde tutmaktaydı. Bu arada, kuzeyde Baykal Gölü'nün güney yöresi merkezindeki bölgede Ding-lingler [< Türkler],⁹ Güney Sibiry'a'nın Yenisey Irmağı'nın yukarı boylarında ise Jian-kunlar [< Kırgızlar] avcılık ve hayvancılıkla uğraşarak konar-göçer bir yaşam sürdürmekteydiler.

Qin Beyliği'nin hükümdarı Shi-huang-di, Savaşan Beylikler Dönemi'ne son vererek Çin'de birliği sağlayınca (MÖ 221), generallerinden Meng T'ien'i Xiong-nuların üzerine göndermiş ve onları Ordos'tan çıkartmış, Çin Seddi'ni restore ederek sağlamlaştırmıştır.

Çin Seddi, Han Hanedanı Dönemi'nin sonuna kadar oluşan bir "Çin merkezli" dünya ile Kuzey Asya'nın atlı-göçebe dünyası arasındaki ilişkilerin sembolü olarak görülmektedir. Savaşan Beylikler Dönemi'ndeki, Yen, Zhao, Qin gibi Çin'in kuzeybatısında bulunan beylikler, hem dışardan gelebilecek saldırılara karşı savunmak hem de yönetimleri altındaki halkın başka yerlere gitmesini önlemek amacıyla sınır boylarına surlar inşa etmişler, daha sonra, Qin Hanedanı zamanında bu surlar birleştirilmiş, yeni eklemelerle uzunluğu 5000 kilometreye varmıştır. Çin Seddi'nin yapımının önemli gerekçelerinden biri, bu dönemde Çin'i tehdit eden "Xiong-nu" kabileleridir.

MÖ 209 yılı dolaylarında, Mo-du¹⁰ adlı bir Xiong-nu önderi, babası Tou-man'ı¹¹ ortadan kaldırarak başa geçtikten sonra, Doğu

8 Batı dillerinde yazılmış tarih kitaplarının çoğunda "Yüe-zhi", "Yüeh-chih" biçiminde okunan bu budunun adı "Rou-zi" biçiminde okunmalıdır. Kimlikleri tartışma konusudur.

9 Kimi Çinli ressamlarca yarı at, yarı insan olarak betimlenmektedirler.

10 Çince yazılışı "Mao-dun" biçiminde de okunan bu adın, doğru okunuşu "Mo-du"dur. Batı dillerinde yazılmış eski tarih kitaplarında "Me-te" biçiminde yazıldığı için, bunlardan alıntı yapan Türk tarihi metinlerinde de "Mete" olarak geçmektedir. Aslında, "Batur" ya da "Baghatur" sözcüklerinin Çince imlerle yazılış biçimi olduğu düşünülmektedir.

11 "On bin" anlamına gelen "Tümen" sözcüğünün karşılığı olduğu düşünülmektedir. "Mete" örneğinde olduğu gibi, kimi Türk tarihi metinlerinde yanlış olarak "Teoman" biçiminde yazılmaktadır.

Hu'larını yönetimi altına almış, Rou-zhiları batıya sürmüş, merkezini Sarı Irmak'ın batısına taşıyarak Ordos bölgesindeki kabileleri ele geçirip daha önce Çinli general Meng T'ien tarafından zaptedilen toprakları geri almıştır. Mo-du bu arada, kuzeyde Ding-lingleri ve kuzeybatıdaki Jian-kunları denetimi altına alarak Kuzey Asya'nın ilk atlı-göçebe imparatorluğunu kurmuş, son derece büyük bir güç haline gelmiştir.

Bu sıralarda, Çin'de iktidar el değiştirmiş ve Han Hanedanlığı kurulmuştur (MÖ 202). Han hanedanı ile Xiong-nular arasındaki ilk ciddi karşılaşma, Han Hükümdarı Gao Zu'nun 300 bin kişilik bir orduyla Xiong-nular üzerine yürümesiyle başlamış, ne var ki Bai Deng Dağı yakınlarında Mo-du'nun 400 bin kişilik ordusu tarafından kuşatılmış ve aralarında yapılan antlaşma doğrultusunda, her yıl belli miktarda ipekli kumaş, içki, tahıl ve yiyecek vermek koşuluyla canını kurtarabilmiştir. Bundan sonra, Han Hanedanı'ndan bir kız ile evlenen Mo-du ile akrabalık ilişkileri kurulmuş, taraflar arasında "He-qin" (Uyum ve Hısımlık) Antlaşması yapılmıştır (MÖ 198). Gao Zu'nun gönderdiği Çin elçisi Liu Jing ile yapılan bu antlaşmadan sonra, Xiong-nu Devleti Çin tarafından tarihte resmen tanınan ilk yabancı devlet olmuştur.

Xiong-nularda, baba öldükten sonra dul üvey anne ile ya da ölen kardeşlerin dul eşleriyle evlenme âdeti bulunmaktadır. Bu âdet, olasılıkla, aile içindeki kadınları korumak ve kollamak amacıyla uygulanmaktaydı. Han Hükümdarı Gao Zu öldükten sonra, Mo-du dul imparatoriçeye evlenme teklif etmiş, bu teklif Çin tarafından büyük bir hakaret kabul edilerek tepkiyle karşılanmıştır. Mo-du bu teklifi, olasılıkla Han hükümdarı ile kardeşlik bağları kurmuş olmaları nedeniyle, kendi âdetlerini dikkate alarak yapmış olmalıdır.

MÖ 177 yılında Rou-zhilar üzerine ikinci bir sefer başlatan Mo-du, bunları Tanrı Dağları'nın kuzeyi ile Balkaş Gölü'nün güneyi arasındaki bir bölgeye çekilmeye zorlamış, Rou-zhilar bundan böyle "Büyük Rou-zhilar" adıyla anılmaya başlamışlardır. Böylece, Lob Gölü'nün kuzeybatısındaki vaha devleti Lou-lan'ı, Doğu Tanrı Dağları'nın kuzey yamaçlarındaki Wu-sunları, Cungar Hav-

zası'nı ve Tarım Havzası'ndaki vaha devletlerini kendilerine bağlayan Xiong-nular batıya açılan tüm yolları ellerine geçirmişlerdir.

Çin kaynaklarında, Mo-du'dan sonra [onun] yerine geçen Lao-shang Chan-yü zamanında (MÖ 174-160), Büyük Rou-zhilara üçüncü bir saldırı düzenlendiği ve öldürülen Rou-zhi hükümdarının kafatasından içki kabı yapıldığı söylenmektedir. Büyük Rou-zhilar bundan sonra, MÖ 139-129 dolaylarında, Xiong-nuların desteklediği Wu-sunların baskısıyla Afganistan'ın kuzeyine göç etmişlerdir.

Han Hanedanı ile Xiong-nu Devleti arasındaki inişli çıkışlı ilişkiler, MÖ 141 yılında Wu Di'nin başa geçtiği ilk yıllarda da uyumlu bir biçimde sürdürülmüştür. Ne var ki, MÖ 138 yılında Zhang Qian adlı Han elçisinin Orta Asya'da yaşayan Xiong-nuların eski düşmanı Rou-zhilarla ittifak kurmak için Batı'ya gönderilmesi üzerine çatışmalar yeniden başlamıştır.

Shi Ji adlı yapıtın 123. Bölüm'ündeki "Fergana" ile ilgili kayıtlarda¹² anlatıldığına göre, yanında 100 kişilik bir heyetle Chang-an'dan yola çıkan Zhang Qian, daha Çin'in batı kapısından çıkar çıkmaz Xiong-nular tarafından tutsak edilerek Chan-yü'nün Sui-yüan'daki otağına götürülür. Burada on yıl tusak kalır; evlenir. Bir fırsatını bularak kaçar ve Tanrı Dağları'nın güney etekleri boyunca ilerleyerek, Pamir Yaylası'nı aşar ve Sir-derya'nın yukarı boylarındaki Fergana Bölgesi'ne varır. Fergana hükümdarı kendisine yardımcı olur ve Sogdiana'ya gitmesini sağlar. Burası, atlı-göçebelerden Büyük Rou-zhiların oturduğu yerdir. Zhang Qian, bunlardan ittifak konusunda olumlu bir yanıt alamaz. Ancak burada kaldığı bir yıl süresince Hindistan, Parthia, Suriye ve Mısır'daki İskenderiye'ye değin çeşitli ülkeler konusunda pek çok bilgi edinir ve seyahati sırasında Orta Asya ülkelerini yakından tanıma fırsatı bulur.

Zhang Qian, Amu-derya'dan Tarım Havzası'na girip, Kun-lun Dağları'nın kuzey eteklerini izleyerek, Lob-nor'un [Kroraina] güney kıyılarından Nan Shan Dağları yoluyla, Qing-hai'daki Tibet kökenli kabilelerin bulunduğu bölgeden geçerek Çin'e dönmeyi planlamış, ancak Xiong-nulara bağlı olan Tibetli kabileler tara-

¹² *Shi Ji*, 123.

findan tutuklanarak tekrar Xiong-nulara teslim edilmiştir. Bu kez sadece bir yıl tutuklu kalan Zhang Qian, Xiong-nular arasındaki bir karışıklıktan yararlanarak, Xiong-nu kökenli eşi ve seyahatinin başından beri yanında olan Xiong-nu rehber Gan Fu ile birlikte, on üç yıl süren bir seyahatten sonra, MÖ 126 yılında Çin'e geri dönmeyi başarmıştır.

Zhang Qian'in misyonu asıl amaçları açısından başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen, verdiği rapor Han Hükümdarı Wu Di'nin dikkatini Orta Asya üzerine çekerek İpek Yolu'nun Çinliler tarafından keşfedilmesinde ve Doğu-Batı ilişkilerinin yeni bir görünüm kazanmasında önemli rol oynamıştır.

Zhang Qian verdiği raporun bir bölümünde, "Fergana'dan Parthia'ya kadar, yani Fergana, Sogdiana, Bactria ve Parthia gibi ülkelerde, cins atlar ve üzüm başta olmak üzere, nadir ürünler çoktur. Sadece bunlar değil, buralardaki vaha devletlerinde yaşayan insanlar askeri bakımdan zayıf olmakla birlikte, uzak mesafelerde ticaret yapma konusunda yetenekli olup günlük yaşamlarında altın ve gümüş para kullanacak kadar zengin ve aynı zamanda Çin mallarına düşkünlüdürler. Diğer yandan, Bactria ve Parthia'nın kuzey tarafında, Büyük Rou Zhiler, Soğdlular ve Wu-sunlar gibi atlı-göçebeler yaşamaktadır. Bunları ele geçirirsek, askeri güçlerinden yararlanabilir, Çin için bir dünya devleti olma hayalini gerçekleştirebiliriz" demektedir.¹³

Bu politika çerçevesinde harekete geçen Wu Di, İpek Yolu'nu kontrol altına almak için Xiong-nulara karşı MÖ 128, 124, 123 yıllarında peş peşe büyük seferler düzenlemiş ve MÖ 121 yılında Çinli general Huo Qü-bing, Gan-su bölgesini Xiong-nuların elinden almıştır. Xiong-nuların Çin'e batıdan saldırmak için kullandıkları Gan-su koridorunun kaybı, önemli bir askeri üssün yitirilmesi dışında ağır ekonomik yıkıntılara da neden olmuş, Xiong-nular hem bu güzergâh üzerinden yapılan ticaretten edindikleri kazançtan, hem de kutsal saydıkları ve sürülerini otlattıkları Qi-lian Dağları'ndan olmuşlardır.¹⁴

13 *Shi Ji*, 123.

14 Gan-su bölgesindeki "Qi-lian Dağları", "Tengri Dağları" anlamındadır. "Nan-shan" adıyla da bilinmektedir.

Sarı Irmak'ın batısını ele geçirip Xiong-nulara askeri ve ekonomik bir darbe vuran Han Hükümdarı Wu Di, MÖ 119 yılında Başkomutan Wei Qing ile General Huo Qü-bing komutasındaki büyük bir Çin ordusunu Xiong-nuların üzerine sefere gönderir. Yenilgiye uğrayan Xiong-nular bu kez Gobi Çölü'nün güneyindeki merkez topraklarını da kaybederler.

Xiong-nuların Han Hanedanı ordusu karşısında böyle bir yenilgiye uğramasında Çinli komutanların stratejileri ve askeri yetenekleri rol oynamışsa da, bu başarısızlıkta Xiong-nuların kendi aralarındaki çekişmelerin ve Çinlilerin demirden silahlar kullanmalarına karşın Xiong-nuların bronzdan silahlar kullanmalarının da rolü olduğu düşünülmektedir.

Bu sıralarda Zhang Qian, bu seferler sırasında gereksinim duyulan Fergana'nın "Tian Ma" (Göksel/Tanrısal At)¹⁵ denen cins atlarını elde etmek ve Tanrı Dağları'nın kuzey yamaçlarında yaşayan Wu-sunları Gan-su'ya göç ettirerek Xiong-Nulara karşı askeri bir güç olarak kullanmak amacıyla, 300 kişilik bir grupla ikinci Orta Asya seferine çıkmıştır. Bu sefer sonucunda, Wu-sunlarla sadece prensip olarak bir antlaşma yapılmış; bu arada Hanedan üyelerinden birinin kızı olan Xi Jün, Wu-sunlara gönderilerek bu ülkenin yaşlı hükümdarıyla evlendirilmiştir. Xi Jün'ün Çin kaynaklarında verilen ünlü şarkısı, bu trajik evliliğin yanı sıra, Wu-sunların yaşam biçimi hakkında bilgi vermesi açısından da ilginçtir:

[...]

Verdiler beni ah, uzak illere,
Ta yaban ellerine ah, Wu-sun Beyi'ne,
Çadırı otağ ederler ah, duvarı keçe,
Yemekleri ettir ah, içtikleri kırmızı mı ne?
Yurdumu düşünür ah, yüreğim yanar ki ne!
Sarı turna olsam ah,
Uçsam bir köyüme.

[...]

15 "Qian-li Ma" olarak da bilinmektedir. "Qian-li" de "Tengri" sözcüğünün Çince değişik bir yazılış biçimi olmalıdır.

Wu-sunların başlangıçta Çin'in batısındaki Qi Lian Dağları ile Dun-huang arasında kalan bölgede oturdukları, MÖ 161 yılında batıda İli Irmağı ile Issık Göl dolaylarına göç ettikleri, kültür bakımından Xiong-nulara benzedikleri, atlı-göçebe bir yaşam sürdürdükleri ve hükümdarlarına "K'un-mo" dendiği bilinmektedir.

Han Hükümdarı Wu Di, Wu-sunları Gan-su'ya getirmeyi başaramamıştır ama MÖ 115 yılında burada He-xi, Jiu-quan ve Dun-huang illerini kurmuş, bunun sonucunda Tarım Havzası ve güneyindeki vaha devletlerine giden "Vaha Yolu" ile Çin'in başkenti Chang-an arasında doğrudan doğruya bağlantı sağlanmış, pek çok elçilik heyeti ve tüccar Batı'ya gitmeye başlamıştır.

Ayrıca, Çinli general Li Guang-li, "Kan Terleyen At"larını elde etmek için, MÖ 104 ve MÖ 102 yıllarında olmak üzere, iki kez Fergana'ya saldırmış ve bu cins atları Çin'e getirmiş, bu seferler sonucunda Çin'in gücü Pamir'in batısına kadar yayılmıştır.

Ne var ki, bütün bu başarılarına karşın, Han yönetimi Xiong-nular karşısında henüz kesin bir sonuca ulaşamamıştı. Xiong-nular kuzeye çekilmiş, Tanrı Dağları'nın kuzeyinden Step Yolu'nu hâlâ kontrol altında tutmaktaydılar. MÖ 99 yılında Li Ling, MÖ 90 yılında Li Guang-li gibi ünlü Han generalleri yenilgiye uğrayıp Xiong-nulara tutsak düşmüşler ve Han Hanedanı Hükümdarı Wu Di'nin Orta Asya'ya açılma siyaseti ile Wei Qing, Huo Qü-bing gibi generallerin Xiong-nular karşısında kazandığı başarılar Wu Di'nin son zamanlarında düşüş göstermeye başlamıştır.

Moğolistan Yaylası'na çekilerek Çin mallarına ulaşamaz hale gelen Xiong-nular, Tarım Havzası'ndaki vaha devletlerini kontrol altına alma niyetiyle Ri-zhu Beyi'ni görevlendirmişler, bu kişi de kendisini "Xiong-nuların Batı Bölgesi Beyi" ilan ederek Tarım Havzası'ndaki vaha devletlerinden vergi toplamaya başlamıştır. Ancak bu sıralarda (MÖ 60) Xiong-nular arasında huzursuzluklar baş göstermiş, bundan yararlanan Han yönetimi MÖ 59 yılında Zheng Ji adlı bir görevliyi "Batı Bölgeleri"¹⁶ Askeri Valiliği"ne atayarak burayı kontrol altına almış ve Xiong-nuların mali kaynak bulma umutlarını boşa çıkarmıştır.

16 Eski Çin kaynaklarında, Çin sınırlarından o zamanki Roma İmparatorluğu'na değin uzanan topraklara "Xi-yü" (Batı Sınırları/Batı Bölgeleri) denmektedir.

Xiong-nuların ekonomisi temelde göçebe hayvancılığına dayanmaktaydı. Ancak bu üretim biçimi tüm gereksinimlerini karşılayamamakta, kışlaklarında yetiştirdikleri tahıl yetersiz kalmaktaydı. Yiyeceklerinin, giyeceklerinin ve günlük eşyalarının büyük bir bölümünü vaha devletlerinden ve tarımcı toplumlardan ya takas ya da talan yoluyla, ya da savaşlarda ele geçirdikleri köylüleri ve zanaatkârları hizmetlerinde çalıştırarak sağlamaktaydılar. Ayrıca, Çin'den elde ettikleri büyük miktarda ipeklinin bir kısmını kendileri kullanmakta, geriye kalanları "İpek Yolu" kanalıyla Batı'ya göndererek kazanç sağlamaktaydılar. Bundan başka, Mançurya ve Sibirya'nın avcı toplumlarından aldıkları değerli kürkleri ve yetiştirdikleri atları Soğdlu tüccarlar kanalıyla Çin'e ihraç etmekteydiler.

Kısacası, Xiong-nuların, Mançurya, Sibirya, Batı Bölgeleri ile Çin arasındaki ticarete aracılık yaptıkları, vahalardan geçen kervanlardan güvenliklerini sağlama karşılığı gelir elde ettikleri ve vergi topladıkları düşünülmektedir. Bu nedenle, Xiong-nuların bu kaynaklarını kaybetmemek için verdikleri savaşım hayati bir önem taşıyordu.

Ne var ki Xiong-nular Batı Bölgeleri'ni kaybedip kuzeye çekilince, daha önce kendilerine bağlı olan Ding-ling, Wu-huan ve Xian-bei gibi budunlar bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlar, bütün bunlara ilave olarak sürekli savaşlar ve doğal afetler insan ve hayvan kaybına neden olmuş, Xiong-nu Devleti'nde dağılma tehlikesi baş göstermiştir.

Sonunda, iktidar savaşına giren Hu-han-ye adlı Xiong-nu Chan-yüsü rakibi Zhi-Zhi Chan-yü'ye yenilince, MÖ 51 yılında Çin'e bağlanmış ve Xiong-nu Devleti Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. MÖ 36 yılında ise, Zhi-Zhi Chan-yü'nün öldürülmesi üzerine Batı Xiong-nuları dağılmıştır.

Bu arada, Hu-han ye, Wang Zhao Jün adlı bir Çinli hanımla evlenmiş (MÖ 33), elçiler göndererek ve bizzat Çin Sarayı'na gidecek Çinlilerle iyi ilişkiler içinde olmuş, bunun karşılığında kendisine çok sayıda ipekli kumaşlar, koşum takımları, altınlar ve çeşitli armağanlar verilmiş, böylece Çin malları Xiong-nulara barışçı bir ortamda gitmeye başlamıştır.

Ancak bu durum uzun sürmez. Çin'de Önceki Han Hanedanı yıkılarak Wang Mang tarafından Xin adlı yeni bir hanedanlık kurulur (MS 8-23). Wang Mang çevredeki budunlara karşı sert bir tutum izleyerek Xiong-nuların üzerine asker gönderir ama bu onun sonunu hazırlayan nedenlerden biri olur. Çin'de ayaklanmalar baş gösterir. Ayaklananlardan bazılarına Xiong-nular da destek verir. Sonunda, Xin Hanedanlığı yıkılır ve Han Hanedanı üyelerinden Guang Wu Di yeniden iktidarı ele geçirerek Sonraki Han Hanedanı'nı kurar. MS 33 yılında, Han hükümdarı daha önce Çin'deki ayaklanmacıları destekledikleri için Xiong-nulara saldırıya geçerse de yenilgiye uğrayarak, bundan böyle Xiong-nuların üzerine gitmez ve sınırlarını geriye çeker.

Kuzey Xiong-nuları

Milattan sonra 1. yüzyılın ortalarında, Xiong-nu topraklarında kuraklık ve çekirge afetleri baş göstermiş, açlık ve hastalıktan pek çok insan ve hayvan ölünce, Xiong-nu Chan-yüsü Han yöneticilerinin bundan yararlanacağı korkusuyla, elçi göndererek barış yapılmasını dilemiştir. Bu sırada, Xiong-nu Chan-yüsü'nün ölümü üzerine, aralarında iktidar kavgası başlamış, MÖ 48 yılında, Huhanye'nin torunu Re-zhu Beyi Bi, yönetimindeki 40-50 bin kişiyle birlikte Han yöneticilerine teslim olmuştur. Han hanedanlığı yöneticileri bunları kuzey sınırlarını korumak için kullanınca Re-zhu Beyi Bi, dedesinin adını alarak kendisini Chan-yü ilan etmiş, bunun üzerine Xiong-nular Güney ve Kuzey olmak üzere ikiye bölünmüşlerdir.

Kuzey Xiong-nuları Moğolistan Yaylası'ndaki merkezi topraklarında geleneksel yaşam biçimlerini sürdürmüşler, Güney Xiong-nularına ve Çin'e akınlar düzenleyerek gereksinimlerini böylece karşılamaya çalışmışlardır. Bu arada, Han Hanedanlığı orduları Kuzey Xiong-nularını yenilgiye uğratarak Batı'daki Hami'yi ele geçirmiş, buraya köylü milisler yerleştirilmiş (MS 73), Çinli general Ban Zhao, Hotan, Yarkent ve Kaşgar'ı almış (MS 87) ve Kuzey Xiong-nularının Tarım Havzası'yla bağları kopartılmıştır.

Bu gelişmelerden sonra, Güney'den Çin desteğini alan Güney Xiong-nuları, doğudan Xian-beiler ve Wu-huanlar ile kuzeyden Ding-lingler saldırıya geçerek Kuzey Xiong-nularının Chan-yü-sü'nü öldürürler. Sonrasında, Tou Xian komutasındaki Han ordusunun saldırısıyla (MS 91), Kuzey Xiong-nularının yöneticileri Tanrı Dağları'nın kuzeyindeki İli Havzası'na göç etmek zorunda kalırlar. Böylece, Moğolistan Yaylası'ndaki Xiong-nu hâkimiyeti son bulur ve yerlerini doğudan gelen Xian-beilere bırakırlar. Göç etmeyerek burada kalanlar ise Xian-beilere katılır. Bundan sonra, MS 123 yılı dolaylarında, Kuzey Xiong-nularının Hami'nin kuzeyindeki Barkol Gölü ile Aral Gölü arasında dolaştıkları, Doğu Türkistan üzerinde baskı kurdukları, zaman zaman Han Hanedanlığı askerleriyle çatıştıkları, MS 156 yılı dolaylarında, Tarım Havzası'ndaki vaha devletleriyle birleşerek Gan-su bölgesine akınlar düzenledikleri, 5. yüzyılın başlarında, Rou-ranların Orhun Irmağı kıyılarında Xiong-nulardan artakalanları yönetimleri altına aldıkları söylenmekteyse de bundan sonra Çin tarihi kaynaklarında kendilerinden söz edilmez olmuştur.

Milattan sonra 374 yılı dolaylarında, Güney Rusya'da ortaya çıkan Hunların, Kuzey Asya'da tutunamayarak batıya göçen Kuzey Xiong-nularının devamı olup olmadığı tartışma konusudur. Bir görüşe göre,¹⁷ İskit ve Saka örneğinde olduğu gibi, bazı budunlar kimi budunların tarihteki ününü kullanarak kendilerini bunlarla özdeşleştirmiş, ortak bir atadan geldiklerini iddia etmişlerdir. “Hun”, “Xiong-nu” bağlantısı da böyle olabilir denmektedir. Bir başka görüşe göre ise,¹⁸ Avrupa'daki Hunlarla Asya'daki Xiong-nular arasındaki fizyolojik benzerlikler konusunda, Avrupa Hunlarının Moğol, Xiong-nuların beyaz, Caucas [Kafkas] tipi olduğu tezi savunulmakta, “Xiong-nular batıya göçerken, yönetici Chan-yü soyu Issık Göl yöresinde kalmış, burada Yüe-ban Devleti'ni kurmuş, aşağı sınıftan Moğol tipindekiler de Avrupa'ya gitmiştir denilebileceği gibi, Avrupa'ya gidenler, Xian-bei ve Xiong-nu karışımı da olabilir” denilmektedir.

17 Mori ve Kanda, *Kita Ajia Shi*, s. 60.

18 Gimpu Uchida, *Kita Ajia Kenkyu* [Kuzey Asya Tarihi Araştırmaları], Tokyo: Dobosha, 1975, s. 167-200.

Xiong-nuların Toplumsal Yapısı

Çin kaynaklarının verdiği bilgilere göre,¹⁹ “Xiong-nuların²⁰ ilk atası Xia Hou Ailesi’nin²¹ neslinden olup Chun-wei²² denen biridir. Xia Hanedanı’ndan önceki Tang ve Yü’den²³ daha önceki zamanlarda da Dağ Savaşçıları,²⁴ Xian-yünler, Hun-yüler²⁵ vardı [ve bunlar] kuzeyin kırsal alanlarında oturmakta, hayvanlarını güderek dolaşmaktaydılar. Bunların evcil hayvanlarının büyük çoğunluğu at, sığır [ve] koyun olup, ilginç evcil hayvanları ise deve, eşek, kurt, *Kuai-ti*,²⁶ *Tao-tu* ve *Dian-xi*’dir.”²⁷

19 *Shi Ji*, 110.

20 Çağdaş Çince “Xiong-nu” biçiminde okunan bu sözcüğün, Eskiçağ’daki Çince okunuş biçiminin *flōh-nah* olduğu, Grek dilindeki Φρυγί (Strabon), Latince haritalarda görülen *Huniscythae* (St. Hieronymus) sözcükleriyle birlikte, *Hun* sözcüğüyle bağlantılı olduğu düşünülmekte, 4. yüzyılda Soğdluların, Çin’de kurulan Önceki Zhao Devleti’ndeki Xiong-nulara *xun* dediği bilinmektedir. Bkz. U. Gimpu, *Kiba Minzoku Shi I* [Atlı Budunlar Tarihi I], Tokyo: Heibonsha, 1971, s. 4; Uchida, *Kita Ajia Kenkyu*, s. 169-173.

21 Çin tarihi kaynaklarında ve Eskiçağ efsanelerinde, MÖ 21. yüzyılda Yü tarafından kurulduğu söylenen, Xia adlı Çin’in ilk hanedanının klanlarından biri.

22 Xiong-nu sözcüğünün Çince değişik imlerle yazılan bir biçimi olabilir. Bu kişinin Xia Hanedanı’yla ilişkisi kuşkuludur. Chun-wei ve Xiong-nu aynı adın değişik söyleniş biçimleri olarak kabul edilirse, Xiong-nu/Hun adı, bu budunun atasının adından gelmiş olmalıdır.

23 Xia Hanedanı’ndan önceki efsanevi hükümdarlar. Yao ve Shun adıyla da anılmaktadırlar.

24 Metinde “Shan-rong” (Dağ Savaşçıları) olarak söz edilen bu budun ile Xiong-nular arasında, hem ad hem de köken olarak mı, yoksa sadece köken olarak mı bağlantı kurulduğu pek açık değildir. Çince “rong” sözcüğü “silah, asker” anlamına gelmekte ve Çin’in çevresindeki yabancı budunları, çoğu kez Batı’daki kabileleri işaret etmek için kullanılmaktadır.

25 Her iki budun adının da “Xiong-nu” sözcüğünün değişik dönemlerdeki Çince söyleniş biçimleri olduğu düşünülmektedir. Bkz. Gimpu, *Kiba Minzoku Shi I*, s. 4.

26 E. G. Pulleyblank (“The Consonantal System of Old Chinese”, *Asia Major*, IX, 1962, s. 246), bunun Yenisey dilindeki “at” anlamına gelen “kut” sözcüğünün eski biçimi olan “küt” olduğunu, N. Egami (*Yūrajia Kodai Hoppō Bunka* [Avrasya Eskiçağ Kuzey Kültürü], Tokyo: Yamakawa Shuppansha, 1950, s. 180-193) ve Uchida (*Kiba Minzoku Shi I*, s. 3). Xiong-nuların “Kan Terleyen Atlar”ını işaret ettiğini söylemektedir.

27 “Tao-tu” Moğolca “yabani eşek” anlamına gelen “chigitai” ile “dian-xi” ise, “yabani at” anlamına gelen “taki” ile açıklanmakta, Uchida, (*Kiba Minzoku Shi I*, s. 4) “tao-tu”nun “Przewalskii Atı” (*Equus Przewalskii*) olduğunu ifade etmektedir. Xiong-nuların hayvanlarıyla ilgili bkz. Egami, *Yūrajia Kodai Hoppō Bunka*, s. 177-228.

Su ve ot için dolaşarak yer değiştirirler. Kentleri, devamlı oturdukları bir yer ve tarım yapmak gibi bir uğraşları yoktur. Ancak her birinin ayrılmış toprakları vardır. Yazışma-çizışmeleri yoktur; birbirlerine söz vererek antlaşma yaparlar. Erkek çocukları koyuna biner, kuşlara ve farelere yay gerip ok atarlar. Biraz büyüdüklerinde bu kez tilkilere ya da tavşanlara ok atarak bunları yiyecek yaparlar. Askerleri güçlüdür, sert yayları çekebilir ve hepsi zırhlı atlılardır. Bunların âdeti, olağan zamanlarda hayvancılık yapmak, yabani hayvan avcılığıyla uğraşmaktır. Olağanüstü durumlarda ise, adamları savaşa alışık olduklarından, hemen saldırıya geçmeleri doğal yapıları gereğidir. Bunların uzun menzilli silahları yay ve ok, kısa menzilli silahları ise kamadır.²⁸ Kazanacaklarını anladıklarında ilerler, yenileceklerini sezdiklerinde geri çekilirler; kaçmaktan utanmazlar. Önlerine bir fırsat çıktığında adap, muaşeret bilmezler.

denmektedir.

“Hükümdarlarından en alt tabakasına kadar hepsi evcil hayvan eti yer. Derisini elbise yaparlar, keçe ile örtünürler, güçlüleri etin iyisini, yaşlıları artıklarını yer. Güçlü ve sağlıklı olanı önemserler, yaşlı ve zayıfı küçümserler. Baba ölünce, üvey anneleriyle evlenirler, kardeşlerden biri öldüğünde, bunların karılarıyla evlenirler. Bunların geleneklerine göre, adları vardır [ama] tabu değildir,²⁹ soyadları ve küçük adları yoktur.³⁰” diyerek bunları yadırgayan Çinlilere, bunun yanıtını Xiong-nulara sığınan Zhong-hang Yüe³¹ adlı Çin elçisi verir:

Sizin Han geleneklerinde orduyla kışlaya gönderilirken onların yaşlı yakınları kendi rahatlarından ve boğazlarından fedakârlıkta bulunup giden askerlere yiyecek, içecek yardımında bulunmazlar mı? Xiong-nuların savaş-

28 Egami (*Yūrajia Kodai Hoppō Bunka*, s. 133-163), bu silahın İskit-Sibiryâ maden kültürünün bir ürünü olan “akinakes” tipi kama olduğunu söylemektedir. Silahlarla ilgili ayrıca bkz. Ma Chang Shou, *Bei Di yü Xiong-nu*, s. 59-62.

29 Çin’de, yaşarken ve öldükten sonra kişilerin adı ağza alınmamakta, küçük adları ya da soyadları kullanılmaktadır.

30 Uchida (*Kiba Minzoku Shi I*, s. 5), Xiong-nuların Lüan-ti, Hu-yen ve Hsü-bu gibi soyadları olduğunu söylemekteyse de bunların Çinlilerinki gibi bir soyadı olmadığı, daha çok Türkçedeki “Lüan-ti-giller”, “Hu-yen-giller” gibi bir anlam taşıdığı düşünülmektedir.

31 Bu kişi Xiong-nu Hükümdarı Lao-shang Chan-yü ile evlendirilmek üzere gönderilen hanedan üyesi bir kıza eşlik ederek Xiong-nulara gitmiş ve daha sonra onlara sığınarak danışmanlık yapmıştır.

çılıkla uğraştıkları açıkça bilinir, onların yaşlıları ve zayıfları savaşamaz. Bu nedenle iyi yiyecek, içeceklerini güçlü ve sağlıklı olanlara vererek böylece kendilerini güvence altına almış olurlar. Bu yolla baba-oğul her biri her zaman karşılıklı birbirlerini kollarlar. Xiong-nuların yaşlıları küçümsediğinden nasıl söz edilebilir?

Xiong-nuların geleneklerine göre insanlar besledikleri hayvanların etini yer, sütünü içer, derisini giyer, hayvanları otlanır, su içerken mevsimlere göre yer değiştirirler. Bu nedenle olağanüstü durumlarda adamları binicilik ve okçuluk talimi yaparlar. Barış zamanında ise keyiflerine bakarlar. Buyruk ve yasaları basittir, kolay uygulanabilir. Hükümdar ve memur ilişkileri basittir. Bütün bir ülkenin yönetimi tek vücut halindedir. Baba ve kardeşler öldüğünde onların karlılarıyla evlenmek soy soplalarının kaybolmasını istemediklerindedir. Bu nedenle Xiong-nular her ne kadar karışık ilişkiler içinde görünüyorsa da soyları, soplaları mutlaka belli bir düzen içindedir. Bugün merkezi topraklarda (Çin'de) sözde baba ve ağabeyler eşleriyle evlenmiyorlarsa da akrabalık ilişkileri gittikçe gevşiyor ve birbirlerini öldürebiliyorlar. Hatta soyadlarını değiştirmeye kadar varıyor, bütün bunlar buradan kaynaklanıyor. Bunun ötesinde (Çinliler arasında) terbiye ve görev duygusunun eksikliği yönetilenler ile yönetenler arasında kırgınlık yaratır, aşırı ev ve bina yapımı halkın yaşam kaynağını mutlaka tüketir. (İnsanlar) tarım ve ipekböcekçiliği ile yiyecek ve yiyeceklerini sağlamak için çaba gösterirler, surlar inşaa ederek kendilerini korurlar. Bu nedenle bu insanlar olağanüstü durumlarda savaş talimi yapmazlar, olağan zamanlarda da işlerini yapmaktan bitap düşerler. Ey! Siz toprak evde oturanlar, siz fazla konuşmayın, lak lak edip duruyorsunuz, sıkır sıkır giyiniyorsunuz, bir de şapka takıyorsunuz (uygarlığınız) ne işe yarıyor?³²

Xiong-nularda Örgütlenme

Çin kaynaklarında, "(Xiong-nuların atası) Chun Wei'den Touman'a kadar 1000 küsur yıl geçmiş, (bu arada) kimi zaman büyümüşler, kimi zaman da küçülmüşlerdi. Bu uzun süre boyunca, dağılarak birbirlerinden ayrıldıklarından bunların soyunu sopunu sıralamak mümkün olmamaktadır. Ancak, Mo-du'ya gelindiğinde, Xiong-nular çok güçlenmişlerdir. Bütün Kuzey Yilerine baş eğdirmişler ve güneydeki merkezi topraklardakilerle (Çin ile) düşman

32 Shi Ji, 110, s. 2899.

haline gelmişlerdir. Bundan böyle, soyları sopları, oluşturdukları devlet ve memur unvanları konusunda bilgi sahibi olunabilmiş ve aşağıdaki şekilde kaydedilmiştir.” denmekte ve örgütlenmeleri konusunda bilgi verilmektedir:

Sol ve Sağ Xian Wangları,³³ Sol ve Sağ Lu-li Wangları, Sol ve Sağ Da Jiangları (Büyük generalleri), Sol ve Sağ Da Du-wei’leri,³⁴ Sol ve Sağ Dang Hu’lar (ve) Sol ve Sağ Gu Tu Hoular³⁵ oluşturmuşlardır. Xiong-nular “Xian” (bilge) sözcüğüne *tu-qi*³⁶ dediklerinden genellikle veliahtı Sol T’u-ch’i Wang (Sol Bilge Beyi) yaparlar.

Sol ve Sağ Xian Wanglardan itibaren Dang Hu’lara değin (korumu) büyük olanları 10 bin atlıya, küçük olanları birkaç bin atlıya sahiptir ve yirmi dört beyleri bulunmaktadır. (Bu beylerin her biri) Wan Qi (Tümen/10 bin atlı) unvanını taşımaktadır. Devlet büyüklerinin görevleri hep babadan oğula geçer. Hu Yen Ailesi, Lan Ailesi ve bunlardan sonra Xü-bu Ailesi bulunmaktadır. Bu üç aile soylu ailelerdir. Bütün sol taraf beyleri ve generalleri doğuda oturur. Shang Gu’nun ötesindekiler, doğuda Hui Mo ve Chao Xian’e³⁷ dayanır. Sağ taraftaki beyler ve generaller batıda otururlar. (Bunlar) Shang Jün’ün batısından itibaren Rou Zhiler, Di’ler ve Jianglara komşudurlar. Chan-yü’nün mülkü Dai ve Yün Zhong’dan itibaren. Her birinin paylaştığı topraklar olup su ve otlak peşinde yer değiştirerek göç ederler. Sol ve Sağ Xian Wang’lıklar ile Sol ve Sağ Lu-li Wang’lıklar en büyükleridir. Sol ve Sağ Gu Tu Hoular devlet yönetimine yardımcı olurlar. Bütün bu yirmi dört yöneti-

33 “Xian Wang”, “Bilge Bey” anlamındadır. Çinliler anlamını bildikleri unvanları yazmışlar, bilmediklerini Xiong-nu dilindeki söyleniş biçimiyle kaydetmişlerdir. Çin’de kendisine toprak ve yönetimine köylü verilen hanedan üyelerine “Wang” denmektedir.

34 “Du-wei”, “Askeri vali” anlamında, aslında bir Çin unvanıdır.

35 Shiratori (白鳥 庫吉講「蒙古及び突厥の起源」 史學雜誌 51編2號, s. 50) Moğolca “Khutuk”, Türkçe “kut, kutluk”; Peter A. Boodberg (“The Language of the T’o-Pa Wei”, *Harvard Journal of Asiatic Studies*, c. 1, no: 2, Haziran, 1936, s. 167-185) Türkçe “kayınpeder” anlamına gelen “qudu”; Louis Bazin (“Recherches sur les parlers T’o-pa”, *T’oung Pao*, Second Series, c. 39, Livr. 4/5, 1950, s. 228-329) Moğolca “qurtulgu” sözcüğünün karşılığı olduğunu söylemektedirler.

36 Shiratori, Moğolca “çige”, Türk Koibal lehçesinde “sagastex”; Munkacsi (1903) Moğolca “çeçen”, “seseng” olduğunu ileri sürmektedir.

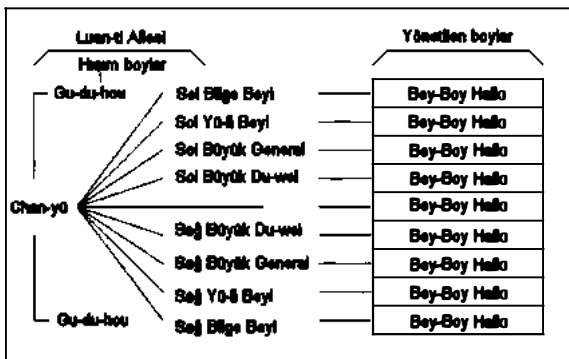
37 Kore.

cinin her biri binbaşı, yüzbaşı, onbaşı (gibi yönetim kademeleri), küçük beylikler, başyardımcı, Du-wei, Dang Hu, Jü Qü gibi memurluklar oluşturmuşlardır.

Shi Ji'deki Xiong-nularla ilgili monografide ayrıca, "Her yılın ilk ayında, bütün beyler Chan-yü'nün sarayında küçük kurultay düzenleyerek tören (bayram) yaparlar. Beşinci ayda, Long-cheng'de büyük kurultay düzenleyerek atalarına, gök ve yere, ruhlara tapınırlar. Sonbaharda, atları semirdiğinde, Büyük Dai Lin Kurultayı yaparak insan ve hayvanlarının sayımını yaparlar". "Chan-yü sabahları otağından çıkarak güneşin doğuşuna tapar, gece aya tapınır." denmektedir.³⁸

Profesör Mori'ye göre,³⁹ Kuzey Asya'nın göçebe-hayvancı ve avcı toplumları Şamanizme inanmaktadır. Xiong-nular da istisna değildir. Şamanizm, çeşitli tanrılar, ilahi ruhlar ve ruhlarla doğrudan doğruya bağlantı kurma yeteneği olan "şaman" merkezli bir inanç sistemidir. Bu inanç sisteminde dünya tanrıların ve onlara eşlik edenlerin bulunduğu bir yukarı dünyanın en üst katmanında dünyanın düzenini sağlayan bir gök tanrının bulunduğu inanılmaktadır. Şaman, kimliğinden sıyrılıp ruhların ve tanrının kalıbına

Xiong-nu boylar birliği örgütü

38 *Shi Ji*, 110.

39 Mori ve Kanda, *Kita Asya Shi*, s. 46-49.

girerek yukarı dünyaya uçmakta, aşağı dünyaya inmekte, ruhlar dünyasıyla bağlantı kurmakla kalmayıp gelecek için kehanette bulunmakta, hastalıkları iyileştirmekte, insanlar üzerinde korku ve saygı uyandıran, göçebe-hayvancı toplumların ilkel düzeydeki toplulukları içinde önemli bir yer tutmaktaydı. Profesör Mori,⁴⁰ göçebe devletlerin hükümdarlarının aslında böyle birer şaman olduklarını düşünmektedir.

Xiong-nuların politik merkezi, yani dünyevi merkezleri Long-cheng adıyla bilinmektedir. Egami Namio'ya göre⁴¹ bu, doğal ağaçlar ya da insanlar tarafından toplanarak bir araya getirilmiş çalı çırpı ve ağaçların bulunduğu bir dinsel tören yeri, kutsal bir yer yani "ilahî" bir merkezdi. Bu yerde toplanıp, bu kutsal yerin çevresinde dönerek tanrıları ve ilahî ruhları, ölülerinin ruhlarını çağırma, Şamanizme inanan tüm halklar arasında yürütülen ortak bir dinsel tören biçimiydi. Xiong-nuların, kışlakları ile yaylakları arasında göçmeye başladıkları baharın beşinci ayı ile sonbaharın dokuzuncu ayında ve olasılıkla Çin etkisinde kalarak buna birinci ayı da ekleyip, yılda üç kez Long-cheng'de toplanıp çevresinde dönerek tören düzenledikleri, kır at kurban ederek, hayvanlarının çoğalması dışında mutlulukları için yakardıkları, at yarışları, güreş gibi müsabakalar düzenleyip ilahiler söyleyerek kehanette bulundukları düşünülmektedir.

Xiong-nular bu törenler sırasında tüm boylarıyla bir araya gelip ülke sorunlarını tartışmakta, hayvanlarının sayımını yapmakta, gerektiğinde başa geçecek olan Chan-yü'nün seçimi, onaylanması, yeni bir askeri harekât olması durumunda bunun hedef bölgesini ve zamanını kararlaştırmaktaydılar. Özetle, Moğolistan Yaylası'nın göçebe halkının kutsal merkezinin, Xiong-nu Devleti'nin kurulmasıyla birlikte dünyevi merkezi haline geldiği anlaşılmaktadır. Bu, Xiong-nu Devleti'nin yönetim mantığını ve hükümdar otoritesinin özelliğini açıkça göstermektedir.

Yeni kurulan Xiong-nu Devleti'nin hükümdarı Chan-yü başlangıçta şaman değildi. Ancak sınırları içindeki göçebe halk, buna

40 Mori, *Yuboku Kiba Minzoku Kokka*.

41 Egami, *Y rajia Kodai Hopp Bunka*, s. 225-279.

Chan-yü de dahil, doğal olarak Şamanizme inanmaktaydılar. Burada Chan-yü, öncelikle bu ülkeyi gerçekten yönetebilmek için tanrı, ilahi ruh ve ruhların ve bunların en üstündeki Gök Tanrı'nın kendisine destek olmasını dilemek zorundaydı. Aynı zamanda Chan-yü, Şamanizme inanan Xiong-nu toplumunun zorla değil isteyerek tebaası olduğunu kabul etmeleri için, kendisinin sadece dünyevi değil ilahi güçlerin de sahibi olduğunu halkının önünde göstermek zorundadır. Göçebe-halkın kutsal merkezi Long-cheng'in, ülkenin dünyevi merkezi yapılması bu şekilde anlaşılmalıdır. Buna göre, Chan-yü'yü tanrısal kutsama daha gerçekçi bir biçimde sahnelenmekte, böylece Chan-yü'nün sadece dünyevi gücün değil, ilahi gücün de sahibi olduğunun bir kanıtı ortaya konmaktadır.

Bu şekilde Chan-yü ülkenin en yüksek otoritesi olmakla birlikte en yetkin kişisi de olmaktadır. Bu siyasi merkezde ülke sorunlarının tartışılması, insanların ve hayvanların sayımının yapılması doğal olmakla birlikte, aynı zamanda şaman törenlerinin yürütülmesi, ayrıca Chan-yü'nün "sabah çadırından çıkıp güneşin doğuşuna, akşam aya tapması" ülkenin yönetim mantığının, hükümdar otoritesinin son derece gizemli olduğunu göstermektedir.

Bu arada, Xiong-nuların hükümdar unvanı olan "Chan-yü",⁴² aslında Çince "Cheng-li-gu-tu-chan-yü" biçiminde yazılan sözcüğün kısaltılmış biçimi olup Çin kaynaklarındaki açıklamaya göre, "Cheng-li", Çincedeki "Tian" (gök) imiyle yazılan "Tengri" sözcüğünün çevriyazısını; "Gu-tu"nun, "oğul"u, "Chan-yü"nün ise

42 Uchida, (*Kita Ajia Kenkyu*, s. 83-105) Chan-yü unvanının Xiong-nulardan sonra pek çok yabancı ulus tarafından kullanıldığını belirterek, Chan-yü sözcüğünün anlamıyla ilgili görüşleri şu şekilde sıralamaktadır:

I- *Han Shu*'dan, Xiong-nu dilinde "geniş, büyük" anlamına gelen bir sözcüğün Çince okunuşu olduğu anlaşılmaktadır.

II- Kalgren'e göre, bu sözcüğün eski Çincedeki okunuşu "tān-giwo"dur. Xiong-nu dilinde asıl söylenişi "targü" olmalıdır.

III- Chan-yü = targü, Moğol dilinde "yayılmak, açılmak" anlamına gelen "delgüü", eski Çincede "tān-giwo" Yunancada ise Ταγγίτος, Ταγγίτης biçiminde yazılmaktadır.

IV- Eğer Hami bölgesinde, Sarta'daki memur unvanı San'yu, Ghuz Türklerindeki "Jenuyeh", "Chan-yü"nün karşılığı ise bu, Çince "tan" iminin "shan" okunuşunun da bulunması, bu nedenle Chan-yü'nün asıl okunuşundan saptınarak okunmasından doğmuştur.

Si Ma Guang, "dan", "shan" ve "chan" biçiminde üç okunuşu olan bu imin "chan" biçiminde okunması gerektiğini belirtmektedir. Bkz. Si Ma Guang, *Zi Zhi Tong Jian* [Evrinsel Tarihin Aynası], c. 1, Shangwu Yinshu-guan Suoyin Song Kang-ben, Shanghai, 1935, s. 207.

“geniş, vasi” anlamına gelen Xion-nu dilindeki bir sözcüğü işaret ettiği anlaşılmaktaysa da “Gu-tu” ile “Chan-yü”nün anlamları tartışma konusudur. Profesör Mori’ye göre,⁴³ “gu-tu” sözcüğü, eski Türkçedeki, “ruhsal güç” anlamına gelen “kut” sözcüğünün karşılığıdır. Xiong-nu hükümdarı “Tengri’nin ruhsal güç verdiği Tengri evladı”dır. Buradaki “Tengri evladı” sıfatı ile olasılıkla Çin’in hükümdarlarına verdiği “Tian Zi” (Gök’ün Oğlu) sıfatından esinlenilmiştir. Bunun temelinde, Gök Tanrı’yı en yüce varlık olarak tanıyan Şamanizmin Tanrı görüşü bulunmaktadır. Xiong-nuların hükümdarı, kendisine “Tengri evladı” demekle, yönetimi altındaki halkın saygı duyduğu gök tanrısının koruyuculuğunun kendisinde olduğunu işaret etmekte, böylece kendisinin dünyevi, siyasal yönetimine “kutsal”, “inançsal” bir güç katmayı istemektedir. Nitekim Xiong-nu hükümdarı Mo-du’nun (Batur/Bahadır), Han Hanedanı Hükümdarı Wen Di’ye gönderdiği mektup, “Tengri’nin Başa Geçirdiği Xiong-nuların Ulu Chan-yüsü saygılarıyla hükümdarın sağlığını sorar” sözleriyle başlamakta,⁴⁴ Xiong-nuların hükümdar otoritesinin “Tengri vergisi” olduğu Çinlilere de ilan edilmektedir.

Shi Ji’de Xiong-nular hakkında şöyle denmektedir:

Yasalarına göre, kılıcını (kınından) bir ch’ih (yak. 27 cm) kadar çeken öldürülür. Soygunculuk yapanların bütün malına mülküne el konur. Suçu küçük olanların ayak bilekleri arabayla ezilerek kırılır. Büyük suç işleyenler ise öldürülür. En uzun hapis cezası on günü geçmez. Bütün bir ülkede mahkûmlar birkaç kişiden fazla değildir.

[...]

Oturma yerleri, büyükler solda ve (yüzleri) kuzeye doğru olacak şekildedir. Günlerden Mou, Wu ve Chi’yi önemserler.

[...]

Ölülerini gönderirken, iç ve dış tabutları bulunmakta, (içine) altın, gümüş, giysi ve kürkler koymakta ancak bunlar mezar tümseği yapmamakta, mezarın üzerine ağaç dikmemekte, cenaze giysileri de giymemektelerdir. (Hükümdarlarının) cenaze törenleri sırasında, birlikte gömülen yakınları ve hizmetkârlarının sayısı yüzlerce, binlerce kişiyi bulabilmektedir.

⁴³ Mori ve Kanda, *Kita Ajia Shi*, s. 48.

⁴⁴ *Shi Ji*, 110.

[...]

Herhangi bir işe girişecekleri zaman yıldızlara ve aya bakarlar, dolunay olduğunda savaşa çıkarlar, ay kararırsa askerlerini geri çekerler. Savaşta, kafa kesen ve tutsak alanlara bir kap içki armağan ederler ve ele geçirdiği ganimeti kendisine verirler, yakaladıkları insanları köle yaparlar. Bu nedenle, savaşlarında her biri kendi çıkarı için dövüşür, düşmanı üzerlerine çekip sürpriz atak yapmada çok yeteneklidirler. Düşmanı gördüklerinde, ganimet elde etmek için bir kuş sürüsü gibi toplanırlar. Fakat yenilip zorda kalırlarsa, çözülüp bulutlar gibi dağılırlar. Savaşta öleni yüklenip geri getiren, ölen kişinin tüm mallarına sahip olur.⁴⁵

Güney Xiong-nuları

Milattan sonra 48 yılında 8 kabilelik kalabalık bir grup, Kuzey Xiong-nularının Chan-yüsü Pu-nu'yu terk ederek Çinlilerle anlaşan Sağ Ao-jian-ri-zhu Beyi Bi'yi Hu-han-ye Chan-yü adıyla başa geçirip 40-50 bin kişilik bir toplulukla Çin'e göç ettikten iki yıl sonra, Çin Hükümdarı Guang Wu Di, Chan-yü'yü önce Yün-zhong'a, daha sonra da Kuzey Xiong-nularının saldırısından korumak amacıyla Xi-he'nın Mei-ji yörelerine yerleştirmiştir. Böylece Güney Ch'anyüsü'nün halkı Bei-di, Shuo-fang, Wu-yüan, Yün-zhong, Ding-xiang, Yan-men ve Dai Jün yörelerinde Çinlilerle birlikte yaşamaya başlamışlardır.

Böylece, Güney Xiong-nularının Chan-yüsü ile Çinli yöneticiler arasında çok iyi ilişkiler kurulmuş, Chan-yü kendi oğlunu Çin başkentine göndererek bağlılığını ve dostluğunu ifade etmiş, Çinliler de çoğu zaman hediyeler göndererek onların gönlünü kazanmaya çalışmışlardır. Dostluk tesis edilen bölge kısa zamanda büyük ilerleme kaydetmiş, hayat düzeyi yükselmeye başlamıştır. Bunun neticesinde Kuzey Xiong-nularından da her geçen gün yeni katılımlar olmuş ve Çin hükümdarı He Di zamanında, kaynaklara göre 34 bin aile ve yaklaşık 230 bin Xiong-nu Çin'e yerleşmiştir.⁴⁶

Milattan sonra 83 yılında Kuzey Xiong-nularından San-mulou-zi Ta-ren Chi-liu-si ve diğerlerinin önderliğinde 38 binden faz-

⁴⁵ Shi Ji, 110.

⁴⁶ Guang, Zi Zhi Tong Jian, 47, s. 429.

la insan, yanlarında 20 bin at, 10 binden fazla koyun ve sığırla Wu Yüan yörelerine gelerek Çinlilere katıldı.⁴⁷

Milattan sonra 87 yılında, Kuzey Xiong-nulardan Jü-lan, Chu-pi, Hu-du-xü ve sair 58 kabile, 200 binden fazla insanla Yün-z-hong, Wu Yüan, Shuo Fang ve Bei Di yörelerine yerleşti.⁴⁸

Milattan sonra 89'da, Han yönetimi Tou Xian ve Geng Bing emrine 8000 atlı ile Xiong-nuların 30 bin atlısını vererek üç koldan Kuzey Xiong-nularına saldırmış, Chi Luo Dağı yakınlarında yenilgiye uğrayan Kuzey Xiong-nulardan 81 kabile ile 200 binden fazla insan Çinlilerin eline geçmiştir.⁴⁹

Milattan sonra 179 yılına gelindiğinde, Çin'deki Xiong-nu toplumu içinde yeni birtakım olaylar gelişmeye başlamıştır. Xiong-nulara nezaret etmekle görevli Çinli yönetici Güney Xiong-nu Chan-yüsü Hu Zheng ile arası açılınca onu yerinden alarak yerine Qiang Qü'yü Chan-yülüğü'ne getirmiştir.⁵⁰

Milattan sonra 188 yılında Çinliler Xiong-nuları savaşa göndermek istemişler, bu isteğe uyan Chan-yü Qiang Qü, Sol Hsien Beyi'ne Xiong-nu ordusuyla harekete geçmesini emretmiştir. Ancak Xiong-nu halkının toplanarak askere alınmaları hoş karşılanmamış, Xiong-nuların sağ kanadındaki Xi-luolar ile Du-Ge boy-ları ayaklanarak 100 bin kişiyle Chan-yü Qiang Qü'nün üzerine yürümüş ve onu öldürmüşlerdir. Bu olay üzerine Xiong-nuların ileri gelenleri Qiang Qü'nün oğlu Sağ Hsien Beyi Yü-fu-luo'yu Chi-zhi-shi-zhu-hou Chan-yü olarak başa geçirirler. Ancak, Qiang Qü'yü öldürenler buna karşı çıkarak Xü-bu Gu-du-hou'u kendilerine başkan seçerler. Bu sırada Çin Hükümdarı Ling Di ölmüş, Çin'de kargaşalıklar boy göstermeye başlamıştır. Yü-fu-luo da birkaç bin atlısıyla Çinli çapulcularla işbirliği yaparak şehir ve kasabalara saldırılar düzenler. Diğer taraftan Güney Chan-yülüğü'ne getirilmiş olan Xü-bu Gu-du-hou ölmüş, Xiong-nuların yönetimi yaşlılar heyetince yürütülmekteydi.⁵¹

47 Guang, *Zi Zhi Tong Jian*, 46, s. 418-419.

48 Guang, *Zi Zhi Tong Jian*, 47, s. 424.

49 Guang, *Zi Zhi Tong Jian*, 47, s. 427.

50 Guang, *Zi Zhi Tong Jian*, 57, s. 526.

51 Guang, *Zi Zhi Tong Jian*, 59, s. 537-543.

Milattan sonra 195 yılında Yü-fu-lo ölünce yerine Hu-chu-quan geçerek Ping Yang'a yerleşir.⁵²

Milattan sonra 216 yılında Hu-chu-quan, Wei Beyliği sarayına yerleşir. Wei Beyi Cao Cao, onun Ye şehrinde oturmasına izin verir. Xiong-nu halkının yönetimi işi ise Sağ Xian Beyi Qü Pi'ye devredilir.⁵³

Bu sıralarda, Sonraki Han Hanedanı yıkılmış, Çin'in yönetimi Wei, Shu ve Wu adı verilen üç devlet arasında paylaşılmış, yeni bir parçalanma dönemine girilmiştir (MS 220-265).

Wei Hükümdarı Wu-ti, bu arada Xiong-nuları beş boya ayırarak yeniden örgütler. Boylar kendi aralarından soylu birini lider yaparlar. Onlara nezaret etmesi için Çinlilerden bir askeri vali tayin edilir. Wei hanedanlığının sonlarına doğru liderlik sistemi Du-wei'liğe çevrilmiştir. Xiong-nuların Sol Boyu Du-wei'nin yönetiminde 10 binden fazla oba bulunmakta ve bunlar Tai-yüan'ın Zi Shi ilçesinde oturmaktaydılar. Sağ Boyu Du-wei'liği 6000 obadan oluşuyordu ve Qi ilçesinde yerleşmişti. Güney Boyu Du-wei'liği 3000 obayla Pu Zi kasabasında oturmaktaydı. Kuzey kısmı Du-wei'liği 4000 kadar obayla Xin-xing kasabasında yerleşmişti. Merkez Boyu Du-wei'liği ise 6000 obayla Tai Ling ilçesinde bulunmaktaydı.⁵⁴

Milattan sonra 251 yılında Güney Xiong-nuları kendilerinin Han Hanedanı'yla akrabalık bağları bulunduğunu, bu nedenle Mo (-du = Batur/Bahadır) soyundan geldiklerini ve Han Hanedanı'nın yöneticileri gibi Liu Ailesi mensubu olduklarını iddia ettiler.⁵⁵

Milattan sonra 3. yüzyılın ikinci yarısında, bir dizi çekişme ve karışıklıktan sonra, Çin tarihi yeni bir evreye girer ve Üç Devlet Dönemi sona ererek Çin'de geçici bir birlik sağlanır. Milattan sonra 263 yılında Shu, MS 265 yılında Wei ve MS 279 yılında Wu Devleti'ni yıkan Si-ma Ailesi'nin başa geçmesiyle Çin tarihinde yeni bir sayfa açılır ve Jin Hanedanı adıyla yeni bir yönetim kurulur.

⁵² Guang, *Zi Zhi Tong Jian*, 61, s. 567.

⁵³ Guang, *Zi Zhi Tong Jian*, 67, s. 621.

⁵⁴ Fang Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu* [Açıklamalı Jin Tarihi], Taipei: Renshou-ben Ershiwu Shi, 1956, 97, s. 38.

⁵⁵ Guang, *Zi Zhi Tong Jian*, 75, s. 699.

Bu sıralarda, MS 270 yılında, Xiong-nular soyadlarını Liu olarak değiştirirler.⁵⁶

Jin Hanedanı hükümdarlarından Wu Di tahta çıktıktan sonra, sınırın dışındaki Xiong-nulardan Da- shui, Sai-ni-hei-nan vs. 20 bin oba Çin'e yerleşti. Çin hükümdarı bunları kabul ederek Sarı Irmak'ın batısındaki Yi Yang şehrine yerleştirdi. Sonraları Çinlilerle karışık halde oturmaya başladılar. Böylece Ping Yang, Xi He, Tai-yüan, Xin-xing, Shang Dang ve Le Ping yörelerinde hep bunlara rastlanır oldu.⁵⁷

Milattan sonra 271 yılında Chan-yü Meng ayaklanarak Kong Ye şehrinde konuşlandı. Bunun üzerine Çin Hükümdarı Wu ayaklanmanın bastırılmasını emretti. Ancak az sayıda askerle mağlup edilemeyecekleri anlaşıncı, Sol Boyu Komutanı Li Ke kandırılarak Meng öldürüldü. Böylece Xiong-nular gözleri korkutularak bağımlı kılındılar ve uzun yıllar bir daha başkaldıramadılar. Ancak, sonraları tekrar nefretle amir ve memurları öldürerek sınırda karışıklıklar çıkarmaya başladılar.⁵⁸

Milattan sonra 279 yılında Güney Chan-yüsü Hu-chu-quan'ın ağabeyi Yü-fu-luo'nun oğlu Sol Hsien Beyi Bao, Sol Boyu başkanlığına getirilir.⁵⁹

Milattan sonra 284 yılında Xiong-nulardan Tai-a-hou 29.300 kişilik boyuyla Çin'e yerleşir. Milattan sonra 286'da, Xiong-nulardan Du-da-bo ile Wei-suo-hu'lardan aşağı yukarı 100 binden fazla insan Yong Zhou Valisi Fu Feng Beyi Jün'e teslim olurlar. Ertesi yıl, Xiong-nu Du-du'su Da-dou-de-yi-yü-qü ve diğerleri, büyük-lü küçük-lü bütün boylarını toplayıp 11.500 kişi, 22.000 baş sığır, 10.500 koyun, sayısız araba, eşek ve eşyayla teslim oldular. Haraç olarak kendi yerli mallarını getirmişlerdi. Çin hükümdarı bunların hepsini kabul etti.⁶⁰

Özetle, Çin kaynaklarının verdiği bilgilere göre, Çin topraklarına yerleşen Xiong-nuların yerleşim alanları, Han Dönemi'nde (MS

⁵⁶ Guang, *Zi Zhi Tong Jian*, 79, s. 737.

⁵⁷ Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu*, 97, s. 38-38b.

⁵⁸ Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu*, 97, s. 38b.

⁵⁹ Guang, *Zi Zhi Tong Jian*, 80, s. 749.

⁶⁰ Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu*, 97, s. 39-39b.

25-220) Bei-di, Shuo-fang, Wu-Yüan, Yün-zhong, Ding-xiang, Yen-men ve Dai-jün yöreleriydi.⁶¹

Üç Devlet Dönemi'ndeki Wei Devleti (MS 220-265) toprakları üzerindeki Xiong-nular, Çinli yöneticiler tarafından beş boya ayrılmış, Tai-Yüan'ın Zi-shi, Qi, Pu-zi, Xin-xing ve Tai-ling topraklarına yerleştirilmişti.⁶²

Jin Hanedanı döneminde (MS 265-316) ise Ping-yang, Xi-he, Tai-Yüan, Xin-xing, Shang-dang ile Le-ping yöreleri Xiong-nularla doluydu.⁶³ Kısacası, Çin'e yerleşen Xiong-nular MS 4. yüzyılın başlarında, özellikle bugünkü Shan-xi eyaletinin orta ve güney bölgelerinde yoğunluk kazanmaktaydılar.

Çin'de Kurulan Xiong-nu Devletleri

Çin'in parçalanma dönemi olarak bilinen "Wei-Jin ve Güney-Kuzey Hanedanları" zamanı, yabancı budunların Çin'e ilk kez etkili bir biçimde sızarak yönetimde önemli roller oynadıkları bir dönem olarak bilinir.

Çin'de tarih boyunca yabancılar tarafından kurulan çeşitli hanedanlar bulunmaktadır. Bu hanedanların bir kısmı Çin'i savaş yoluyla ele geçirmişlerdir ve "fatih hanedanlar" olarak nitelendirilmektedir. Kimi hanedanlar ise, Çin'e göç ederek buraya yerleşen yabancılar tarafından kurulmuştur ve "sızma hanedanlar" olarak tanımlanmaktadır.

Doğu Han Hanedanı zamanından beri Çin'in batısına ve kuzeyine yerleşmiş yabancı budunlar, daha sonra da Wei ve Jin hanedanları yöneticileri, bu halkları daha iyi denetim altına almak ve aynı zamanda emekçi gücünü artırmak için bunların Çin topraklarına yerleşmelerine izin vermişlerdi. Bu yabancı budunlar aynı zamanda Çinli yerel beyler arasında çıkan çatışmalarda askeri güç olarak da kullanılmaktaydı. Bütün bu nedenlerle, yabancı budunların Çin topraklarına yerleşmeleri özendirilmekte, hatta kimi zaman bunun gerçekleşmesi için zor kullanılmaktaydı.

61 (Song) Fan Hua, *Hou Han Shu [Sonraki Han Tarihi]*, Pekin: Zhonghua Shuju, 1973, 89, s. 2945.

62 (Tang) Fang-ling, *Jin Shu [Jin Tarihi]*, Pekin: Zhonghua Shuju, 1974, 97, s. 2548.

63 Fang-ling, *Jin Shu*, 97, s. 2549.

Jin Hanedanı'nın son zamanlarında, yerel beyler arasındaki iktidar savaşı nedeniyle bozulan birlik, Jin yöneticilerinin halk üzerindeki ağır baskısı, kıtlık sonucu büyük ölçekli göçler ve Çinlilerin yabancılar üstündeki baskısı ve köleleştirme siyaseti, daha önce Çin'e yerleşmiş yabancı budunların yönetime el koymaları için uygun bir ortam hazırlamıştır. Sonuçta Kuzey Çin'de, On Altı Devlet Dönemi (MS 304-439) adıyla bilinen yeni bir parçalanma dönemi başlamış ve bu dönemde, daha önce Çin'e yerleşmiş Xiong-nular Önceki Zhao (MS 304-329), Xia (MS 407-431) ve Kuzey Liang (MS 397-439) adıyla üç devlet; liderleri Taşkentli olan Xiong-nu kökenli Jieler, Sonraki Zhao (MS 328-352) adıyla bir devlet; olasılıkla Türk-Moğol kökenli Xian-beiler Önceki Yan (MS 352-370), Sonraki Yan (MS 384-409), Güney Yan (MS 398-410), Güney Liang (MS 397-414) ve Batı Qin (MS 385-431) adıyla beş devlet; Tibet kökenli Qianglar, Sonraki Qin (MS 384-417) adıyla bir devlet; Di'ler, Cheng Han, Önceki Qin (MS 351-394), Sonraki Liang (MS 384-409) adıyla üç devlet ve Çinliler de Önceki Liang (MS 313-376), Batı Liang (MS 400-420) ve Kuzey Yan (MS 409-436) adlarıyla üç devlet kurmuşlardır.⁶⁴

Xiong-nuların Önceki Zhao Devleti

MS 188 yılında, Xiong-nuların sağ kanadındaki Xi-luolar ile Du-Ge boyları birleşerek Chan-yü'yü öldürmüşler ve yerine oğlu Sağ Xian Beyi Yü-fu-luo'yu geçirmişler, bu kişi öldükten sonra başa geçen kardeşi Hu-chu-quan Çin sarayına yerleşmiş ve yönetimi Sağ Xian Beyi Qü-pi'ye bırakmıştı.⁶⁵ Bu sırada, Yü-fu-luo'nun oğlu Bao, Sol Xian Beyi idi.

Xiong-nuların Du-Ge boyundan olan Bao'nun ölümünden sonra, oğlu Liu Yüan⁶⁶ (diğer adıyla Liu Yüan-hai) Xiong-nuların

⁶⁴ Pulat Otkan, *MS IV. Yüzyılda Hunların Önderliğinde Çin'de Başlayan Yabancı Kavimler Hareketinin Kültürel, Toplumsal ve Ekonomik Etkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: 1975.

⁶⁵ Si Ma Guang, *Zi Zhi Tong Jian-Jin Zhu* [Evrensel Tarihin Aynası-Yeni Açıklaması], Taipei: Zhonghua Chongshu Weiyuanhui, 1963, 67, s. 27.

⁶⁶ Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu*, 100.

Kuzey Boyu Askeri Valiliği'ne getirilmiş ancak Çinliler tarafından rehine olarak tutulmaktaydı.

Gerek Xiong-nuların beş boyu halkının, gerekse Çinli aydınların sevgi ve saygısını kazanan Liu Yüan, daha sonra general sıfatıyla Xiong-nuların beş boyunun Genel Askeri Valiliği'ne getirilmiş, Jin Hanedanı içinde unvan sahibi bir kişi olmuştur.

Bu arada Jin Hanedanı yönetimi zayıflamıştı, ülke karışıklık içindeydi. Liu Yüan'ın dedesinin kardeşi, Kuzey Boyu'nun eski askeri valisi Liu Xüan ve çevresindekiler, atalarının yarım bıraktıkları göreve devam ederek, Büyük Xiong-nu İmparatorluğu'nu yeniden kurmak için Liu Yüan'ın bu kargaşalıktan yararlanmasına ve kendisini "Büyük Chan-yü" seçmeye karar verirler. Bu haber Ye şehrinde rehine tutulan Liu Yüan'a ulaştırılır. Liu Yüan, bir cenaze törenini bahane ederek boylarının başına dönmek ister fakat izin verilmez.

Ancak daha sonra, Liu Yüan'ı gözetimi altında tutan ve Jin Hanedanı hükümdarı ile savaş halindeki Çinli yerel beyi, kendisine askeri yardımda bulunabilmesi için Xiong-nulardan yararlanması gerektiği konusunda onu ikna ederek, boylarının bulunduğu Zuo-guo kentine gider. Burada, Liu Xuan ve diğerleri ona "Büyük Chan-yü" unvanı verirler⁶⁷ ve kısa süre içinde çevresine on binlerce kişi toplanır. Jin Hanedanı içindeki çatışmalara katılmak isterse de Xiong-nu Beyi Liu Xuan kendisine şunları söyler:

Jin yöneticileri bizi adaletsizce köle olarak kullanıyor. Buna Sağ Xian Beyi Meng katlanamamıştı. Ancak o zaman Jin bu kadar karışık değildi. Bu nedenle büyük görevi başaramadı. Bugün Si-malar (Jin Hanedanı üyeleri) baba-oğul, ağabey-kardeş birbirine düşmüş; Gök artık onları değil, bizim Chan-yümüzü kayırıyor. Erdemli davranışın yararını görürüz, Jinler bize itaat ederler. Artık Xiong-nuların yükselme zamanı gelmiştir. Hu-han-ye'nin görevini tamamlamalıyız. Xian-beiler ve Wu-wanlar da bize yardım edebilir. Onlara saldırmak ve düşmanımızın öcünü almak için hiçbir neden yoktur. Gök bizim elimizle Jinleri yok etmeye karar vermiştir. Buna engel olunamaz. Engel olmaya kalkarsan çok kötü olur. Toplumumuzun isteği gerçekleşmez. Gök'ün

⁶⁷ Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu*, 101, s. 7-8.

verdiğini alırsan, sonunda bunun yararını fazlasıyla göreceksin. Dilerim Chan-yü benim sözlerime güvenir.⁶⁸

Bunun üzerine Liu Yüan MS 304 yılında kendisini “Han Beyi” ilan eder, çevresindeki yakınlarına çeşitli unvanlar verir ve memurlar atar. Liu Yüan bundan sonra çevredeki çeşitli kentleri ele geçirek Jin yöneticileriyle savaşa tutuşur.

Milattan sonra 308 yılında Liu Yüan İmparator (Huang-di) ilan edilir.⁶⁹ Yakınlarına ve akrabalarına yeni görevler verir. Kendisiyle akraba olmayan fakat yararlılıkları görülen kişilere ise çeşitli Çin feodal unvanları dağıtır. Bundan sonra Liu Yüan başkenti Ping-yang’a nakleder. Çinli yöneticilerle mücadelesini sürdüren Liu Yüan, Luo-yang’ı kuşatırsa da ele geçiremez.

Milattan sonra 310 yılında Liu Yüan hastalanarak ölür. Yakınlarına, devleti vasiyetine göre yönetmelerini söylemiştir.

Yerine oğlu Liu He geçer. Liu He, onun en büyük oğludur. Liu Yüan’ın ölümüyle iç çekişmelerin başlaması uzun sürmez. Dördüncü oğlu Liu Cong, Liu He ve taraftarlarını ortadan kaldırarak Xiong-nu Devleti’nin başına geçer.⁷⁰ Yakınlarına çeşitli görevler verir. Ancak devlet yönetiminin birkaç görevli elinde toplanmasıyla huzursuzluklar gittikçe artmaya başlamıştır.

Milattan sonra 311 yılında Liu Cong, Luo-yang kentini ele geçirerek Jin hükümdarını tutsak eder, kendisine maiyetinde görevler ve unvanlar verir.⁷¹

Milattan sonra 313 yılında Liu Cong, Jin İmparatoru Huai Di’ye bir ziyafet sırasında içki dağıttırır. Daha sonra da imparator öldürülür.

Milattan sonra 316 yılında Chang-an kenti ele geçirilir. Ölen imparatorun yerine geçen Ming Di tutsak edilir ve MS 317 yılında da öldürülür.⁷² Böylece Jin Hanedanı ortadan kalkmış olur. Bundan sonra Jin Hanedanı yöneticileri Güney Çin’e göç ederek, varlıklarını Doğu Jin Hanedanı adıyla sürdürmüşlerdir.

⁶⁸ Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu*, 101, s. 9a-b.

⁶⁹ Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu*, 101, s. 12b.

⁷⁰ Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu*, 102.

⁷¹ Guang, *Zi Zhi Tong Jian-Jin Zhu*, 87, s. 28-29.

⁷² Guang, *Zi Zhi Tong Jian-Jin Zhu*, 89, s. 30-31.

Milattan sonra 318 yılında Liu Cong ölür. Yerine oğlu Can geçer. Ancak çok geçmeden Liu Can'ın yönetimindeki kişilerce öldürülür ve burada bulunan Liu Ailesi'nin birçoğu ortadan kaldırılır.

Bu sırada Chang-an'da bulunan Liu Yüan'ın baba tarafından akrabası olan Liu Yao kendisini imparator ilan eder.

Milattan sonra 319 yılında Liu Yao, Chang-an'ı başkent yapar. Aynı yıl, daha önce Han olan devlet adını değiştirerek Zhao yapar.⁷³ Ertesi yıl Xiong-nu generallerinden Shi Le da kendisini Zhao Beyi ilan eder. Böylece Liu Yao ile Shi Le karşı karşıya kalırlar.

Liu Yao başa geçtikten sonra Tibet kökenli Di'ler ve Qianglara karşı büyük bir harekâta girişir. Bunların büyük çoğunluğu başkente sürülerek hem kontrol altına alınmış olurlar, hem de buradaki işgücü artırılmış olur.

Liu Yao, imparator (Huang Di) sıfatıyla Çinlileri, oğlu Liu Yin ise Büyük Chan-yu sıfatıyla Xiong-nu boylarını yönetmekteydi. Bu dönemde Liu Yao'nun devlet yönetiminde yaptığı kimi yenilikler belli bir huzur sağlamıştır. Ancak Shi Le'yi küçümsemesi sonunda bu mücadeleden yenik çıkmış ve MS 329 yılında Shi Le, Önceki Zhao Devleti'ni ortadan kaldırmıştır.

Sonraki Zhao Devleti

Sonraki Zhao Devleti'nin kurucusu Shi Le'nin⁷⁴ ataları, Xiong-nuların bir başka kolundan Qiang Qü'nun neslinden gelmektedir. Shi Le gençliğinde önceleri Çinli toprak sahiplerinin yanında boğaz tokluğuna çalışmış, daha sonra köle olarak satılmıştır. Ardından bir çeteye katılarak soygunculuk yapmış ve de Jin Hanedanı beyleri arasındaki çatışmalara Jin beylerinden birinin yanında yer alarak katılmıştır. Bunların sonucunda ise kendisine Xiong-nu önderi Liu Yüan tarafından generallik görevi verilmiştir. Liu Yüan'ın emrinde çeşitli başarılar elde eden Shi Le, bundan sonra Liu Cong'un emrine girer ve Luo Yang'ın ele geçirilmesinde büyük başarı sağlar.

⁷³ Guang, *Zi Zhi Tong Jian-Jin Zhu*, 91, s. 4-5.

⁷⁴ Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu*, 104.

Milattan sonra 319 yılında kendisini Zhao Beyi ilan edip Liu Yao'ı ortadan kaldırdıktan sonra Liu Ailesi'nden geriye kalanlar ve yakınlarından 3000 kişiyi kılıçtan geçirir; Önceki Zhao Devleti'ne son verir.

Milattan sonra 330 yılında Shi Le önce Zhao Gök Beyi sonra da İmparator (Huang Di) olur.⁷⁵ Gençliğinde çektiği eziyetlerden dolayı Çinli memurlara büyük bir kin besleyen Shi Le, yönetimi ele geçirmek için verdiği mücadele sırasında pek çok Çinli görevliyi ortadan kaldırmıştır. Önceleri en büyük desteği yabancı budunlar olduğu için onlara “vatandaş” sıfatı vererek Çinliler tarafından sömürülmelerine izin vermemiş ancak güç kazandıktan sonra Çinlilere daha fazla hak tanımaya başlamıştır.

Milattan sonra 333 yılında öldüğünde, geriye toprakları Huai Irmağı'ndan Xiang-fa'ya kadar uzanan büyük bir devlet bırakmıştır. Yerine geçen oğlu, yine aynı aileden olan Shi Hu tarafından öldürülmüştür ve yönetim bu kişinin eline geçmiştir. Önce “Gök Beyi Naibi” sıfatıyla başa geçen Shi Hu, MS 335 yılında başkentini Xiang-guo'dan Ye kentine taşımıştır. Kendisi MS 337 yılında “Gök Beyi”, MS 349 yılında da İmparator (Huang Di) olur.

Shi Hu, MS 349 yılında ölür ve yerine oğlu Shi Shi geçer. Ancak aynı yıl ağabeyi tarafından o da öldürülür. Bu sırada Shi Hu'nun evlatlıklarından Çin asıllı Ran Min bu iç çekişmelerden yararlanarak yönetimi ele geçirir. Bundan sonra yabancılara karşı büyük bir harekâta girişen Ran Min 200 binden fazla insanı öldürür. Bu davranışı Çinlilerle yabancılar arasındaki uçurumu daha da derinleştirir. Bu arada Shi Hu'nun diğer bir oğlu olan Shi Qi, kendisini imparator ilan ederse de o da öldürülünce Shi Ailesi tümüyle ortadan kalkmış olur ve Sonraki Zhao Devleti yıkılır.

Xia Devleti

Çin'de, On Altı Devlet Dönemi'nde Xiong-nuların kurduğu bir diğer devlet ise Xia Devleti'dir.⁷⁶ Çin kaynaklarının verdiği bilgiye

⁷⁵ Guang, *Zi Zhi Tong Jian-Jin Zhu*, 94, s. 38-41.

⁷⁶ Xia Devleti'nin kurucusu He-lian Ailesi'nin soykütüğü açısından Liu Ailesi'nden, yani Tu-gelardan geldiği, bunların bir süreden beri Xian-beilerle karışarak safıklarını yitirdikleri, Xia Devleti'nin Xiong-nu, Xian-bei, Di-Qiang koalisyonundan oluştuğu söylenmektedir. Bkz. Uchida, *Kita Ajia Kenkyu*, 1975.

göre Xia Devleti'ni kuran He-lian Bo-bo'nun⁷⁷ diğer adı da Qū-gai'dır. Xiong-nuların Sağ Xian Beyi Qū-pi'nin soyundan, Önceki Zhao Hükümdarı Liu Yüan'ın akrabalarındandır. Kendisi Qiang kabilesi liderlerinden Yao Xing'in yanında başarılı hizmetlerde bulunmuş ancak daha sonra bağımsız hareket etmeye başlamıştır. MS 407 yılında kendisini Gök Beyi Büyük Chan-yü ilan eder ve Xiong-nuların Çin'in en eski hanedanı zamanındaki Xia Hou Ailesi'nden geldiğini söyleyerek kurduğu siyasi birliğe "Büyük Xia" adını verir. Yakınlarına ve akrabalarına çeşitli görevler verir. Qinagların kurduğu Sonraki Qin yönetimiyle mücadeleye giren Bo-bo, askeri başarılarını sürdürerek pek çok kenti ele geçirmiş, Xiong-nuların ana tarafından gelen Liu soyadını kullanmalarının utanç verici olduğunu ileri sürerek, bundan böyle "göğre erişecek kadar büyük" anlamına gelen He-lian soyadını kullanacağını söylemiştir. Bu soyadı Bo-bo'nun akrabaları tarafından kullanılmamakta, onlara Tie-fa soyadı verilmekteydi.

Milattan sonra 418 yılında Chang-an kentini ele geçiren Bo-bo, burayı güney başkenti, Tung-wan'ı ise asıl başkenti yapar.

Son derece sert bir kişi olduğu söylenen Bo-bo MS 424 yılında ölmüştür. Ölümünden sonra yerine geçen oğlu, Xian-beilerin kurduğu Kuzey Wei hükümdarı tarafından öldürülmüştür. Yerine geçen kardeşi Ding ise MS 431 yılında Tu-yü-hun kabileleri tarafından öldürülmüş, böylece Xia Devleti yıkılmıştır.⁷⁸

Kuzey Liang Devleti

Kuzey Liang Devleti'nin kurucusu Jü-qü Meng-xün,⁷⁹ ataları Xiong-nuların Sol Jü-qü'lük görevinde bulunduklarından bu soyadını kullanmıştır.

Çin kaynaklarında, kendisinin geniş bir tarih ve astronomi bilgisine sahip olduğu, cesaret sahibi, nüktedan ve çevresine kolayca uyabilen bir kişilikte olduğu söylenmektedir. Çocuklu-

⁷⁷ Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu*, 130.

⁷⁸ Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu*, 130.

⁷⁹ Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu*, 129.

ğunda koyun çobanlığı yapan Meng-xün, daha sonra babasının boylarının başına geçmiştir. Meng-xün bu sırada Gan-su bölgesine hâkim olan Sonraki Liang hükümdarı, Tibet kökenli Lü Guang'ın emrine girmiş ancak MS 397 yılında ayaklanarak Gan-su bölgesine hâkim olmuştur. MS 412 yılında kendisini He-xi Beyi ilan etmiş, böylece bu yöredeki hâkimiyetini pekiştirmiş ancak MS 431 yılında Xian-Beilerin Kuzey Wei Devleti'nin denetimi altına girmiştir.

Milattan sonra 433 yılında Kuzey Liang Beyi Meng-xün hastalanıp ölünce, veliahdı küçük olduğu için ağabeyi Jü-qü-mo-jian Kuzey Liang Devleti'nin başına geçmiş ancak daha sonra Kuzey Liang Devleti, Kuzey Wei Devleti tarafından MS 447 yılında yıkılmıştır.⁸⁰

Güney Xiong-nularında Örgütlenme

Atlı-göçebe toplumlarda temel birim, ortak bir atanın egemenliği altında toplanmış aynı kuşak üyelerinden oluşan kalabalık bir topluluk olan aile ve ailelerin genişlemesiyle doğan kabiledir. Böyle bir kuruluşun devamı ancak bireylerin varlıklarını topluluğun ortak varlığı içinde bulmalarına ve başkanla temsil edilen topluluğun egemenliğine boyun eğmelerine bağlıdır.

Göçebe kavimlerin siyasal birlikleri, beyler tarafından yönetilen ve aralarındaki bağın zayıf olduğu kabilelerin, bir ordu komutanının (Chan-yü'nün) yüksek otoritesi altında bir ordu şeklinde birleşmesiyle kurulmuştu. Bu siyasal birliklerin ömrünü, bir Chan-yü'nün temsil ettiği merkezi otorite belirlemiş ve kimi zaman bu merkezi birliği çözen tek bir yenilgi ya da birliği sağlayan Chan-yü'nün ölümü, çöküşe yol açmıştır.

Xiong-nular Çin'e yerleştikten sonra, bağımsızlıklarını ve resmen bir devlet niteliği kazanıncaya kadar geleneksel yönetim sistemlerini korumuşlardır. MS 216 yılında, Wei Hanedanı zamanın-

⁸⁰ Çin'de kurulan Xiong-nu devletleri için bkz. Pulat Otkan, *MS IV. Yüzyılda Hunların Önderliğinde...*, yayımlanmamış doktora tezi.

da, Çin kaynaklarında verilen bilgilere göre yönetici kadrolarının isimleri ve sınıflandırılması şöyledir:⁸¹

1. Sol Xian Beyi
2. Sağ Xian Beyi
3. Sol Yi Li Beyi⁸²
4. Sağ Yi Li Beyi
5. Sol Yü Lu Beyi
6. Sağ Yü Lu Beyi
7. Sol Jian Shang Beyi
8. Sağ Jian Shang Beyi
9. Sol Shuo Fang Beyi
10. Sağ Shuo Fang Beyi
11. Sol Du Lu Beyi
12. Sağ Du Lu Beyi
13. Sol Xian Lu Beyi
14. Sağ Xian Lu Beyi
15. Sol An Luo Beyi
16. Sağ An Luo Beyi

Bütün bu mevkilere Chan-yü'nün akrabaları getirilmektedir ve Sol Xian Beyi, aralarındaki en yüksek mevkidir. Bu göreve sadece Chan-yü'nün veliahdı getirilmekteydi. Xiong-nuların başlıca dört ailesi bulunmaktadır. Bu dört aileden olanlara belirli unvanlar verilmekte ve babadan oğula geçen görevlere atanmaktaydılar.⁸³

1. Hu Yan ailesinden olanlara;⁸⁴
 - a. Sol Ri Zhu
 - b. Sağ Ri Zhu

gibi unvanlar verilir ve Başyardımcı, en asil olan bu aileden gelirdi.

2. Bu ailesinden olanlara;⁸⁵
 - a. Sol Jü(Dzü) Qü
 - b. Sağ Jü(Dzü) Qü

gibi unvanlar verilirdi.

81 Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu*, 97, s. 39b-40.

82 *Han Shu*'da Yü Lu olarak geçmektedir.

83 Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu*, 97, s. 40.

84 *Han Shu*'da değişik biçimde yazılmaktadır.

85 *Han Shu*'da Xü Bu olarak geçmektedir.

3. Lan ailesinden olanlara;

a. Sol Tang Hu

b. Sağ Tang Hu

unvanları verilirdi.

4. Chiao ailesinden olanlara;

a. Sol Du Hou

b. Sağ Du Hou

gibi unvanlar verilirdi. Bunlardan başka Jü Yang Jü Qü, Yü Ti gibi unvanları da bulunup, diğerleri Çinli memur unvanları gibidir.

Kaynaklarda bu dört aileden başka Qi Wu ve Le ailelerinden de söz edilmektedir.⁸⁶

Bu dönemde Xiong-nuların on dokuz kabilesi bulunmaktadır.⁸⁷

1. Tu Ge⁸⁸
2. Xian Zhi
3. Kou Tou
4. Wu Tan⁸⁹
5. Chi Le
6. Han Zhi⁹⁰
7. Hei Lang
8. Chi Sha
9. Yü Pi
10. Wei Suo
11. Tu Tung
12. Bo Mie⁹¹
13. Jiang Qü
14. He Lai
15. Zhong Zhi⁹²
16. Da Lou
17. Yong Qü
18. Zhen Shu
19. Li Jie

⁸⁶ Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu*, 97, s. 40.

⁸⁷ Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu*, 97, s. 39b.

⁸⁸ İçlerinde en soylu olan kabiledir.

⁸⁹ Farklı bir biçimde de yazılmaktadır.

⁹⁰ Farklı bir biçimde de yazılmaktadır.

⁹¹ Farklı bir biçimde de yazılmakta ve “mie”, “mao” olarak da okunmaktadır.

⁹² Farklı bir biçimde de yazılmaktadır.

Çinlilerin beş kısma ayırdığı bu kabilelere azınlık halkı muamelesi yapılmakta, her kısmın başında Xiong-nulardan bir Du-wei bulunmakla beraber, görevlendirilen Çinli temsilci vergi ve nezaret işleriyle uğraşmaktaydı. Gerçekte, Xiong-nu Du-wei'lerinin kabilelerinin başında bulunmalarına da izin verilmemekteydi. Nitekim Liu Yüan'e Kuzey Du-wei'liği verilmekle beraber, önceleri Ye şehrinde oturmaya mecbur bırakılmış ve kabilelerinin başına gitmesine izin verilmemiştir. Chan-yü de ailesiyle birlikte Çin Sarayı'nda oturmak zorundaydı.

Çin'de Kurulan Xiong-nu Devletlerinde Yönetim Sistemi

Xiong-nuların Çin'de kurduğu devletlerin yöneticilerinin amacı, eski güçlerine kavuşarak tekrar büyük bir imparatorluk kurmaktır. Bunu da askeri güçle gerçekleştirme yolunu tutmuşlardır. Bu nedenle, devlet örgütü daha çok ordu şeklinde oluşturulmuş, kilit noktalara atanan Xiong-nu ileri gelenlerinin askeri tecrübeleri ve başarıları dayanak yapılmıştır.

Liu Yüan'den sonra kuzeyde devlet kuran hemen bütün yabancılar aynı felsefeden hareketle hem Chan-yü, hem de Çinlilerin "İmparator" anlamına gelen Huang-di sıfatlarını beraberce kullanmışlardır. Örneğin, Shi Le kendisini Zhao Beyi ilan ettiğinde oğlunu da Büyük Chan-yü yapmıştır. Yine, Tibetli Fu Jian, hem Bey hem de Chan-yülük sıfatını kendinde birleştirerek "Gök Beyi Büyük Chan-yü" olmuştur.

Kuzey'in yabancı hükümdarları, yönetimleri altındaki toprakların ve halkın daha geniş bir alana yayılmasıyla, "Bey", "Büyük Bey", "Gök Beyi", "Gök Beyi Büyük Chan-yü", "Huang-di" ve "Yüce Huang-di" olarak unvanlarını gittikçe yükseltmişlerdir.

Çin kaynaklarında, Çinlilerin kendi devlet örgütleriyle ilgili geniş bilgi bulunmakla beraber, yabancıların yönetim sistemi ayrı bir başlıkta ele alınmamıştır. Ancak, On Altı Devlet tarihiyle ilgili kayıtlarda adı geçen memur unvanları incelendiğinde, pek az istisnaıyla bunların Çin memur unvanlarıyla aynı olduğu görülmektedir.

Çin'e yerleşerek devlet kuran yabancılar Çin'in birçok kurumunu korudukları gibi, kendileri için yeni bir sistem olan Çin feodalitesini de devam ettirmişlerdir. Çin'de yabancılar tarafından uygulanan ilk feodal örgüt denemesi Liu Yüan'den gelmiştir. Liu Yüan, Huang-di (İmparator) olduğunda (MS 308), kendi ailesinden gelenlere beylikler (wanglıklar) vermiş, ayrıca il ve ilçelerde de Çin feodal yapısında olduğu gibi, Gong'luk ve Hou'luklar tesis etmiştir.⁹³

Xiong-nuların bu ilk devletinden sonra kurulan devletler de aynı yolu izlemişlerdir. Ancak, ilk Xiong-nu devletinde feodalite bir yönetim örgütlenmesi şeklinde anlaşılmaktaydı. Çinliler Xiong-nuların denetiminde kendi feodal örgütleriyle, Xiong-nular da kendi geleneksel sistemleriyle yönetilmeliydi. Bu nedenle Liu Yüan'ın devletinde hem Wang, Gong, Hou gibi Çin feodal unvanlarına, hem de Chan-yü, Sağ Yü-lu Beyi, Sol Du-lu Beyi gibi Xiong-nu unvanlarına yan yana rastlayabilmekteyiz.⁹⁴

Çin'de devlet kuran yabancıların orduları genellikle Çinli olmayan askerlerden oluşmaktaydı. Çin kaynaklarının verdiği bilgilere göre:⁹⁵ “Han (Önceki Zhao) Hükümdarı Liu Cong, on altı “Büyük generallik” kurarak her birinin emrine 2000 asker vermiş, bu generalliklere çocuklarını atamıştı. Bundan başka Sol (ve) Sağ Si-li'likler kurarak her birinin yönetimine 20 bin aile vermiş, her 10 bin aile için bir Nei-shi'lik tesis etmişti. Chan-yü Sol (ve) Sağ Yardımcıları'ndan her birinin emrinde, altı yabancı budundan 100 bin oba bulunmakta, her 10 bin obaya bir Du-wei'lik ayrılmaktaydı.”

Kuzey'de devlet kuran yabancılar değişim sistemini benimsemekle beraber, içlerinde para basanlar da olmuştur. Bu konuda kaynaklar sadece Xiong-nuların Sonraki Zhao Devleti'nden söz etmekle beraber,⁹⁶ Tibetlilerin Cheng Han Devleti ile Xiong-nu Jü-qü Meng-Xün'un Kuzey Liang Devleti'nin de paraları olduğu bilinmektedir.⁹⁷ Shi Le'nın bastığı “Bereketli Para” ve daha sonra yürürlüğe

93 Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu*, 101, s. 12.

94 Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu*, 101, s. 8b.

95 (Song) Ma Duan Ling, *Wen Xian Tong Kao* [Toplumsal Olayların Tarihsel Araştırması]; Shang Wu Yin, *Shu Guan*, Shanghai, 1935, 151, s. 1317.

96 Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu*, 104, s. 31b.

97 Terrien de Lacouperie, *Catalogue of Chinese Coins from the VIIth Cent. B.C. to A.D. 621*, Londra: Gilbert and Rivington, 1892, s. 410-412.

koyduğu ipek para sistemi uzun ömürlü olmamış, birtakım fırsatçıların ipeği ucuza alarak kazanç sağlamaları nedeniyle, bu fırsatçılar ölümle cezalandırılmış ve para sistemine de son verilmiştir.⁹⁸

Paranın yabancılar tarafından benimsenmemesi nedenlerinin başında, kendi geleneksel ekonomi sistemlerine ters düşmesi ve kişilerin elinde kolayca kötüye kullanılabilir bir araç olarak düşünülmesi gelmektedir. Nitekim yabancıların zenginliği değeri kolayca değişebilen para yerine, mal, hayvan ve çalıştırılan işgücüyle ölçmeleri bunu kanıtlamaktadır. Görülen istisnalar ise bu devletlerin ticaret yolları üzerinde olmaları ya da memleketlerindeki tüccarların baskısı nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Gerçekten de gerek Cheng Han Devleti ve gerekse Kuzey Liang Devleti, ticaret devletleri olarak bilinen devletlerdendi. Bu devletlerde kullanılan paraların da kendi iç pazarlarından çok, ticari ilişki kurdukları komşu memleketlerde harcandığı aklı daha yakın gelmektedir.

Çin'deki Xiong-nuların Nüfusu

Han döneminde, Xiong-nuların nüfusuyla ilgili ilk bilgiler, MÖ 2. yüzyılda yaşamış Jia Yi'nin *Xin Shu* adlı kitabında yer almaktadır. Bu kitapta "... Xiong-nuların 60 bin askeri bulunmaktadır. Beş kişiden biri asker olduğuna göre, beş kere altı otuz, yani nüfusları 300 bin kişi olmalıdır. Daha Han'ın (Çin'in) 1000 tanlık büyük bir ilçesine bile erişememektedir." denmektedir.⁹⁹

Milattan önce 1. yüzyılda, Huan Kuan tarafından derlenen *Yan Tie Lun*'deki "Lun Gong" bölümünde, Xiong-nuların nüfusunun Çin'in büyük bir ilinden az olduğu kaydedilmektedir.¹⁰⁰ Bu dönemde, büyük bir ilin nüfusu 500-600 bin civarındadır.¹⁰¹

Çinli bilim insanı Lü Sze-mien, Xiong-nuların 24 Beyi ve her birinin emrinde 10 bin asker bulunduğuna göre, ordularının 240 bin kişi, nüfuslarının ise 2 milyon 400 bin kişi olması gerektiğini

⁹⁸ Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu*, 105, s. 5b.

⁹⁹ [(Han) Jia Yi], *Xin Shu* ([*Yeni Kitap*], Taipei: Zhong Guo Zi Xue Ming Zhu Ji Cheng, 1978), 4, s. 409.

¹⁰⁰ [(Han) Huan Kuan], *Yan Tie-Lun* ([*Tuz ve Demir Üzerine*], Taipei: Zhong Guo Zi Xue Ming Zhu Ji Cheng, 1978), II, s. 682.

¹⁰¹ Hua, *Hou Han Shu*, 37, s. 1268.

söylüyor. Prof. Gimpū Uchida da “Xiong-nuların en güçlü olduğu, Ping Cheng’deki Bai Deng Shan Kuşatması sırasında, 300-400 bin kişilik bir ordunun Çin’in karşısına çıkarıldığı düşünülürse, tüm nüfusun 1 milyon 200 bin civarında olduğu söylenebilir. Bu sayıya, Tarım Havzası’ndaki Xiong-nu sömürgeleri dahil değildir.” demektedir.¹⁰²

Ancak, daha önce sözünü ettiğimiz gibi, MS 87 yılında Xiong-nuların parçalanmasından sonra, göç etmeyerek Moğolistan topraklarında kalan ve Xian-beilere bağlanan Xiong-nuların nüfusu 100 bin oba (lo),¹⁰³ kuramsal olarak 2 milyon kişidir.

Bunun dışında, Güney Xiong-nularından MS 83 yılında 30 küsur bin kişi, MS 87 yılında 280 bin kişilik 58 kabile, MS 89 yılında 200 küsur bin kişilik 81 kabile Çin’e yerleşmiştir.¹⁰⁴ MS 90 yılında Çin’e bağlanan Güney Xiong-nularının nüfusu 237 bin, askerleri 50.170 kişidir.¹⁰⁵

Bu verilere göre, MS 83 yılında, batıya göçenler dışında Moğolistan topraklarında kalan Xiong-nuların nüfusunun yaklaşık 3 milyon kişi olduğu söylenebilir. MS 90 yılına gelindiğinde, yaklaşık 800 bin Xiong-nu Çin’e bağlanmıştır.

Milattan sonra 3. yüzyıla gelindiğinde, Çin’e yerleşen bu Xiong-nuların varlıklarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Nitekim Çinliler tarafından beş kısma ayrılarak yönetilen, sadece Shan-xi eyaletindeki Xiong-nular 29 bin oba, yaklaşık 600 bin kişiydi.¹⁰⁶

¹⁰² Uchida, *Kita Ajia Kenkyu*, s. 72.

¹⁰³ Çin toplumunda “patrilocal aile” (Jia), temel toplumsal ve ekonomik birimdir. Bu terim, üyeleri aynı hu’da (hanede) birlikte yaşayan ve ekonomik olarak her türlü üretim işbirliğine angaje olmuş bir toplum kesimini işaret etmektedir. Kural olarak, yönetim bölgelerinin büyüklüğü, kapsadığı bu (hane) sayısına göre belirlenmektedir. Tuo-ba Wei döneminde, toprak yasasına göre standart kabul edilen bu (hane) üyelerinin sayısı 14 kişidir. Bkz. Wei Shou, *Wei Shu [Wei Tarihi]*, Wu Zhou Tongwenju Shiyin, 1903, 110.

Çinliler, yabancılar için bu (hane) terimi yerine, luo (oba) terimini kullanmaktadır. İki-üç çadırdan oluşan 10-20 kişilik topluluklara “luo” denmekte, bunun Moğolistan’daki “ayıl”lara benzediği söylenmektedir. Yüz küsur “luo”nun birleşmesiyle “Yi-luo”lar ve “Yi-luo”ların birleşmesiyle de “bu”lar (oylar) meydana gelmektedir (Uchida, *Kita Ajia Kenkyu*, s. 234-235; Uchida, 北アジヤ史研究: 匈奴篇, yayınevi: 同朋舎 出版部, 1975, s. 34).

¹⁰⁴ Guang, *Zi Zhi Tong Jian*, 46, s. 1491; Guang, *Zi Zhi Tong Jian*, 47, s. 1510, 1522.

¹⁰⁵ Guang, *Zi Zhi Tong Jian*, 47, s. 1526; Hua, *Hou Han Shu*, 89, s. 2953.

¹⁰⁶ Fang-ling, *Jin Shu*, 97, s. 2548.

Daha sonra, Jin İmparatoru Wu başa geçtiğinde (MS 265) 20 küsur bin oba, yaklaşık 400 bin kişi, MS 284 yılında 29.300 kişi, MS 286 yılında 100 küsur bin kişi, 287 yılında 11.500 kişi, 22.800 sığır ve 105 bin koyunla birlikte, MS 289 yılında 100 bin kişi Çin topraklarına yerleşmiş,¹⁰⁷ böylece büyük çoğunluğu Shan-xi eyaletinde oturan Xiong-nuların nüfusu yaklaşık 1,5 milyonu bulmuştur. Çin kaynaklarının verdiği bilgilere göre, Shan-xi eyaletinin MS 280 yılındaki Çinli nüfusu yaklaşık 300 bin kişidir.¹⁰⁸

Çinleşme Sorunu

Çin’de MS 3.-4. yüzyıllarda, Gan-su ve Qing-hai’den Liao-ning’e, güneyde He-nan’a kadar uzanan bölgede çeşitli yabancı halklar yerleşmişti. Bu yabancıların yerleştikleri yöreler Han Dönemi’nden beri Çin toprakları içinde sayılmaktaydı. Azınlıkların bir bölümü dağınık bir biçimde, bütünüyle iç içe yaşamakla birlikte, bir bölümü toplu olarak belli yörelere yerleşmiş ve koloniler oluşturmuşlardı.

Kuzeyin geniş toprakları üzerindeki işgücünü artırmak amacıyla bu halkların Çin’e yerleşmeleri özendirilmiş, hatta yabancıların bu topraklara yerleşmeleri için kimi zaman zor kullanılmıştır. Çin topraklarında hayvancılık, deri eşya yapımı ve biraz da tarım ile uğraşan bu yabancılar, Çinli yöneticiler arasındaki çekişmelerde askeri güç olarak da kullanılmaktaydı. Çince kaynaklarda verilen bilgilerden, bunların bir bölümünün büyük sürü sahiplerinin yanında at çobanlığı yaptıkları, zaman zaman da köle olarak alınıp satıldıkları anlaşılmaktadır.¹⁰⁹

107 Fang-ling, *Jin Shu*, 97, s. 2548-2549.

108 晋书, 105, s. 2745.

109 Xiong-nu ileri gelenleri Liu Yuan ile yaptıkları bu konuşmada, “Jin adaletsizce bizi köle olarak kullanıyor. [...] artık Xiong-nuların yükselme zamanı gelmiştir.” demektedirler (晋书, 101, s. 8b-9). Xiong-nuların kurduğu Xia Devleti Hükümdarı Hou-lian Bo-bo, “Atalarımız Yu ve Shou Eyaletleri’nde otururlardı. [...] Ortaçağ’da amaçlarına ulaşamamışlar ve başkalarının yönetimi altına girmişlerdi. Benim zamanıma gelindiğinde daha da kötü olmuş, ülke parçalanmış ve batmış, halk dağıtılıp köle edilmişti.” demektedir. Bkz. Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu*, 130, s. 8. Kaynaklarda bundan başka, yabancıların Çinliler tarafından köle olarak alınıp satılarak tarım ve hayvancılık işlerinde kullandıkları, üstelik bir seferinde böyle satılmak üzere ikişer ikişer birbirine bağlanmış yabancı köleler arasında, o dönemde henüz isimsiz bir yabancı olan, Sonraki Zhao Devleti Hükümdarı Shi-le’nin da bulunduğu kaydedilmektedir. Bkz. Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu*, 104, s. 26.

Kimi bilim insanları, bu halkların zamanla Çinlilerle karışarak eridiklerini söylüyorlarsa da böyle bir kaynaşmanın sanıldığı oranda olmadığı anlaşılmaktadır. Çinlilerle kaynaşmayı engelleyen en önemli etken, yabancıların kabileler halinde yaşamalarıdır. Yabancılar arasında evlenmeler bile belli kabileler arasında olmaktadır. Diğer yandan o dönemde farklı bir ekonomik ve kültürel yapıya sahip olan Kuzeyli yabancıların Çinli köylülerce dışlanması doğaldı. Tuo-ba Wei dönemine değin, yabancıların Çinlilerle karışmadığının bir başka delili de büyük Xiong-nu İmparatorluğu dönemindeki kabilelerin beş-altı yüzyıl sonra Çin’de hâlâ varlıklarını sürdürmüş olmalarıdır.

Yabancıların kendi aralarında kaynaşmaları da belli koşullar altında gerçekleşmektedir. Örneğin, MS 1. yüzyılın sonlarında Xiong-nu yönetiminin parçalanarak dağılmasından sonra, Doğu Xian-beileri batıya, Kuzeydoğu Xian-beileri de güneye göçmüştür. Böylece, pek çok Xian-bei boyu ile Xiong-nu boyu, Orta Asya bozkırlarının hemen hemen her yerinde iç içe yaşamaya başlayarak birbirleriyle evlilik bağları kurmuşlardı. Bunun sonucunda, bozkırın batısında Xian-bei babadan Xiong-nu anadan gelme Tuo-balar; güneyde Xiong-nu babadan Xian-bei anadan gelme Tie-fo (Fa) Xiong-nuları; Yin-shan’ın kuzeyinde babalığı Gao-che evlatlığı Xian-bei olan Qi-fu Xian-beileri doğmuştur. Bu, birinci tür kaynaşmadır. Evlilik yoluyla gerçekleşen bu tür kaynaşmalarda genellikle baba soyu ağırlık taşımaktadır. Bu nedenle, Xian-bei baba Xiong-nu anadan gelenler Tuo-ba Xian-beileri adıyla, Xiong-nu baba ve Xian-bei anadan gelenler ise Tie-fo (Fa) Xiong-nuları adıyla anılmaktadır.¹¹⁰ Milattan sonra 2. yüzyılda Xian-beiler ve Xiong-nular adıyla anılırlar. Bu Xian-beiler ve Xiong-nular arasında aile ya da boy dışı evlenme sistemi bulunmakla beraber, bütün Xiong-nu erkeklerinin Xian-bei kadınları aldıkları ya da tüm Xian-beilerin Xiong-nu kadınlarıyla evlendikleri söylenemez.

Xiong-nular batıya ve güneye göçünce, bozkırda kalanlardan 100 küsur bin oba Liao-dong’daki Xian-beilere katılmışlar, bundan sonra, “Xian-bei” ya da “Xian-bei askeri” adıyla anılmaya

110 Ma Chang Shou, *Bei Di yü Xiong-nu*, s. 3.

başlamışlardır.¹¹¹ Aslında Güney Xiong-nularından olan Yu-wen Ailesi de bu sırada Yin-shan'dan doğuya göç ederek Sira Muren Irmağı dolaylarındaki Xian-beileri yönetimleri altına almıştır. Bundan sonra, Yu-wen Ailesi Xiong-nu adıyla değil de Xian-bei adıyla anılmaya başlamıştır. Bu tür kaynaşma biçimi, yönetici ile yönetilen ilişkisinden doğmaktadır. Bu kaynaşma, kimi zaman Xiong-nuların Liao-dong Xian-beilerine katılmalarından sonra kimlik değiştirmeleri şeklinde olabildiği gibi, kimi zaman da Yu-wen Ailesi örneğinde görüldüğü üzere, azınlıktaki yönetici boyun çoğunluktaki yönetilen boyun adını benimsemesi biçiminde de gerçekleşmiştir.

Özetle söyleyecek olursak, MS 3. yüzyıla değin, çeşitli yıllarda, büyük topluluklar halinde Çin topraklarına yerleşen yabancılar “bizim kabilemiz”, “akraba kabile”, “yabancı kabile” ve “Çinli” kavramlarının etkisiyle ve diğer nedenlerle çoğunlukla belli bölgelerde yerleşerek varlıklarını büyük ölçüde sürdürmeye devam etmişlerdir.

Budizm ve Xiong-nular

Çinde Budizmin adı ilk kez Han Hanedanı zamanında duyulmakla birlikte, yaygın şekilde benimsenmesi ve gerçek bir din niteliğini kazanması On Altı Devlet Dönemi'ne rastlamaktadır. Bu dönemde Batı Bölgeleri'yle kurulan yakın siyasi ve ticari ilişkiler ve her türlü yeniliği yerleşik yaşamın gereği sayan yabancı yöneticilerin açık görüşlülüğü, Budizmin hemen hiçbir tepki görmeden yayılmasına ve yerleşmesine olanak sağlamış, MS 4. yüzyılın ikinci yarısı ile MS 5. yüzyılın ilk yarısı arasında Çin'e gelen Budist misyonerlerin sayısında büyük bir artış görülmüştür.

Xiong-nuların Sonraki Zhao Devleti Hükümdarı Shi Hu'nun memurlarından Wang Du'nun “Han ve Wei zamanında Çinliler arasında tek bir (Budist) misyoner çıkmamıştır” sözleri,¹¹² bu zamana kadar Çinlilerin Budizme gösterdikleri ilgi derecesinin ne kadar önemsiz olduğunu kanıtlamaktadır. Ancak, Jin ve özellikle

111 Guang, *Zi Zhi Tong Jian*, 48, s. 1537.

112 Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu*, 95, s. 29.

On Altı Devlet Dönemi'nde pek çok kişi saçlarını kazıtarak Budist giysileri giyinmeye başlamış, bu kişilere tanınan ayrıcalıklardan yararlanma yolunu tutmuştur. Böylece Çinlilerin meslek sınıflamasındaki memur, köylü, işçi ve tüccar sırasına bir de din adamı eklenmiştir.

On Altı Devlet Dönemi'nde Xiong-nulardan, özellikle Shi Le, Shi Hu ve Jü-qü Meng-xün zamanlarında Budizme büyük önem verilmiştir. Sonraki Zhao Hükümdarı Shi Le, Hindistan'dan gelen Budist misyoner Fo Tu Cheng'in etkisiyle Budizmi kabul etmiş, böylece Sonraki Zhao Devleti sınırları içinde kalan halkın onda dokuzu da bu dini benimsemiştir.¹¹³ Shi Hu döneminde ise Wang Du, Budizmin Xi Yü'den gelme yabancı bir düşünce biçimi olduğu ve yasaklanması gerektiği fikrini ileri sürünce, Shi Hu kendisinin de dışardan gelme bir yabancı olduğunu ancak bütün bir Çin'i yönettiğini söyleyerek onun gibi yabancı kökenli olan Budizme karşı çıkmayacağını ve yayılmasına yardımcı olacağını ifade etmiştir. Böylece Fo Tu Cheng'in etkinliği Shi Hu döneminde de korunmuş, kendisinden sadece din adamı olarak değil aynı zamanda bir danışman olarak da yararlanılmıştır.¹¹⁴

Girdikleri yerlerde önceleri kuşkuyla karşılanan Budist misyonerler kendilerini kabul ettirmek için çeşitli yöntemler uygulamışlardır. Bu yöntemler genellikle kehanet, sihirbazlık, hastalıkları iyileştirmek ya da kendilerinin olağanüstü yetenekte kişiler olarak tanıtılması şeklinde uygulanmaktaydı. Çok zeki oldukları anlaşılan bu kişiler, bulundukları ülkenin güçlü kişilerini kendi taraflarına çekmek için siyasetlerini bu kişilerin karakterlerine göre ayarlıyorlardı. Örneğin, He-lian Bo-bo çok sert mizaçlı, kişilerin gücünü bileğinin kuvvetiyle ölçen bir kimsedir. Kendisine kılıç işlemeyen Hui Shi adında bir Budistten söz edildiğinde müthiş hiddetlenir. Bu Budisti derhal huzura getirterek bizzat öldürmek ister ancak rivayete göre, Hui Shi'ya hiçbir şey olmaz. Bunun üzerine korkuya kapılan He-lian-Bobo da Budizmi benimser.¹¹⁵

113 *Da Cang Jing (Tripitaka)*, Tokyo, 1930, 50, 2059, s. 383.

114 *Da Cang Jing (Tripitaka)*, Tokyo, 1930, 50, 2059, s. 385.

115 Shou, *Wei Shu*, 114, s. 9.

Çin’de Kurulan Xiong-nu Devletleriyle İlgili Kaynaklar

Çinli tarihçiler bu dönemi hiçbir zaman kendi resmi hanedan kayıtları içine almamışlar ve bu olâyı meşru Jin Hanedanı zamanındaki bir kargaşalık ve başkaldırma olayı olarak görmüşlerdir. Gerçekte bu dönemde, bilindiği gibi, Çin’de bağımsız On Altı Devlet kurulmuş ve bunların büyük çoğunluğu Çinli olmayan kimseler tarafından yönetilmiştir.

Çin kaynakları bu dönemde devlet kuran yabancılara, tarihte ilk kez kendi kayıtlarını tuttuklarından söz etmekle beraber, bu kayıtların asılları günümüze kadar gelememiş ve kaybolmuştur.

Wei Hanedanı zamanında (MS 424-532) Cui Hong’un daha önce yazılmış tarih kayıtlarından yararlanarak derlediği *Shi Liu Guo Chun Qiu*’nun [*On Altı Devlet Tarihi*] bugün elimizde kalan kısmı Ming Hanedanı zamanında bir araya getirilmiştir. Gerçekte 110 bölüm olarak hazırlanan bu kitabın Sui Hanedanı zamanında (MS 581-618) 100 bölümünün kaybolmuş olduğu bilinmektedir. Diğer 10 bölüm ise daha sonraki dönemlere kadar elde kalabilmiştir.

Kuzey Qi tarihçilerinden Wei Shou’un (MS 506-572) derlediği *Wei Shu* [*Wei Tarihi*] adlı kitapta da bu dönemle ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Ancak *Wei Shu*’nun 95. ve 99. bölümlerindeki bu kayıtların o zaman henüz kaybolmamış olan *Shi Liu Guo Chun Qiu*’dan alındığı anlaşılmaktadır.

Song Hanedanı döneminin (MS 960-1126) ilk zamanlarında pek çok bölümü kaybolan ve bir kısmı da eksik olan *Wei Shu*, daha sonraki tarihçiler tarafından ele alınarak tamamlanmıştır. Bu nedenle orijinalliğinden pek çok şey yitirmiş olmalıdır.

Tang Hanedanı zamanında İmparator Tai Zong’un tarih memurları tarafından derlenen (MS 644) *Jin Shu*’nun [*Jin Tarihi*] “Zai Ji” [*Kayıtlar*] bölümü, On Altı Devlet Dönemi’nde Çin’de yabancılar tarafından kurulan devletlere ayrılmıştır.

Shi Liu Guo Chun Qiu’dan yararlanılarak yazıldığı anlaşılan bu kayıtlarda ise yapılan ekleme ve çıkarmalarla bazı bölümler

ayrıntılı fakat anlamsız, bazı bölümler de basit fakat yetersiz biçimde ele alınmıştır. Bu nedenle dikkatle incelenmesi gereken bir kaynaktır.

Jin Shu'nun Qing Hanedanı zamanında komentarı yapılan nüshası, *Jin Shu Jiao Zhu* [Komentarlı *Jin Tarihi*] en kullanışlı olanıdır. Metinde *Jin Shu*'da yazılı bilgiler diğer ilgili kaynaklarla da karşılaştırılmakta ve Qing Hanedanı zamanındaki birtakım tarihi ve arkeolojik belgelerden yararlanılmaktadır.

Çin'de ilk kez yerleşik düzen içinde kendi siyasal birliklerini kuran Xiong-nular, yine ilk kez bu dönemde kendi tarih kayıtlarını tutmuşlardır. On Altı Devlet Dönemi'ndeki tarih çalışmaları ve tarih kitapları hakkındaki bilgilere *Jin Shu*'daki "Zai Ji" bölümünde ve Liu Zhi Ji'nin *Shi Tong*'unda [*Tarih Külliyesi*] yer verilmektedir. *Shi Tong*'da verilen bilgilere göre, "Sözde Han (Devleti), Jia Ping (devri) başlarında,¹¹⁶ Gong Shi Huo, Da Zhong Dai Fu sıfatıyla Sol Devlet Memurluğu sırasında devletin hükümdar (ve) memur kayıtlarını derlemiştir. Diğer sözde hükümdarlar da kayıt işleri için görevliler tayin etmişlerdir. Örneğin, Önceki Zhao'daki He Bao,¹¹⁷ Sonraki Yan'deki Tong Tong (adlı memurlar) gibi."¹¹⁸

Jin Shu'nun "Zai Ji" bölümünde verilen bilgilerde ise; "(Shi) Le kendisini Zhao Beyi ilan ettiğinde Ming Jie (ve) Chen Ji'ye emir vererek *Shang Dang Guo Ji*'yi [*Shang Dang Beyliği Kayıtları*] yazdırmış, Fu Biao, Jia Pu ve Jiang Jiu'ya *Da Jiang Jun Qi Ju Zhu*'yu [*Büyük Generalin Özgeçmişi*] derletmiş (ve) Shi Tai, Shi Tong, Shi Qian ve Gong Long, *Da Chan-yü Zhi*'yi [*Chan-yü Tarihi*] derlemişlerdir."¹¹⁹

Shi Tong'da On Altı Devlet'in tarihiyle ilgili yazılmış kitaplar hakkında geniş bilgi bulunmaktadır. Liu Zhi Ji'nin yazdıklarına göre: "Önceki Zhao Hükümdarı Liu Cong zamanında, Gong Shi

116 Çinliler bu dönemde kurulan devletleri hiçbir zaman meşru kabul etmemişlerdir. "Jia Ping", Xiong-nuların Önceki Zhao Devleti Hükümdarı Liu Cong'un dönemidir (MS 311 yılı dolayları).

117 *Sui Shu* [*Sui Tarihi*], *Jing Ji Zhi*'da He Bao'nun 10 bölümlük *Han Zhao Ji* [*Han ve Zhao Kayıtları*] adlı tarih kitabını yazdığı kaydedilmektedir.

118 Liu Zhi Ji, *Shi Tong* [*Tarih Külliyesi*], Şangay: Shangwu Yinshuguan, 1935, 11, s. 79-80.

119 Qiao vd., *Jin Shu Jiao Zhu*, 105, s. 1b-2a.

Huo, *Gao Zu Ben Ji*¹²⁰ [*Gao Zu'nun Özgeçmişi*] ile (20 kişinin biyografisi olan) *Gong Chen Zhuan*'ı [*Devlet Görevlilerinin Özgeçmişleri*] derlemiş, Liu-Yao zamanında He Bao on bölümlük *Han Zhao Ji*'yi yazmış, ancak tamamlanamamıştır. Sonraki Zhao Hükümdarı Shi Le, memurlarından Xu Guang, Zong Li, Fu Chang, Zheng Yin ve diğerlerine emir vererek *Shang Dang Guo Ji* [*Shang Dang Beyliği Kayıtları*], *Qi Ju Zhu* [*Vakayiname*] ve *Zhao Shu* [*Zhao Tarihi*] adlı kitapları yazdırmıştır. Daha sonra Wang Lan, Chen Yan, Cheng Yin (ve) Xu Ji'ye emir vererek bunları (tekrar) sıraya koydurmuştur. Shi Hu'ya gelindiğinde, (Shi) Le'nın yazılmayan başarıları (taş üzerine) kazınarak anlatılmıştır. Daha sonra Tian Yong, Guo Zhong Chan, Wang Du, Shi (ailesinin) olaylarını derleyerek *Ye Du Ji* [*Ye Başkenti Kayıtları*] (ve) *Zhao Ji* [*Zhao Kayıtları*] adlı kitaplarda toplamışlardır.

Sui Shu'da gene aynı döneme ait tarih çalışmalarıyla ilgili şu kayıtlara rastlamaktayız: *Zhao Shu* [*Zhao Tarihi*], 10 bölüm, buna *Er Shi Ji* de [*İki Shi'nin Kayıtları*] denilmekte ve Shi Le olaylarını kaydetmektedir. Tian Yong derlemiştir. *Er Shi Wei Zhi Shi Shi* [*İki Shi'nin Sözde Yönetimleri Tarihi*], 2 bölüm, Wang Du derlemiştir. *Han Zhi Shu* [*Han'ın Tarihi*], 10 bölüm, Chang Ju derlemiştir.

Xiong-nuların Tarihteki Rolü

Avrupa tarihi açısından, Kavimler Hareketi dendiğinde Batılı bir tarihçinin aklına ilk gelen Ortaçağ'daki German halklarının hareketi olacaktır. Şöyle ki Almanya'da "Völkerwanderung" [Kavimler Göçü] sözcüğü, salt 4.-6. yüzyıllardaki German halklarının eylemi için kullanılırken, öteki kavimlerden Slavların ya da yine German soyundan olan, 11. yüzyıldaki Normanların eylemleri için "Völkerbewegung" [Kavimler Hareketi] ifadesi kullanılmakta, Germanların eyleminin Avrupa tarihinde ayrı bir yeri ve önemi olduğu vurgulanmak istenmektedir. Germanların eylemleri, özetle, Avrupa dünyasının kurulması ve Roma-German biçimi kültür ve toplumun oluşmasına katkısı açısından önemseniyor.

120 Gao Zu, Liu Yuan'in ölümünden sonra anıldığı adıdır.

Ne var ki, Japon tarihçi Jitsuzo Tamura'nın¹²¹ da vurguladığı gibi Kavimler Hareketi salt Avrupa'da tarihsel etkinliği olan bir olay gibi görülmemelidir. Asya'da, özellikle Doğu Asya'da da tarihsel önemi büyük, kültürel ve toplumsal bakımından derin izler bırakan kavimler hareketleri olmuştur. Örneğin, 4. yüzyılda, Xi-ong-nu (Hun), Jie, Xian-bei, Di ve Jiang halklarının önderliğindeki "Wu-hu luan hua" [Beş Barbarın (yabancıların) Çin'i Karıştırması] olayı; 12. yüzyılda, Nü-zhen halklarının Kuzey Çin'i ele geçirmesi; 13. yüzyıldaki Moğol ve 17. yüzyıldaki Mançu yayılması gibi. Doğudaki bu kavimler hareketlerinin her biri, gerek Asya tarihinde oynadıkları roller açısından, gerekse nüfus hareketi ve alan bakımından Avrupa'daki kavimler hareketlerini aşan bir görünümündedir.

Gerçekte, Doğu'daki ve Batı'daki ilk önemli kavimler hareketlerinin her ikisi de, Kuzey Asya'nın atlı göçebeleri Xiong-nuların bölünerek göç etmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu nedenle iki hareketin kökeni aynı yere dayanmaktadır.

Asya'daki kavimler hareketine baktığımızda, 4. yüzyıldaki "Beş Barbarın (yabancıların) Çin'i Karıştırması" olayının, Avrupa'daki German eylemi gibi, öteki kavimler hareketlerinden başka bir anlam taşıdığı görülür. Kısacası, Avrupa'da "Völkerwanderung" ne ise, Doğu'da, Çin'de de "Wu-hu luan hua" odur.

Kuzey Asya'da Xiong-nuların parçalanmasından sonra başlayan kavimler hareketi, Doğu Asya dünyasının merkezi olan Çin'deki etkisini MS 4. yüzyıldan itibaren göstermeye başlamıştır. Birkaç yüzyıl sonra Çin'de ortaya çıkan görkemli Tang Hanedanı uygarlığının temellerinde yatan Çin-Orta Asya sentezi, bu hareketin bir ürünü olarak görülmektedir.

Çin'de tarih boyunca yabancılar tarafından kurulan çeşitli hanedanlar bulunmaktadır. Bu hanedanların bir kısmı Çin'i savaş yoluyla ele geçirmişlerdir ve "fatih hanedanlar" olarak nitelendirilirler. Kimi hanedanlar ise, Çin'e göç ederek buraya yerleşen yabancılar tarafından kurulmuştur ve "sızma hanedanlar" olarak tanımlanırlar.

121 Jitsuzo Tamura, *Higashi Ajia no Minzoku Idō, Genki (Goko Jidai) no Seiji to Shakai o Chushin Toshite* [Doğu Asya'nın Kavimler Hareketleri, Önceki Dönemin (Beş Barbar Dönemi) Yönetimi ve Toplumu Merkez Olmak Üzere], Kyōdai Bungakubu Kenkyū Kiyō, 2, 1968, s. 2.

Kimi bilim insanları, özellikle “sızma hanedan” kuran yabancıların Çin kültürü içinde eriyerek özümlediğini ileri sürmekteyseler de, gerçekte, karşılıklı bir kültürel etkileşim, bir sentez söz konusudur ve bu sentezde geleneksel Çin kültüründe bulunanlardan farklı öğeler yoğun bir biçimde görülmektedir.

Başka bir yazının konusu olmakla birlikte burada birkaç örnek vermek gerekirse, Sui ve Tang Hanedanları zamanında (6.-10. yüzyılda), Çin uygarlığına büyük katkıları olan Orta Asya kökenli devlet adamları, örnek kentler inşa eden mimarlar, tıp için büyük hizmetler veren hekimler, ünlü şairler, müzisyenler ve ressamalar vardır.

Tang Hanedanı'nın ilk üç imparatorunun anneleri Türk'tür. Yine aynı dönemde, Orta Asyalı 20 küsur başyardımcı, 80 küsur askeri vali devlet örgütünde görev almıştır. 7. yüzyılda, hem başyardımcı hem de bir bilim insanı olan Chang-sun Wu-qi, Çin'deki ilk farmakoloji kitabını hazırlamıştır. Bu dönemde yaşamış olan Çin'in ünlü şairleri, Bai Jü-i, Yüan Zhen ve Li Bai'in Orta Asya Türk kültür çevresinden geldikleri bilinmektedir. T'ang Hanedanı döneminde, müzik ve dansın Orta Asya'dan etkilendiği görülmekte, bu dönemdeki müzik ve dansın geleneksel Çin müziği ile dansından oldukça farklı olduğu anlaşılmaktadır. Çin kaynaklarında, Hotanlı ressam Wei Chi-yi Shen'in resimlerindeki gölge tekniğinin, Çin'deki ünlü ressamlarca benimsendiği ve Çin resmini etkilediği belirtilmektedir. Ayrıca, Sui ve Tang Hanedanları zamanında büyük bir gelişme gösteren Çin mimarisine Orta Asya kökenli mimarların da katkısı olmuştur. Örneğin, T'ang Hanedanı'nın ünlü başkenti Chang-an'ı Orta Asya kökenli üç mimar inşa etmiştir. Bu üç mimarın çocukları ve torunları da aynı meslekte saraylar, köşkler, köprüler yapan ünlü mimarlar olmuşlardır.

Shi Ji [Tarihçinin Kayıtları], Bölüm 110 Hsiung-nular (Hunlar)¹²², Monografi Dizisi 50

Hsiung-nuların ilk atası Hsia Hou Ailesi'nin¹²³ neslinden olup Ch'un-wei¹²⁴ denen [biri]dir. [Hsia Hanedanı'ndan önceki] T'ang

¹²² Çağdaş Çince "Hsiung-nu" biçiminde okunan bu sözcüğün, Eskiçağ'daki Çince okunuş biçiminin *flōh-nah* olduğu, Grek dilindeki *Φρυνοι* (Strabon), Latince haritalarda görülen *Huniscythae* (St. Hieronymus) sözcükleriyle birlikte, *Hun* sözcüğü ile bağlantılı olduğu düşünülmekte, 4. yüzyılda Soğdluların, Çin'de kurulan Önceki Chao Devleti'ndeki Hsiung-nulara *xun* dediği bilinmektedir (Gimpu, *Kiba Minzoku Shi I*, s. 4; Uchida, *Kita Ajia Kenkyu*, s. 169-173).

¹²³ Yazılı kaynaklarda, Çin'de MÖ 2207?-1766? tarihleri arasında yönetimde bulunmuş bir hanedan olarak belirtilen, ancak halen varlığını kanıtlayacak herhangi bir arkeolojik buluntu bulunmayan Hsia Hanedanı'nın üyeleri. Hanedanın kurucusu (Hsia) Yü'dür (MÖ 2207?-2152?). Kendisine efsanevi bir hükümdar olarak kabul edilen Hsün (MÖ 2257?-2208?) tarafından "Hsia" olarak adlandırılan bölgenin beyliği verilmiş, üstün başarı gösterdiği için, daha sonra Hsün, kendi rızasıyla tahtını Yü'ye bırakmış, bundan böyle bu hanedanın adı Hsia Hou olmuştur. "Hou" sözcüğü, hükümdarın kendi rızasıyla tahtını verdiği ideal insan, prens, "Chün" anlamındadır. Bkz. *Shi Ji*, 2, s. 49-90.

¹²⁴ *Shi Ji* ile ilgili eski açıklama notlarında (*Shi Ji*, 110, s. 2880-1), Hunların atasının adı olduğu (CC), Ch'un-Wei'in Yin (Shang) Hanedanı zamanında (MÖ 1765?-1122?) kuzeye kaçtığı (SY) söylenmektedir.

[ve] Yü'den¹²⁵ daha önceki zamanlarda da, Shan Junglar (Dağ Savaşçıları),¹²⁶ Hsien-yüler, Hun-yüler¹²⁷ vardı [ve bunlar] kuzeyin kırsal alanlarında oturmakta, hayvanlarını güderek dolaşmaktaydılar. Bunların evcil hayvanlarının büyük çoğunluğu at, sığır [ve] koyun olup ilginç evcil hayvanları ise deve, eşek, katır, *K'uai-ti*,¹²⁸ *T'ao-tu*¹²⁹ ve *Tien-hsi*'dir.¹³⁰ Su ve ot için dolaşarak yer değiştirirler. Kentleri, devamlı oturdukları bir yerleri ve tarım yapmak gibi bir uğraşları yoktur. Ancak, her birinin ayrılmış

125 Hsia Hanedanı'ndan önceki efsanevi hükümdarlar T'ang Yao (MÖ 2357?-2258?) ve Yu Hsun (MÖ 2257?-2208?).

126 Kimi çevirilerde "Shan Jung" biçiminde özel bir ad olarak geçmektedir. "Shan", "dağ" demektir; "silah, asker, savaşçı" anlamına gelen "Jung", Çin'in kuzeyinde ve batısındaki çeşitli topluluklara verilen genel bir addır: "Dağ Savaşçıları", "Batı Savaşçıları", "Kuzey Savaşçıları", "Köpek Savaşçıları" gibi.

127 *Shi Ji* ile ilgili eski açıklama notlarında (*Shi Ji*, 110, s. 2880-1), Hsia Hanedanı'nın son hükümdarı Chieh'nin yoldan çıktığı, Shang (Yin) Hanedanı'nın (MÖ 1765?-1122?) kurucusu T'ang tarafından yenilgiye uğratılmasından üç yıl sonra bu kişinin öldüğü, oğlu Hun-yu'nün babası Chieh'nin cariyeleriyle birlikte kuzeyin kırsallarına kaçıp buralarda hayvanlarını güderek göçebelik yaptıkları, Çinlilerin bunlara "Hsiung-nu" (Hun) adını verdiği, bu nedenle metindeki, Hunların "Hsia Hou Aile-si'nin neslindendir," yargısı doğrudur denmekte, bunlara Shang Hanedanı zamanında "Hun-yu", sonra değiştirilerek "Hsiung-nu" dendiği ifade edilmektedir. Burada değişik görüşlere de yer verilerek, Yao zamanında (MÖ 2357?-2258?) "Hun-yu", Chou Hanedanı zamanında (MÖ 1121?-221) "Hsian-yun", Ch'in Hanedanı (MÖ 248-207) ve Han Hanedanı (MÖ 206-MS 220) zamanında "Hsiung-nu" adı verildiği, "Hsiung-nu" adının bir başka söyleniş biçiminin de "Hun-yu" olduğu, ata adı olan "Ch'un-wei" ile "Hun-yu"nın aynı adın değişik söyleniş biçimleri olduğu kaydedilmektedir (SY).

128 Pullyblank (*The Consonantal System of Old Chinese*, s. 246), Yenisey dilinde "at" anlamına gelen "kut" sözcüğünün eski biçimi olan "kuti"; Fang Zhuangyou ise (方狀猷. 1930. Xiongnu wanghao kao 匈奴王號考. Yanjing xuebao 燕京學報 8:1417-28) Moğolca "at" anlamına gelen "kuti" sözcüğünün karşılığı olarak açıklamaktadır.

Hsiung-nuların "kan terleyen at" diye tanımlanan cins atları olmalıdır. Bkz. Nomio Egami, *The Japanese journal of ethnology*, 12(3), 221-228, 1948-01-01, 馬弩關と匈奴の鐵器文化 The "Horse-and-Bow Barrier" and Iron Culture of the Hiung-nu [in Japanese], *Japanese Society of Cultural Anthropology*, s. 177-224).

129 Fang (1930a), eşek ve kısırdan olan yabani katır anlamına gelen, Moğolca "çiğ-tay" sözcüğünün karşılığı olduğunu söylemektedir. "Przewalskii Atı" adıyla bilinmektedir.

130 Fang (1930a), Moğolca "taki" sözcüğünün karşılığı olduğunu söylemektedir. Yabani eşek, "kulan" olarak bilinmektedir.

toprakları vardır. Yazışma-çizişmeleri yoktur; [birbirlerine] söz vererek anlaşma yaparlar.

Erkek çocukları koyuna biner, kuşlara ve farelere yay gerip ok atarlar. Biraz büyüdüklerinde bu kez tilkilere ya da tavşanlara ok atarak bunları yiyecek yaparlar. Askerleri güçlüdür, [sert] yayları çekebilir ve hepsi zırhlı atlılardır. Bunların âdeti, olağan zamanlarda hayvancılık yapmak, yabani hayvan avcılığıyla uğraşmaktır. Olağanüstü durumlarda ise, adamları savaşa alışık olduklarından, hemen saldırıya geçmeleri doğal yapıları gereğidir. Bunların uzun menzilli silahları yay ve ok, kısa menzilli silahları ise kamadır.¹³¹ Kazanacaklarını anladıklarında ilerler, yenileceklerini sezdiklerinde geri çekilirler; kaçmaktan utanmazlar. Önlerine bir fırsat çıktığında adap, muaşeret bilmezler. Hükümdarlarından en alt tabakasına kadar hepsi evcil hayvan eti yer. Derisini elbise yaparlar keçeyle örtünürler. Güçlüleri etin iyisini, yaşlıları artıklarını yer. Güçlü ve sağlıklıyı önemserler, yaşlı ve zayıfı küçümserler.

Baba ölünce, üvey anneleriyle evlenirler; kardeşlerden biri öldüğünde, bunların karılarıyla evlenirler. Bunların geleneklerine göre, adları vardır [ama] tabu değildir, soyadları ve küçük adları yoktur.¹³²

Hsia [Hanedanı] yönetimi zayıflayıp, Kung Liu¹³³ [atalarından kalma] “Tahıl İşleri Memurluğu”nu kaybedince, Batı Savaşçısı¹³⁴ olmuş [ve] Pin’e¹³⁵ yerleşmişti. Bundan 300 küsur yıl sonra, Savaş-

131 Egami (*Yūrajia Kodai Hoppō Bunka*, s. 133-163), bu silahın İskit-Sibirya Maden Kültürü’nün bir ürünü olan “akinakes” tipi kama olduğunu söylemektedir. Silahlarla ilgili ayrıca bkz. Shou, *Bei Di yü Xiong-nu*, s. 59-62.

132 Çin’de, yaşarken ve öldükten sonra kişilerin adı ağza alınmamakta, küçük adları ya da soyadları kullanılmaktadır. Uchida (*Kiba Minzoku Shi I*, s. 5), Hsiung-nuların Luan-t’i, Hu-yan ve Hsü-pu gibi soyadları olduğunu söylemekteyse de bunların Çinlilerinki gibi bir soyadı olmadığı, daha çok Türkçedeki “Luan-t’i-giller”, “Hu-yan-giller” gibi bir anlam taşıdığı düşünülmektedir.

133 Chou Hanedanı’nın (MÖ 112?-221) uzak atası. Bkz. *Shi Ji*, 110, s. 2882-1.

134 “Batı Savaşçıları” (Hsi Jung) denen kabilelerin âdetlerini benimseyip onlarla bütünleşerek.

135 Shaan-hsi’deki Hsün-yi ilçesinin batısı.

çı Ti'ler¹³⁶ [Kung Liu'nun 9. nesilden torunu] Ta Wang T'an-fu'ya saldırmışlardı. T'an-fu yenilerek Ch'i [Dağı'nın]¹³⁷ eteklerine kaçmıştı. Pinliler T'an-fu'yu izleyerek onunla birlikte buraya yerleştiler ve Chou Beyliği'ni kurdular (MÖ 1121?). Bundan 100 küsur yıl sonra, Chouların Batı Po'su Ch'ang¹³⁸ Ch'üan-yi Ailesi'ne¹³⁹ saldırdı. On küsur yıl sonra, [Chouların] Wu Wangı¹⁴⁰ ["Yin"lerin]^[141]

136 MÖ 3. yüzyıldan önce, büyük bir olasılıkla, Altay dillerini konuşan ve Moğolistan Yaylası'nın güneyinde ve Sarı Irmak'ın kuzeyinde yaşayan kabilelere, eski Çin kayıtlarında Ti'ler ya da Kuzey Ti'leri denmektedir. "Ti" adının, daha sonraki Çin kaynaklarında "Ti-li", "Ting-ling", "Tieh-le", "Ch'ih-le" ya da "Tu-chüeh" biçiminde yazılanlar gibi, "Türk" ya da "Türkler" sözcüğünün Çincedeki çevriyazı şekli olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Shou, *Bei Di yü Xiong-nu*, s. 1; Mori, *Yuboku Kiba Minzoku Kokka*, s. 11-17. Bu "Ti" kabilelerinin, önceleri Çin'in Shaan-hsi Platosu ile Ho-pe'i'deki Taihang Dağları eteklerinde, "İlkbahar-Sonbahar" ve "Savaşan Beylikler" dönemlerinde ise, Ordos bölgesi ile Ho-pe'i'nin kuzey ve orta bölgelerine yayıldıkları görülmektedir.

Yin Hanedanı dönemine ait Kaplumbağa Kabuğu Yazıtları'nda "Kuei-fang", "Tu-fang" ve "Yin (?)-fang" adıyla geçen kavimlerden "Yin (?)-fang" ile bağlantısı olduğu söylenen (Shou, *Bei Di yü Xiong-nu*, s. 3) Ti'lerin içinde, "Pai-ti" ve "Chih-ti" adıyla anılanların bulunduğu, bunlarda renklerin aynı zamanda yönleri belirtmek için de kullanılması nedeniyle bu adları aldıkları, Chih-ti'lerin genellikle bozkırın güneyinde, Pai-ti'lerin ise batısında oturdukları anlaşılmaktadır. İlkbahar-Sonbahar Dönemi'ndeki Chin Beyliği'nin, diğer "Ti" kabilelerinden Hsien-yüler ve Wu-chunglar ile daha sonra tüm Çin'de birliği sağlayan Ch'in Beyliği'nin, Pai-ti'ler ve Chih-ti'lerle yakın ilişki içinde oldukları, Savaşan Beylikler Dönemi'ndeki Chung-shan Beyliği'nin, Hsien-yülerin yönetimindeki bir kabileler birliği tarafından kurulduğu, bu dönemlerdeki proto-türk boylarının Çinlilerle iç içe, ortak bir dünyayı paylaştıkları dikkati çekmektedir.

Bu dönemlerin tarihiyle ilgili Çin kaynaklarında, Sarı Irmak'ın kuzey bölgelerinde ata binen, çadırlarda yaşayan söz konusu göçebe-çoban kabilelerin zaman içerisinde yerleşik yaşama geçerek kentlerde tarım ve hayvancılıkla uğraşmaya başladıkları belirtilmektedir. Ayrıca, bu kabilelerin liderlerinin belli soyadları olduğu, Chou Beyliği'nden Hsiang Wang, Chin Beyliği'nden Hsien Kung ve Wen Kung gibi hükümdarların eşlerinin "Ti" kabilelerinden olduğu söylenmekte, bronz kaplar üzerindeki yazıtlardan, İlkbahar-Sonbahar Dönemi'ndeki pek çok hanedan üyesi yerel beyin "Wei" soyadını taşıyan "Ti" kadını ile evlendiği anlaşılmakta, Chin Beyi Ching Kung'un kız kardeşinin, "Ti" beylerinden biriyle evlendirildiği bilinmektedir. Siyasal ilişkiler açısından beylikler arasındaki mücadelelerde "Ti"lerin de yer aldığı, zaman zaman belli beylerle ittifak kurarak bir diğeriyle savaştıkları, böylece aralarındaki kaynaşmanın hızlandığı görülmektedir. Örneğin, bu ilişkilerin sonucunda Chin Beyliği içinde pek çok kişi deri ve keçeden yapılmış "Ti" giysileri giymeye, ata binmeye başlamış; eşek, katır ve at gibi binek hayvanları çoğunlukla "Ti"ler vasıtasıyla Çin'e girmiştir. Bkz. Shou, *Bei Di yü Xiong-nu*.

137 Shaan-hsi'deki Ch'i-shan ilçesi.

138 Chou Hanedanı'nın kurucusu Wu Wang'ın babası Wen Wang (MÖ 1099?-1050?).

139 K'un-yi, Ch'üan-yi ya da Ch'üan-jung (Köpek Savaşçıları) adıyla da anılmaktadırlar. Bkz. Uchida, *Kita Ajia Kenkyu*, s. 5.

140 [Pulat Otkan, bu dipnottan itibaren bölüm sonuna kadar metinde dipnot yerlerini belirtmiyorsa açıklamaları veremedene çalışma yarım kalmıştır. Yine de nelerle dipnot konulmasının düşünüldüğünü göstermesi açısından dipnot numaralarını sadece metinde göstermekle yetiniyoruz. GF]

Tsou Wangi'na hücum edip Lo-i'yi (Ho-nan'daki Lo-yang)^[142] kurdu ve ayrıca, Feng-hao'ya [Shan-hsi'deki Hsi-an kentinin batısında]^[143] yerleşti. "Savaşçı Ti'ler"i Ching Suyu^[144] ve Lo Suyu'nun^[145] kuzeyine sürüp belirli zamanlarda vermek üzere onları haraca bağladı. Bunlara "Bağımlı Kırsal Alanlar"^[146] dendi. Bundan 200 küsur yıl sonra, Chou yönetimi zayıflamış, Chou Hükümdarı Mu Wang,^[147] Ch'üan Junglara^[148] [Köpek Savaşçıları'na] saldırarak "Dört Ak Kurt ile Dört Ak Geyik"^[149] ele geçirip dönmüştü. Bundan sonra, "Bağımlı Kırsal Alanlar" Chou Devleti'ne haraç vermemeye başladılar. Bunun üzerine Chou Devleti, Fuh-sing yasalarını [Fu Hou'unun Lü Hsing yasalarıdır]^[150] yaptılar. Mu Wang'dan 200 küsur yıl sonra, Chou-yü Wang'ın^[151] gözdesi Pao-ssu^[152] yüzünden Shen-hou^[153] ile arası açılır. Shen-hou kızarak Ch'üan Junglarla birlikte Chouların Yu Wang'ını Li-shan'ın^[154] eteklerinde yenilgiye uğratarak öldürür. Daha sonra, Chouların Chiao-huo^[155] bölgesini ele geçirerek Ching Suyu ile Wei Suyu^[156] arasına yerleşir. Buradan Çin'in orta kısımlarına saldırılar düzenlerse de Ch'in Hsiang-kung^[157] Chouların yardımına koşarak onları kurtarır. Böylece, Chouların Ping Wangı^[158] Feng-hao'yu terk ederek doğudaki Lo-i'ye yerleşir. Bu sırada Ch'in Hsiang-kung, savaşçıların üzerine sefer açarak Ch'i [Dağı] yöresine kadar varmış ve [böylece] ilk kez beylik sahibi biri olmuştur.

Bundan altmış beş yıl kadar sonra (MÖ 706), Dağ Savaşçıları^[159] Yen'i^[160] geçerek Ch'ilere^[161] saldırırlar. Ch'i Li-kung'u^[162] ile Ch'i kırsalında savaşa tutuşurlar. Bundan sonra, kırk dört yılında,^[163] Dağ Savaşçıları Yen'e saldırdıklarından Yenliler bu tehlikeyi Ch'ililere bildirirler ve Ch'i Huang-kung kuzeyindeki Dağ Savaşçıları'na saldırır. [Bunun sonucunda] Dağ Savaşçıları kaçarlar.

Bundan yirmi küsur yıl sonra (MÖ 636), Savaşçı Ti'ler Lo-i'ye değin uzanıp Chouların Hsiang Wang'ına^[164] saldırırlar. Hsiang Wang, Cheng^[165] (Beyliği'ndeki) Fan-i'ye^[166] kaçır. Daha önce, Chou Hsiang Wang, Chenglere saldırmak istemiş [bu amaçla] Savaşçı Ti'lerden bir kız alarak onu Hou (Başkadın) yapmış ve Savaşçı Ti askerleriyle birlikte Chenglere saldırmıştı. Amacına ulaş-

tıktan sonra, Ti Hou uzaklaştırılır [ve] buna çok içerler. Hsiang Wang'ın Hui Hou adlı üvey annesinin Tzu-tai adlı bir oğlu vardı. Hui Hou onu başa geçirmek istemekteydi. Neticede Hui Hou, Ti Hou ve Tzu-tai, Savaşçı Ti'lerle sarayın içinden bağlantı kurarak kapılarını onlara açtılar. Böylece, Savaşçı Ti'ler içeri girerek Chou Hsiang Wang'ı ortadan kaldırıp yerine Tzu-tai'i [Gök'ün Oğlu olarak]^[167] başa geçirdiler. Bundan böyle, kimi Savaşçı Ti'ler Lu-hun'a yerleştiler. Doğuda Wei Devleti'ne değin saldırılarını sürdürerek merkez toprakları talan ettiler. Merkez toprakları [insanları] bundan nefret etti. Bunun üzerine, ozanlar "Jung-tilere Böyle Baş Eğdirildi",^[168] "Hsien-yülere Saldırıp Onları T'ai Yüen'a Değın Sürdük",^[169] "Savaş Arabaları Gumbür Gumbür Çıktı, Buradan Kuzeye Kaleler Kuruldu"^[170] gibi şarkılar yaptılar. Chou Hsiang Wang yabancı ellerde dört yıl kaldıktan sonra, buradan bir elçi göndererek içinde bulunduğu sıkıntıyı Chinlere bildirdi. [Bu sırada], Chin Wen-kung daha yeni başa geçmişti. Egemenliğini kurmaya çalışmaktaydı. Böylece, ordusunu harekete geçirerek Savaşçı Ti'lerin üzerine yürüdü ve Tzu-tai'i öldürüp, Chou Hsiang Wang'ı saraya çağırarak [kendisini] Lo-i'ye yerleştirdi.

Bu sırada, Ch'in ve Chin güçlü devletlerdi. Chin Wen-kung, Savaşçı Ti'ler'i saf dışı ettiğinden, Savaşçı Ti'ler Sarı Irmak'ın batısındaki Yin Suyu^[171] ile Lo Suyu'nun^[172] arasına yerleşerek Kızıl Ti'ler^[173] ve Ak Ti'ler^[174] adıyla anılmaya başladılar. Ch'in Mu-kung,^[175] Yu-yü'yü^[176] emrine alıp [bunun önerisi doğrultusunda] Batı Savaşçıları'ndan sekiz ülkeyi Ch'inlere bağladı.

Böylece, Lung'un^[177] batısında, Mien-chu, Hun Savaşçıları, Ti ve Yüan gibi savaşçılar,^[178] Ch'i Dağı, Liang Dağı,^[179] Ching Suyu ve Ch'i Suyu'nun^[180] kuzeyinde ise İ-ch'ü, Ta-li, Wu-shih, Ch'ü-yen Savaşçıları^[181] bulunmaktaydı. Chin'in^[182] kuzeyinde ise, Orman Hu'ları (Lin Hu), Lou-fanlar^[183] gibi savaşçılar bulunmakta, Yen'in^[184] kuzeyinde de Doğu Hu'ları (Tung Hu) ve Dağ Savaşçıları'nın her biri, dağınık biçimde vadilerde oturmakta, her birinin kendi başkanları bulunmaktaydı. Zaman zaman 100 küsur savaşçının bir araya geldiği görülmekle birlikte, tam anlamıyla bir birlik oluşturmamaktaydılar.

Bundan 100 küsur yıl geçtikten sonra (MÖ 569), Chin Ti-ao-kung, Wei-chiang'i elçi olarak gönderip Savaşçı Ti'lerle dostluk kurmuş, Savaşçı Ti'ler Chinlere bağılılıklarını bildirmişlerdir. Yüz küsur yıl sonra, Chao Hsiang-tsu,^[185] Kou-chu (Dağı'nı)^[186] aşıp Tai'a^[187] saldırarak burayı ele geçirmiş, Hu-molara^[188] yaklaşmıştır. Bundan sonra, [Chou Hsiang-tsu] Han^[189] ve Weilerle^[190] birlikte [Chinli] Chih-po'yu^[191] yenilgiye uğratarak Chin'in topraklarını paylaşip sahiplenmişlerdir. Böylece Chaolar,^[192] Tai ve Kou-chu'nun kuzeyini ele geçirmişler; Weiler, Ho-hsi^[193] [doğrusu Ordos'un kuzeydoğusu olan His-ho olmalı] ve Shang-chün'ü^[194] almış ve savaşçılarla sınırdaş olmuştur.

Bundan sonra, İ-ch'ü Savaşçıları kaleler inşa edip kendilerini savunmuşlar ancak Ch'in Beyliği sürekli olarak bunları kemirmiş, [Ch'in] Hui Wang zamanına gelindiğinde, İ-ch'ülerin 25 kalesi düşürülmüştür. Hui Wang Weilere de saldırıya geçmiş, Weiler Hsi-ho ile Shang-chün'ü tümüyle Ch'in Beyliği'ne bırakmak zorunda kalmıştır.

Ch'in Chao Wang zamanında, İ-ch'ü Savaşçıları Hükümdarı Hsüan T'ai-hou [Chao Wang'ın annesi] ile gizlice ilişki kurarak bundan iki çocuğu olmuşsa da Hsüan T'ai-hou hile ile İ-ch'ü Savaşçıları hükümdarını Kan-ch'üan'de ortadan kaldırmış ve ardından orduyu İ-ch'ülerin üzerine saldırıya geçirtmiştir. Böylece Ch'in Beyliği, Lung-hsi, Pei-ti ve Shang-chün'ü ele geçirmiş, Çin Seddi'ni inşa ederek Hu'lara karşı savunmaya geçmiştir.

Bu sırada, Chao Wu-ling Wang da âdetleri değiştirerek Hu giysileri giymiş, ata binme ve okçuluk talimleri yaparak kuzeyde Lin-huları ve Lou-fanları bozguna uğratmış, Çin Seddi'ni inşa etmiş, Tai'dan Yin-shan'ın eteklerine değin (uzanan toprakları) birleştirmiş, Kao-ch'üeh'ye varınca sınır kalesi kurmuştur. [Kendisi] ayrıca, Yün-chung, Yen-men ve Tai-chün'ü de kurmuştur.

Daha sonraları, Yen'in Ch'in-kai (adlı) bilge bir generali vardı; (bu kişi) Hu'ların elinde rehine kalmış, Hu'lar bu kişiye çok güven duymuşlardı. (Kendisi) memleketine döndüğünde, bir saldırıyla Tung-huları bozguna uğratmış, Tung-hular bin küsur li* uzakla-

* [Uzunluk birimi. 1 "li" yaklaşık 500 metredir. GF]

ra sürülmüştü. Ching-k'e^[195] ile birlikte Ch'in Wang'a^[196] suikast düzenleyen Ch'in Wu-yang adlı kişi [işte bu Ch'in] K'ai'in torunuydu. Yenliler de T'ao-yang'dan^[197] Hsiang-ping'e^[198] kadar Çin Seddi inşa etmişlerdir. Shang-ku,^[199] Yü-yang,^[200] Yu Pei-p'ing,^[201] Liao-hsi^[202] ve Liao-tung^[203] illerini kurarak Hu'lara karşı savunmuşlardır.

Bu sırada, [Çin'de] belli bir düzen halindeki savaşıyan yedi beylikten^[204] (Ch'i, Yen, Ch'u, Chao,^[205] Han, Wei, Ch'in) üç tanesi (Yen, Chao, Ch'in)^[206] Hsiung-nularla sınır komşusuydu. Daha sonra, Chao Generali Li Mu^[207] zamanında, Hsiung-nular Chao sınırına girmeye cesaret edememişlerdi.

Sonra, Ch'in altı beyliği ortadan kaldırmış ve [Ch'in] Shih Huang-ti, Meng T'ien'in^[208] emrine 100 bin kişilik bir kuvvet vererek kuzeyde Hu'ların üzerine göndermiş, böylece Ho-nan^[209] (Sarı Irmak'ın güney) topraklarını ele geçirmiştir. [Sarı] Iрмаğı sınır kabul ederek, ırmak boyunca 44 ilçe kalesi inşa etmiş ve [buraları] sürgün asker göndererek desteklemiştir. Aynı zamanda, Chiu-yüen'dan^[210] Yün-yang'a^[211] değin direkt yollarla ulaşımı sağlamış ve (Çin Seddi) doğal engebeler sınır, vadiler hendek olarak kullanılarak, inşası gerekenler inşa edilerek, Lin-t'ao'dan^[212] Liao-tung'a değin 10 küsur bin li'lik bir uzunluğa varmıştır. Ayrıca, [Sarı] Irmak geçilip Yang-shan^[213] ile Pei-chia^[214] arasına uç kaleleri kurulmuştur.

Bu sıralarda, Doğu Hu'ları ve Jou-chihlar^[215] çok güçlüydü. Hsiung-nuların Ch'an-yüsü^[216] T'ou-man^[217] adında biriydi. T'ou-man, Ch'in'e karşı başarı sağlayamayınca, kuzeye çekilmişti. On küsur yıl sonra, [General] Meng T'ien ölmüş, yerel beyler Ch'in yönetimine başkaldırmış, "merkezi topraklar"da kargaşalık çıkmış, Ch'in yöneticilerinin sınırlara gönderdiği sürgün uç askerlerinin tümü memleketlerine gitmiş, böylece Hsiung-nular rahatlamış, yavaş yavaş tekrar (Sarı) Irmak'ın güney yöresine geçerek, merkezi topraklarla eski sınırlarıyla sınırdaş hale gelmişlerdi. [Bu sırada, T'ou-man] Ch'an-yü'nün Mo-tu^[218] adında bir veliahdı vardı. Sonraları [T'ou-man'ın] sevdiği bir Yen-chih'si^[219] (Hatun'u) vardı. Küçük oğlu bu hatundan doğmuştu. Ch'an-yü, Mo-tu'yu uzaklaştırıp bu küçük oğlunu başa geçirmeyi istemekteydi. Bu nedenle,

Mo-tu'yu rehine olarak^[220] Jou-chihlara gönderdi. Mo-tu Jou-chihlara rehine olunca, T'ou-man aniden Jou-chihlara saldırıya geçti. [Bunun üzerine] Jou-chihlar Mo-tu'yu öldürmek istediler. Mo-tu onların cins bir atını çaldı ve bu atla kaçıp geri döndü. T'ou-man [onun] güçlü ve kahraman [biri] olduğunu anlayınca, [onu] 10 bin atlının komutanı yaptı.

Mo-tu, bunun üzerine öten oklar^[221] yaptırdı. Atlılarına okçuluk talimleri yaptırarak şöyle emretti: “Öten okumu attığım yere peşimden atmayanın kafası kesilecektir.” Kuş ve hayvan avı düzenleyerek öten okun atıldığı yere ok atmayanların derhal kafası kesildi. Bundan sonra, Mo-tu öten okuyla kendi güzelim atını okladı. Yanındakilerden kimileri [kendi atlarına] ok atmaya cesaret edemediler. Mo-tu güzel atını oklamayanları derhal öldürttü. Bir süre sonra, yine öten okuyla sevgili karısını okladı. Çevresindekilerden kimileri çekingenlik gösterip [kendi eşlerini] oklamaya cesaret edemediler. Mo-tu bunları da öldürttü. Daha sonra, Mo-tu ava çıktı, öten okuyla Ch'an-yü'nün cins atını okladı. Çevresindekilerden hepsi de ok attılar. Böylece Mo-tu yanındakilerin tümünün güvenilir olduğunu anladı. [Bir süre sonra] babası Ch'an-yü T'ou-man ile birlikte ava çıktı ve öten okunu T'ou-man'a attı, çevresindekilerin hepsi de öten oku izleyip Ch'an-yü T'ou-man'ı oklayarak öldürdüler. Bunu izleyerek üvey annesi ile erkek kardeşi ve kendisine katılmayan ileri gelenlerin tümü öldürüldü. Mo-tu kendisini Ch'an-yü ilan etti (MÖ 209).

Mo-tu başa geçmişti ancak bu sırada Doğu Hu'ları güçlüydü. Mo-tu'nun babasını öldürerek başa geçtiğini duyunca, ona bir elçi göndererek T'ou Man dönemindeki “Ch'ien Li At”ı^[222] istediler. Mo-tu beylerine sordu. Beylerin hepsi “Hsiung-nuların değerli atıdır, verilemez!” dediler.

Mo-tu, “Nasıl olur da bir kimse bir atı komşusundan daha çok sevebilir?” der ve “Ch'ien Li At”ı verir. Bir süre sonra, Doğu Hu'ları Mo-tu'nun korktuğuna inanırlar ve Mo-tu'ya elçi göndererek, Ch'an-yü'nün Yen-chihlarından^[223] (hatunlarından) birini isterler. Mo-tu tekrar çevresindekilere sorar. Çevresindekilerin hepsi öfkelenerek “Doğu Hu'ları terbiyesizce hatun istiyorlar, izin

verin saldırıalım!” derler. Mo-tu, “Bir kimse nasıl olur da bir kadını komşusundan daha çok sevebilir” der ve sevgili hatununu Doğu Hu’larına verir. *

Doğu Hu’larının hükümdarı gittikçe mağrurlaşarak, batıya (Hsiung-nulara) saldırır. Hsiung-nularla aralarında ortada terk edilmiş topraklar vardır. Burada kimse oturmamaktadır. [Bu topraklar] bin küsur li’dir. [Hsiung-nularla Doğu Hu’larının] her ikisi de bu toprakların iki yanında otağ^[224] kurarak oturmaktaydılar. Doğu Hu’ları elçi göndererek Mo-tu’ya “Hsiung-nuların bizimle aralarında sınır teşkil eden otağ dışındaki terk edilmiş topraklara Hsiung-nular giremezler, biz buraya sahip olmak istiyoruz,” derler.

Mo-tu beylerine danışır. Beylerinden bazıları, “Burası terk edilmiş topraklardır, verilse de olur verilmese de olur,” derler. Bunun üzerine Mo-tu çok öfkelenerek, “Toprak ülkenin temelidir, nasıl olur da verilebilir” der. Verelim diyenlerin hepsinin boynunu vurdurur.

Mo-tu atına atlar, ülkesinde arkasında kalanların öldürülmesini emreder. Böylece, doğuda Doğu Hu’larına saldırıya geçer. Doğu Hu’ları başlangıçta Mo-tu’yu küçümsemiş ve önlem almamışlardı. Çok geçmeden Mo-tu ve ordusu gelerek saldırıya geçer ve Doğu Hu’larının hükümdarını büyük bir yenilgiye uğratır. Halkını, malını ve mülkünü ele geçirir. Geri döndükten hemen sonra, batıya saldırıya geçip Jou-chihları sürer. Güneyde Lou-fanların (Sarı) ırmağın güneyindeki Ak Koyunlu Beyi’ni^[225] büyük bir yenilgiye uğratır (ve Yen ve Tai’a saldırıp) daha önce Ch’in Hanedanı’nın gönderdiği Meng T’ien’in Hsiung-nulardan aldığı toprakları geri alır.^[226] Han ile, eski (Sarı) ırmağın güney ucunda, sınır oluşturarak Chu-na^[227] ve Fu-she’ya^[228] girip Yen^[229] ve Tai’i talan eder.

Bu sıralarda, Han ordusu ile Hsiang Yü^[230] karşı karşıya gelmiş, merkezi topraklar savaşımlardan yorgun düşmüştür. Bu nedenle, Mo-tu güçlenmiş, yay geren askerlerinin sayısı 300 küsur bini bulmuştu. (Hsiung-nuların atası) Ch’un-wei’den T’ou-man’a kadar bin küsur yıl geçmiş, (bu arada) kimi zaman büyümüşler, kimi zaman da küçülmüşlerdi. Bu uzun süre boyunca, dağılarak birbirlerinden ayrıldıklarından, bunların soyunu sopunu sıralamak müm-

kün olmamaktadır. Ancak, Mo-tu'ya gelindiğinde, Hsiung-nular çok güçlenmişlerdir. Bütün Kuzey İllerine^[231] baş eğdirmişler ve güneydeki merkezi topraklardakilerle (Han Hanedanı ile) düşman haline gelmişlerdir. Bundan böyle soyları, soplaları, oluşturdıkları devlet ve memur unvanları konusunda bilgi sahibi olunabilmiş ve aşağıdaki şekilde kaydedilmiştir.

Sol ve Sağ Hsien Wangları^[232] (Bilge Beyleri), Sol ve Sağ Lu-li^[233] Wangları, Sol ve Sağ Ta chi'angları^[234] (Başkomutanları), Sol ve Sağ Ulu Tu-weileri Merkez Komutanları,^[235] Sol ve Sağ Tang-hular^[236] (ve) Sol ve Sağ Ku-tu^[237] Hoular oluşturmuşlardır. Hsiung Nular "Hsien (bilge)" sözcüğüne *t'u-ch'i*^[238] dediklerinden genellikle veliahdı Sol T'u-ch'i Wang (Sol Bilge Beyi) yaparlar.

Sol ve Sağ Hsien Wanglardan, Sağ ve Sol Bilge Beylerden itibaren Tang-hulara değin (konumu) büyük olanları 10 bin atlıya, küçük olanları birkaç bin atlıya sahiptir ve toplam yirmi dört yöneticileri bulunmaktadır. (Bu beylerin her biri) Wan Ch-i (Tümen/10 bin atlı) unvanı taşımaktadır. Devlet büyüklerinin görevleri hep babadan oğula geçer. Hu-yen^[239] Ailesi, Lan^[240] Ailesi ve bunlardan sonra, Hsü-pu^[241] Ailesi bulunmaktadır. Bu üç aile soylu ailelerdir. Bütün sol taraf beyleri ve generalleri doğuda oturur. Shang-ku'nun ötesindekiler, doğuda Hui-mo^[242] ve Ch'ao-hsien'e^[243] dayanır. Sağ taraftaki bey ve generaller batıda otururlar. (Bunlar) Shang-c-hün'ün batısından itibaren Jou-chihlar, Ti'ler^[244] ve Ch'ianglara^[245] komşudurlar. Ch'an-yü'nün mülkü^[246] Tai ve Yün-chung'dan itibaren. Her birinin paylaştığı topraklar olup, su ve otlak peşinde yer değiştirerek göç ederler. Sol ve Sağ Hsien Wang'lıklar ile Sol ve Sağ Lu-li Wang'lıklar en büyükleridir. Sol ve Sağ Ku-tu Hoular devlet yönetimine yardımcı olurlar. Bütün bu yirmi dört yöneticinin her biri binbaşı, yüzbaşı, onbaşı (gibi yönetim kademeleri), küçük beyler, başyardımcılıklar,^[247] Tu-wei Merkez Komutanlığı, Tang-hu, Chü-ch'ü^[248] gibi memurluklar oluşturmuşlardır.

Her yılın ilk ayında, bütün beyler Ch'an-yü'nün otağında küçük kurultay düzenleyerek tören (bayram) yaparlar. Beşinci ayda, Lung-ch'eng'de^[249] büyük kurultay düzenleyerek atalarına, gök ve yere, ruhlara tapınırlar. Sonbaharda atları semirdiğinde Büyük

Tai-lin Kurultayı'nı^[250] toplayarak insan ve hayvanlarının sayımını yaparlar.

Yasalarına göre, kılıcını (kınından) bir *ch'ih* (yak. 27 cm) kadar çeken öldürülür. Soygunculuk yapanların bütün malına ve mülküne el konur. Suçu küçük olanların ayak bilekleri arabayla ezilerek kırılır. Büyük suç işleyenler ise öldürülür. En uzun hapis cezası on günü geçmez. Bütün bir ülkede mahkûmlar birkaç kişiden fazla değildir. Ch'an-yü sabahları otağından çıkarak güneşin doğuşuna tapar, gece aya tapınır. Oturma yerleri, büyükler solda ve (yüzleri) kuzeye doğru olacak şekildedir. Günlerden Mou,^[251] Wu^[252] ve Chi'yi^[253] önemserler.

Ölülerini gönderirken, iç ve dış tabutları bulunmakta, (içine) altın, gümüş, giysi ve kürkler koymakta, ancak bunlar mezar tümseği yapmamakta, mezarın üzerine ağaç dikmemekte, cenaze giysileri de giymemektedirler. (Hükümdarlarının) cenaze törenleri sırasında, birlikte gömülen yakınları ve hizmetkârlarının sayısı yüzlerce, binlerce kişiyi bulabilmektedir.

Herhangi bir işe girecekleri zaman, yıldızlara ve aya bakarlar, dolunay olduğunda savaşa çıkarlar, ay kararırse askerlerini geri çekerler. Savaşta, kafa kesen ve tutsak alanlara bir kap içki armağan ederler ve ele geçirdiği ganimeti kendisine verirler, yakaladıkları insanları köle yaparlar. Bu nedenle, savaşlarında her biri kendi çıkarı için dövüşür, düşmanı üzerlerine çekip sürpriz atak yapmada çok yeteneklidirler. Düşmanı gördüklerinde ganimet elde etmek için bir kuş sürüsü gibi toplanırlar. Fakat yenilip zorda kalırlarsa çözülp bulutlar gibi dağılırlar. Savaşta öleni yüklenip geri getiren, ölen kişinin tüm mallarına sahip olur.

Daha sonra, (Mo-tu) kuzeydeki Hun-yü, Ch'ü-shih, Ting-ling, Ko-k'un ve Hsin-li ülkelerini kendisine bağladı. Böylece Hsiung-nuların tüm soyluları ve beyleri kendisine bağlanarak Mo-tu Ch'an-yü'yü bilge bellediler.^[254]

Bu sırada, Han (Hanedanı) merkezi topraklarda düzenini daha yeni kurmuş, Han Wang-i Hsin,^[255] idari merkezi Ma-i^[256] olan Tai iline gönderilmişti. Hsiung-nular (bu kez) büyük bir saldırıyla Ma-i'yi kuşattılar. Han Wang-i Hsin, Hsiung-nulara teslim oldu.

Hsiung-nular Hsin'i ele geçirdikten sonra, askerleriyle güneydeki Kou-chu (Dağı'nı) aştılar, T'ai-yuen'e saldırarak Chin-yang^[257] kapılarına kadar dayandılar. (Bunun üzerine) Han Hükümdarı Kao Ti bizzat ordunun başında karşı saldırıya geçti. (Ne var ki) kışın kar, tipi, korkunç bir soğukla karşılaşmışlardı. Her on askerden ikisinin, üçünün (soğuktan donan) parmakları düşmüştü. Bunun üzerine, Mo-tu, yenilerek kaçıyormuş gibi yaparak, Han askerlerini üzerine çekti. Han askerleri Mo-tu'yu kovalamaya başladı. Mo-tu güçlü savaşçıları gizlemiş, zayıf olanları göstermişti. Bunun üzerine, Han ordusu bütün gücüyle, çoğunluğu piyade, 320 bin askerle, kuzeye doğru onları kovalamaya başladı. Kao Ti [kendi askerleriyle] önden P'ing-ch'eng'e vardı.^[258] Piyadelerin tümü henüz gelememişti. Mo-tu, güçlü ordusunu oluşturan 400 bin atlısıyla, İmparator Kao Ti'yi Pai-teng^[259] (dağın)da kuşattı. Yedi gün [boyunca], [çemberin] içindeki ve dışındaki Han askerleri birbirlerine ne yardım edebildiler ne de yiyecek ikmal yapabildiler. Hsiung-nuların atlıları, batıdakilerin tümü kır atlılardan, doğudakilerin tümü beyaz akıtmalı yağız atlılardan, kuzeydekilerin tümü yağız atlılardan ve güneydekilerin tümü al atlılardan oluşmuştu. [Zor durumda kalan] Kao Ti, [Mo-tu'nun] hatununa değerli hediyeler sunmak üzere gizlice bir aracı gönderdi. Bunun üzerine Hatun, Mo-tu'ya "Bu iki ülkenin hükümdarı böyle karşılıklı güçlük çıkarmamalı. Ch'an-yü, Han topraklarını şimdi ele geçirse de sonuçta buralarda oturamaz. Ayrıca, Han Hükümdarı'nın [onu koruyan] ruhları da vardır [ve] Ch'an-yü bunları da hesaba katmalıdır." der.^[260] Mo-tu ile [kendi taraftarı olan] Han Wangı Hsin'in generalleri Wang-huang ve Chao-li [askerlerini birleştirmek üzere] belirli bir zaman kararlaştırmışlardı. Ancak [Wang] Huang ve [Chao] Li'nin askerleri hâlâ gelmemişti. [Mo-tu] bunların Hanlarla bir entrika düzenlemelerinden kuşkulanıp Hatun'unun sözlerini de dikkate alarak, kuşatmanın bir köşesini açtı. Bunun üzerine, Kao Ti tüm askerlerine, oklarını yerleştirip yaylarını gererek düşmana doğru yöneltmelerini emretti; kuşatmanın açılan köşesinden fırlayıp çıktılar ve sonunda ordunun asıl kısmıyla birleştiler. Mo-tu da ordusunu çekip uzaklaştı. Hanlar da askerlerini geri çekti ve [savaşı]

kesti; Liu-ching “evlilik yoluyla uyum” antlaşması yapmak üzere elçi olarak görevlendirildi.

Bundan sonra, Han Wangı Hsin bir Hsiung-nu generali oldu ve [komutanlarından] Chao-li ve Wang-huang ile birlikte, antlaşmayı çiğneyerek, Tai ve Yün-chung’a saldırıp yağmaladı. Kısa bir süre sonra Ch’en-hsi ayaklandı ve Han [Wangı] Hsin ile birleşerek Tai’a saldırdı. Hanlar Fan-k’uai’i karşı saldırıya gönderdi ve Tai, Yen-men, Yün-chung ili ve ilçeleri geri alındı. [Ama] sınırın (Çin Seddi’nin) dışına çıkılmadı. Bu sırada, bir grup Han generali topluca Hsiung-nulara katıldığından, Mo-tu Tai topraklarına sık sık saldırıp yağmaladı. Bu nedenle, Hanların bunlarla başı belaya girdi. Bunun üzerine, Kao Ti, Liu-ching’i elçi olarak görevlendirip hanedandan bir kızı, Kung-chü [Hükümdar’ın kızı] sıfatıyla, Ch’an-yü’ye, Yen-chih (Hatun) olarak sundu. [Ayrıca] her yıl belirli miktarda ipekli kumaşlar, içki, pirinç ve yiyecek sunmak suretiyle ve kardeşlik bağı kurarak “evlilik yoluyla uyum” antlaşması yapıldı. Bundan sonra, Mo-tu[nun] [saldırıları] biraz durdu. Daha sonra, Yen Wangı Lu-wan [Han Hanedanı’na karşı] ayaklanarak birkaç bin kişilik taraftarıyla birlikte Hsiung-nulara sığındı ve [Han Hanedanı toprakları içindeki] Shang ku’nun doğusuna girip çıkarak sıkıntılara neden oldu.

[Han Hanedanı Hükümdarı] Kao Tsu öldükten sonra, [yeni hükümdar] Hsiao Hui ve [ölen hükümdarın eşi] Lü T’ai Hou zamanında, Han [Hanedanı] daha henüz toparlanmakta olduğundan, Hsiung-nular kendilerini büyük görmekteydiler. Mo-tu bunun üzerine, Kao [Ta-i] Hou’a bir mektup göndererek kaba ifadelerde bulundu.^[261] Kao Hou üzerine yürümeyi düşünüyordu ki generalleri ona, “Bütün bilgeliğine ve kahramanlığına rağmen, [Han Hükümdarı] Kao Ti bile P’ing-ch’eng’de büyük zorluklarla karşılaşmadı mı?” dediler ve neticede Kao Hou [bu işten] vazgeçti, Hsiung-nularla yeniden barış yapıldı.

Hsiao-wen Ti tahta çıktığında, Hsiung-nularla “evlilik yoluyla uyum” antlaşmasını yeniledi. Buna rağmen, saltanatının üçüncü yılının beşinci ayında (MÖ 177), Hsiung-nuların Sağ Bilge Beyi [Sarı] Irmak’ın güneyine (Ordos’a) girip yerleşti. Shang-chün’deki

kalelerde [Han Hanedanı taraftarı olan] yabancı [kabile] halkını talan ederek, insanları öldürdüler. Wen Ti, Ch'eng Hsiang (Başyardımcı) Kuang Ying'e 85 bin savaş arabası ve atının başına geçerek Kao-nu'ya^[262] gitmesini [ve] Sağ Bilge Beyi'nin üzerine saldırmasını emretti. Sağ Bilge Beyi Çin Seddi'nin dışına kaçtı. [Bunun üzerine] Wen Ti, T'ai Yüen'e teşekkür etti. [Ancak] bu sırada Chi-p'ei Wangı ayaklandı. [Bunun üzerine] Wen Ti geri döndü [ve] başyardımcının Hu'lar (Hsiung-nular) üzerine seferini iptal etti.

Ertesi yıl (MÖ 176) Ch'an-yü, Han [Sarayı'na] bir mektup göndererek der ki:

Göğün (Tengri'nin ?) başa geçirdiği Hsiung-nuların Ulu Ch'an-yüsü saygılarıyla hükümdarın sağlığını sorar. Daha önceleri, hükümdar evlilik yoluyla uyum antlaşması meselesinden söz etmiş, mektuptaki dilekleri memnuniyetle karşılanmıştı. [Ne var ki] Hanların sınır memurları Sağ Bilge Beyi'ne saldırarak hakarete bulunmuşlar, [bunun üzerine] Sağ Bilge Beyi [de bana] danışmadan, İ-lu Hou'u Nan Chih^[263] gibi kişilerin fikirleri doğrultusunda Han görevlileri ile karşı karşıya gelmiş, iki hükümdarın antlaşmasını bozarak, kardeşlik bağından ayrılmıştır. Hükümdar tekrar mektup yazarak şikâyetle bulunmuş, elçi gönderilerek cevabi mektup yazılmış, [ancak] yanıt gelmemiş, Han elçileri [de] gelmemiş [ve] Hanlar da bu nedenle uyumsuzluk göstermişler, [bize bağlı] komşu ülkeler [bunun sonucunda] itaatsizlik etmişlerdir. Şimdi küçük memurlar yüzünden antlaşmanın bozulması üzerine Sağ Bilge Beyi'ni cezalandırıp onu Batı'ya Yüeh-chihlari bulup onlara saldırmak üzere gönderdim. Göğün izniyle memur ve askerlerimin mükemmelliği, atlarımın gücü sayesinde Yüeh-chihlari bozguna uğratarak tümünü yok edip, onları ele geçirdim. Lou-lanları,^[264] Wu-sunları,^[265] Hu-chiehleri^[266] ve çevrelerindeki yirmi altı devleti yönetimim altına alıp hepsini Hsiung-nu yaptım. [Böylece] tüm yay geren halklar tek bir aile olarak birleştirildi. Artık kuzeydeki adacıklar (devletçikler) denetim altına alınmıştır. Savaşı durdurmak, askerleri dinlendirmek, atlarımızı besiyeye almak, önceki olayları yok saymak, eski antlaşmaları yeniden yürürlüğe koyarak sınırdaki halkları huzura kavuşturmak, eskiden olduğu gibi yeniden küçük olanların büyümesini, yaşlı olanların yerinde huzur içinde kalmasını ve nesiller boyunca barış ve mutluluk diliyorum. Hükümdar hazretlerinin gönlünü alamadım, bu nedenle Lang Chung^[267] Saray Koruması Hsi-hu-ch'ien'i^[268] bir mektupla görevlendiriyor (ve) bir adet deve, iki binek atı,

sekiz adet araba atı sunarak gereğini takdirinize arz ediyorum. Hükümdar, Hsiung-nuların sınırlara yaklaşmasını istemiyorsa, o takdirde tebaanızın uzakta kalmalarını emretmelisiniz. [Tarafların birinden] elçi gelirse [karşılık olarak] hemen görevlendirme yapılınsın.

[Bu mektup] 6. ayın ortasında Hsin Wang'a^[269] vardı.^[270] Mektup saraya ulaşınca han sarayında, saldırganın mı barış yapmanın mı uygun olacağı tartışıldı. Devletin ileri gelenlerinin hepsi: "Ch'an-yü Jo-chihlari daha yeni yenilgiye uğrattı. Bu başarısından yararlanacaktır. Tam üstün olduğu bir sırada saldırıya geçmek uygun olmaz. Ayrıca Hsiung-nu topraklarını ele geçirek de [buralar] tuzlu bataklıklardır, [bu topraklarda] oturmak mümkün değildir. Barış yapmak son derece uygundur" derler. Han [hükümdarı bu kararı] uygun görür.

Hükümdar Hsiao-wen Huang-ti'nin altıncı yılında (MÖ 174), Hanlar Hsiung-nulara bir mektup göndererek, "Hükümdar saygılarızla Hsiung-nuların Ulu Ch'an-yüsü'nün sağlığını sorar. Lang-chung Saray Koruması Hsi hu-ch'ien'i göndererek bana yazmış olduğunuz mektupta 'Sağ Bilge Beyi danışmadan, I-lu Hou'u Nan-chih gibi kişilerin fikirleri doğrultusunda, iki hükümdarın antlaşmasını bozarak kardeşlik bağından ayrılmıştır (ve) Hanlar da bu nedenle uyumsuzluk göstermişler, [bize bağlı] komşu ülkeler [bunun sonucunda] itaatsizlik göstermişlerdir. Şimdi küçük memurlar yüzünden antlaşmanın bozulması üzerine Sağ Bilge Beyi'ni cezalandırıp onu batıya Jou-chihlari bulup onlara saldırmak üzere göndererek denetim altına aldım. Savaşı durdurmak, askerleri dinlendirmek, atlarımızı beslemek, önceki olayları yok saymak, eski antlaşmaları yeniden yürürlüğe koyarak, sınırdaki halkları huzura kavuşturmak, küçük olanların büyümesini, yaşlı olanların yerinde huzur içinde kalmasını ve nesiller boyunca barış ve mutluluk diliyorum.' demiştiniz. Ben bundan çok memnun oldum. Bu, eski bilge hükümdarların düşüncesidir. Hanlarla Hsiung-nular kardeşlik antlaşması yapmışlar, bu nedenle Ch'an-yü büyük bir şekilde taltif edilmiştir. [Ne var ki] aramızdaki kardeşlik antlaşmasını bozan genellikle Hsiung-nular olmuştur. Ancak, Sağ Bilge Beyi olayı geçmişte kalmış bir olaydır. Ch'an-yü bu konuda bizi daha fazla

eleştirmesin. Ch'an-yü eğer bu mektuptakileri onaylıyorsa, bütün memurlarımı uyararak antlaşmalara karşı çıkmamalarını, güvenmelerini, Ch'an-yü'nün mektubunda yazdıkları gibi saygı göstermelerini sağlayacağım. Elçilerin söylediğine göre Ch'an-yü [komşu] ülkelere karşı yaptığı savaşlarda başarı kazanmış ancak savaşlardan büyük bir sıkıntı duymuştur. Hükümdar giysilerinden birer tane, işlemeli astarı kırmızı ipekten giysi, işlemeli kaftan ve desenli ipek kumaştan cübbe, [altından] bir tarak toka, bir tane altın işlemeli kemer tokası,^[271] on *p'i*^[272] işlemeli ipekli kumaş, otuz *p'i* desenli ipekli kumaş, her birinden kırkar *p'i* olmak üzere kırmızı kalın ipekli kumaş [ve] yeşil ipekliyi, Chung-tai Fu Saray Üstadı^[273] İ ve Ye Chih-ling Teşrifatçı^[274] Jian'i görevlendirerek Ch'an-yü'ye gönderiyorum," der.

Bir süre sonra Mo-tu ölür. Oğlu Chi-yü başa geçer. Unvanı Lao-shang Ch'an-yü'dür.

Lao-shang, Chi-yü Ch'an-yü başa geçtiğinde (Han Hükümdarı) Hsiao-wen Huang-ti tekrar hanedandan bir kızı Kung-chu (hükümdar kızı) sıfatıyla Ch'an-yü'ye Yen-chih (Hatun) olarak gönderdi. Haremağası Yenli Chung Hang-yüeh, Kung-chu'ya eşlik eder. (Chung Hang) Yüeh gitmek istemez, Han (hükümdarı) onu zorla görevlendirir. (Chung Hang) Yüeh, "Mutlaka gitmem gerekiyorsa (o zaman ben de) Han (Hanedanı) için bela olacağım." der. Chung Hang yüeh (Hsiung-nulara) ulaşır ulaşmaz Ch'an-yü'ye teslim olduğundan Ch'an-yü ona son derece yakınlık gösterdi.

Önceleri Hsiung-nular Han'ın (Çin'in) ipeklilerini ve pamuklularını, yiyeceklerini severdi. Chung Hang-yüeh:

Hsiung-nuların nüfusu Han'ın (Çin'in) bir ili (yün'ü) kadar bile değildir. Ancak sizin güçlü olmanızın nedeni yiyecek ve yiyeceklerinizin farklı olması ve Han'a (Çin'e) muhtaç olmamanızdır. Şimdi Ch'an-yü âdetlerini değiştirip Han (Çin) mallarını seviyor. Ne var ki Han (Çin) ürünlerinin 10'da 2'sini bile harcamadan bütün Hsiung-nuları Hanlara (Çinilere) bağlar. Han'ın (Çin'in) ipeklilerini, pamuklularını elde edenler, otlar ve dikenler arasında koşuturken giysileri ve pantolonları parçalanır, bu da gösteriyor ki keçe ve deri kadar mükemmel değildir. Han yiyeceklerini elde edenler bunları ziyan ediyorlar, bu da gösteriyor ki süt ürünleri kadar kullanışlı ve güzel değildir.

Böylece (Chung Hang) Yüeh, Chan-yü'nün yanındakilere kayıt tutmayı öğretir, bu yolla adamlarının nüfus kayıtlarını, hayvan sayısını ve eşyalarının kayıtlarını tutarlar.

Han (hükümdarı), Ch'an-yü'ye bir mektup gönderir. Han, Ch'an-yü'ye 24.75 cm uzunluğunda bir tahta tablet üzerinde, "Hükümdar Hsiung-nuların Ulu Ch'an-yü'sünün saygıyla sağlığını sorar", diye hitap etmekte, gönderdiği eşyaları ve sözlerini sıralamaktaydı. Chung Hang-yüeh, Ch'an-yü'ye 27 cm'lik bir tahta tablet üzerine Hanlara mektup yazdırır. Mührünü, zarfını, hepsini koca koca yaptırdı. Hitabında mağrurca, "Gök ve yerin doğduğu yerdeki, güneş ve ayın bulunduğu yerdeki Hsiung-nuların Ulu Ch'an-yüsü hükümdarın saygıyla sağlığını sorar," diyerek hediyeler gönderir ve çeşitli sözler eder. Han elçilerinden biri, "Hsiung-nu gelenekleri yaşlılara değer vermez," der. Chung Hang-yüeh, Han elçisini sıkıştırarak, "sizin Han geleneklerinde orduyla kışlaya gönderilirken onların yaşlı yakınları kendi rahatlarından ve boğazlarından fedakârlıkta bulunup giden askerlere yiyecek, içecek yardımında bulunmazlar mı?" der. Han elçisi, "evet, öyledir," diye yanıtlar. Chung Hang-yüeh, "Hsiung-nuların savaşçılıkla uğraştıkları açıkça bilinir, onların yaşlıları ve zayıfları savaşamaz. Bu nedenle iyi yiyecek, içeceklerini güçlü ve sağlıklı olanlara vererek böylece kendilerini güvence altına almış olurlar. Bu yolla baba-oğul her biri her zaman karşılıklı birbirlerini kollarlar. Hsiung-nuların yaşlıları küçümsediğinden nasıl söz edilebilir?"

Han elçisi (bu kez) der ki, "Hsiung-nularda baba-oğul aynı çadırda yatıp kalkarlar. Baba ölünce üvey anneleriyle evlenirler. Kardeşler ölünce hepsi onların eşleriyle (yengeleriyle) evlenirler. (Bunlar) uygar görünüm ve saray terbiyesinden yoksundurlar." Chung Hang-yüeh, "Hsiung-nuların geleneklerine göre insanlar besledikleri hayvanların etini yer, sütünü içer, derisini giyer, hayvanları otlatır, su içerken mevsimlere göre yer değiştirirler. Bu nedenle olağanüstü durumlarda adamları binicilik ve okçuluk talimi yaparlar. Barış zamanında ise keyiflerine bakarlar. Buyruk ve yasaları basittir, kolay uygulanabilir. Hükümdar ve memur ilişkileri basittir. Bütün bir ülkenin yönetimi tek vücut halindedir. Baba ve

kardeşler öldüğünde onların karılarıyla evlenmek soy ve soplalarının kaybolmasını istemediklerindendir. Bu nedenle Hsiung-nular her ne kadar karışık ilişkiler içinde görünüyorsa da soyları, soplaları mutlaka belli bir düzen içindedir. Bugün merkezi topraklarda (Çin’de) sözde baba ve ağabeyler eşleriyle evlenmiyorlarsa da, akrabalık ilişkileri gittikçe gevşiyor ve birbirlerini öldürebiliyorlar. Hatta soyadlarını değiştirmeye kadar varıyor, bütün bunlar buradan kaynaklanıyor. Bunun ötesinde (Çinliler arasında) terbiye ve görev duygusunun eksikliği nedeniyle yönetilenler ile yönetenler arasında kırgınlık yaratır, aşırı ev ve bina yapımı halkın yaşam kaynağını mutlaka tüketir. (İnsanlar) tarım ve ipekböcekçiliği ile giyecek ve yiyeceklerini sağlamak için çaba gösterirler, surlar inşa ederek kendilerini korurlar. Bu nedenle bu insanlar olağanüstü durumlarda savaş talimi yapmazlar, olağan zamanlarda da işlerini yapmaktan bitap düşerler. Ey! Siz toprak evde oturanlar, siz fazla konuşmayın, lak lak edip duruyorsunuz, şıkır şıkır giyiniyorsunuz, bir de şapka takıyorsunuz (uygarlığınız) ne işe yarıyor?

Bundan bir süre sonra, Han elçilerinden tartışma açanlara Chung Hang-yüeh, seferinde şöyle der: “Han elçisi çok konuşmasın, Hanların Hsiung-nulara gönderdiği ipekli ve pamuklu kumaşlar (ve) tahıl ve içki mayası, yeter ki miktar ve kalite olarak iyi olsun, daha ne konuşuyorsunuz. Ayrıca gönderdikleriniz iyi ise mesele yok; eksik ve kötü ise sonbahar mahsulünü bekleyin, (o zaman) atlılarımızı gönderip sizin mahsulünüzü çiğneyeceğiz.” Böylece gece gündüz Ch’an-yü’ye avantaj ve dezavantaj stratejilerini öğretti.

Han Hükümdarı Hsiao-wen Huang-ti’nin 14. yılında (MÖ 166), Hsiung-nu Ch’an-yüsü 140 bin atlıyla Chün,^[275] Hsiao-kuang’a^[276] girerek Pei-ti Tu-wei’i^[277] Garnizon Komutanı/Merkez Komutanı? (Sun) Ang’i öldürürler, çok sayıda insanı, hayvanı ve ürünü ele geçirirler ve P’eng-yang’a^[278] kadar uzanırlar, baskın orduları Hui-chung Sarayı’na^[279] girerek ateşe verirler. Öncü atlıları Yung-chou’daki^[280] Kan-ch’üan’e varır. Bunun üzerine Wen-ti, Chung-wei^[281] Chou She ve Lang-chung Ling Saray Başkoruması Chang Wu’yu general olarak (komutasında) 1000 savaş arabası, 10 bin atlı ile harekete geçirir. Ordu Ch’ang-an’ın^[282] yakınlarında Hu

(Hsiung-nu) saldırısına karşı mevzilenir. Ayrıca, Chang Hou'u^[283] Lu Ch'ing'i, Shang Ch'un generali; Ning Hou'u Wei Su'yu Pei-ti generali; Lung-lü Hou'u Chou Tsao'i'yi Lung Hsi generali; Tung Yang Hou'u Chang-hsiang Ju'yu Başkomutan, Cheng Hou'u Tung Ch'ih'yi "Öncü General Öncü Kuvvetler Generali" yaparak büyük çapta savaş arabası ve atlı ordusuyla Hu'ların (Hsiung-nuların) üzerine saldırıya geçirdi. Ch'an-yü, Çin Seddi'nin içinde ancak bir aydan fazla bir süre kaldıktan sonra çekip gitti, Han (ordusu) takiben Çin Seddi'nden dışarı çıktıysa da hemen geri döndü, hiç kimseyi öldürmediler, Hsiung-nular gün geçtikçe mağrurlaştı, her yıl Çin sınırından içeri girdiler, pek çok insanı ve hayvanı öldürüp talan ettiler. Yün-chung ve Liao-tung, (bundan) en fazla etkilendi. Tai-chün'e gelince öldürülenlerin sayısı 10 bin kişiden fazlaydı. Hanların bunlarla başı büyük belaya girdi. Nihayet bir elçiyle Hsiung-nulara bir mektup gönderdi. Chan-yü de Tang-hu'yu (unvan) elçi olarak gönderip memnuniyetini belirtti (ve) tekrar evlilik yoluyla uyum meselesi gündeme geldi.

Hsiao-wen Ti'nin Hou [Yüen] ikinci yılında (MÖ 162) bir elçiyle Hsiung-nulara bir mektup gönderilerek şöyle denir:

Huang Ti saygılarıyla Hsiungların Ulu Chan-yüsü'nün sağlığını sorar. Tang-hu chü-ch'ü^[284] Tiao Ch'ü-nan, [ve] Lang-chung Saray Koruması Han Liao ile bana göndermiş olduğunuz iki at geldi, saygılarımla aldım. Eski hükümdarların kurduğu düzene göre, Çin Seddi'nin kuzeyinde yay geren ülkeler, Ch'an-yü'nün emrinde; Çin Seddi'nin içindeki şapkalı, kemerli ve evlerde oturanlar, benim denetimim altındadır. Böylece tüm halklar toprağını sürüp, dokumasını dokuyup, avını avlayarak giyinip beslenir, baba oğul birbirinden uzaklaşmaz, tebaa ile hükümdarın karşılıklı huzur içinde olması sağlanır, baskı da başkaldırma da olmaz. Şimdi duyduğuma göre bazı kötü ve aldatılmış insanlar çıkar peşine düşüp adalete sırtlarını dönmüşler ve antlaşmaları çiğnemişler, tüm halkların kaderini bir kenara itip iki hükümdarın iyi bağlarını koparmışlar ancak bu mesele geride kalmıştır. Mektubunuzda: 'İki ülke arasında uyum ve akrabalık ilişkisi kurulduğunda iki hükümdar da birbirlerine iyi bağlarla bağlanırlar, savaşa son verilip askerler dinlendirilir, atlar beslenir, nesiller refah içinde mutlu olurlar, istikrar böylece yeniden başlar.' diyorsunuz, ben bu (sözlerinizi) büyük bir takdirle karşılıyorum. Bilge hükümdarlar ken-

dilerini günbegün yenilerler, (hatalarını) düzelterip yeni bir başlangıç yaparlar. Yaşlıları huzura kavuşturur, çocukların büyümesini sağlar, her biri kendi liderliğini koruyarak ömürlerini tamamlarlar. Ben ve Ch'an-yü hepimiz bu yolda yürürsek, göğün isteklerine uyup halka şefkat gösterip, nesilden nesile aktararak ilelebet sürdürürsek göğün altında bundan faydalanmayan kalmaz. Han ve Hsiung-nular iki denk komşu ülkedir. Hsiung-nular kuzey topraklarında oturduklarından soğuk ve dondurucu hava erkenden bastıracağı için verdiğim emirle memurlarımı görevlendirerek Ch'an-yü'e yılda birkaç kez tahıl ve içki mayası, altın işlemeli ipekli kumaşlar gibi şeyler göndermekteyim. Bugün her tarafta huzur vardır, tüm insanlar mutludur. Ben ve Ch'an-yü onların ebeveynleriyiz. Ben daha önceki olayları anımsıyorum, çok küçük meseleler yüzünden entrika çeviren yüksek devlet memurları yanlış hesap yapmışlar yine de kardeşlik bağlarımızı koparamamışlardır. Duyduğuma göre "Gök [sadece] tek tarafı örtmez, yer tek bir tarafı taşımaz." Ben ve Ch'an-yü bu eski küçük meseleleri bir yana bırakalım. Hepimiz asıl olan yoldan yürüyalım, eski tatsızlıkları ortadan kaldırıp uzun vadeli düşünerek iki ülke halkını tek bir ailenin çocukları haline getirelim. Ta saf temiz insanlardan, aşağıda balık ve kaplumbağalara, yukarıda uçan kuşlara, sürünen, soluyan börtü böcek türlerine kadar huzur ve refah içinde olmayan ve tehlikelerden arınmamış olan kalmamalıdır. Bu nedenle gelen durmaz [bu] göğün yoludur. Geçmiş olayları bir kenara bırakalım: Ben bize kaçanları salıveriyorum, Ch'an-yü [de] Chang Li ve taraftarlarına ses çıkarmasın. Duyduğuma göre eski hükümdarlar sözleşmelerini açıkça yaparlar ve sözlerinden geri dönmezler. Ch'an-yü bunu dikkate alırsa dünya büyük bir huzura kavuşur, uyum ve evlilik yoluyla akrabalık ilişkilerinin oluşmasından sonra, Hanlar [antlaşmayı] ilk bozan olmayacaktır.

Ch'an-yü evlilik yoluyla uyum antlaşması konusunda söz verince, bunun üzerine Yu Shih'ya^[285] bir ferman verilerek denir ki:

Hsiung-nuların Ulu Ch'an-yüsü bana bir mektup göndererek evlilik yoluyla uyum antlaşmasının kabul edildiğini, kaçakların nüfusun artmasına, toprağın genişlemesine katkısı olmayacağını, Hsiung-nuların Seddin içine girmeyeceğini, Hanların da Seddin dışına çıkmamasını, antlaşmayı bozanların öldürüleceğini, uzun süreli dostluk kurulabileceğini, herkesin rahat edeceğini söylemektedir. Ben de bunu kabul ettim. Bu herkese ilan edilmeli, herkes bunu açıkça bilmeli.

Dört yıl sonra Lao-shang Chi-yü Ch'an-yü ölür. Oğlu Chün-ch'en, Ch'an-yü olarak başa geçer. Başa geçtikten sonra^[286] Hsiao-wen Huang-ti yeniden Hsiung-nularla evlilik yoluyla uyum antlaşması yapar. Böylece Chung Hang-yü'e yine Hsiung-nulara hizmete devam eder.

Chün-ch'en Ch'an-yü başa geçtikten dört yıl sonra Hsiung-nularla yeniden evlilik yoluyla uyumu bozarak otuzar bin atlı ile Shang-chün ve Yün-chung'a girerler, büyük bir katliam ve talanda bulunarak çekip giderler. Bunun üzerine Hanlar üç generaline Pei-ti'de, Tai'daki Kou-chu'da ve Chao'daki Fei-hu Kou'da askeri garnizon kurdurur, sınır boyunca her yer tahkim edilerek Hu saldırılarına karşı hazırlık yapılır. Ayrıca üç generallik daha oluşturulup Ch'ang-an'ın batısındaki Hsi-liu, Wei [Suyu'nun] kuzeyindeki Chi-men [ve] Pa-shang'da garnizon kurularak Hu'lara [Hsiung-nulara] karşı hazırlık yapılır. Hu [Hsiung-nu] atlıları Tai'daki Kou-chü [Dağı] sınırlarına girerler, alarm dumanları Kan-ch'üan ve Ch'ang-an'a kadar ulaşır. Birkaç ay sonra, Han birlikleri sınıra varır [ama] Hsiung-nular da Sedden [Çin Seddi] uzaklaşarak gitmişler, Han birlikleri de peşlerini bırakmışlardır. Bir yıldan fazla bir süre sonra [Han Hükümdarı] Hsiao-wen Ti vefat eder, Hsiao-ching Ti tahta çıkar, ama [bu sırada] Chao Wangı Sui, Hsiung-nulara gizlice adam gönderir. Wu ve Ch'u [beylikleri] başkaldırarak Chao (Beyliği) ile birleşip sınırdan içeri girme entrikaları çevirmeye kalkarlar.^[287] Hanlar, Chaoları sararak bozguna uğratar, Hsiung-nular da durur. Bundan sonra Hsiao Ching-ti tekrar Hsiung-nularla evlilik yoluyla uyum sağlar. Eski antlaşmalarda olduğu gibi sınır pazarları canlandırılır. Hsiung-nulara yiyecek ikmalinde bulunulur [ve] armağanlar verilir. Kung-chü [hanedan üyesi kız] gönderilir. [Neticede] Hsiao Ching'in [yönetimi] boyunca zaman zaman sınırdan girişler [ve] küçük çapta talanlar olursa da büyük boyutta saldırılar olmaz.

Bugünkü hükümdarımız [Wu-ti] başa geçtiğinde (MÖ 140) evlilik yoluyla uyum sözleşmesi [yeniden] açıklanmış, [Hsiung-nulara] cömert davranılmış, sınır pazarları canlandırılmış, onlara bol bol yiyecek yardımında bulunulmuştur. Hsiung-nuların Ch'an-yü-sü'nden itibaren tümü Han sempatzanı olmuşlar, Çin Seddi'nden girip çıkmaya başlamışlardır.

Hanlar Ma-i halkından ihtiyar Nieh İ'yi Hsiung-nularla kaçakçılık yaptırarak Ma-i kentini satma kandırmacasıyla Ch'an-yü'yü oyuna getirmek ister. Ch'an-yü buna inanır ve Ma-i'nin zenginliklerine göz dikerek Wu-chou^[288] sınırından 100 bin atlısı ile girer. Hanlar Ma-i kenti kenarında 300 küsur bin askeri pusuya yatırır. Yu-shih Tai-fu^[289] Saray Başkâtibi Han An-kuo ihtiyat ordusu olarak dört generali destekleyerek Ch'an-yü'ye pusu kurmuştur. Ch'an-yü Han sınırından içeri girip de Ma-i'ye 100 küsur li kadar kala kırlarda yayılan hayvanları güden kimse olmadığını görünce, bu onun tuhafına gider ve bunun üzerine karakollara saldırır. Bu sırada Yen-men sınır devriyesi devriye gezerken saldırıyı görür, bu karakolu korumaya kalkınca Han askerlerinin hilesi fark edilir. Ch'an-yü [bu devriyeyi] ele geçirip onu öldürmek ister. Devriye bunun üzerine Ch'an-yü'ye Han askerlerinin bulunduğu yeri söyler. Ch'an-yü şaşkınlık içinde "Ben zaten bundan kuşkulanıyordum," der ve bunun üzerine askerlerini geri çekerek döner. [Sınırdan] çıkarken de "Tengri'den^[290] bu devriyeyi ele geçirmişim, Tengri seni konuşturmuş." diyerek devriyeyi 'Tien Wang' (İlahi Bey) yapar. Han askerleri, Ch'an-yü Ma-i'ye girince harekete geçmek üzere sözleşmişti; Ch'an-yü gelmemiş, bu nedenle Han askerlerinin eli boş kalmıştır. Han generallerinden Wang Hui'nin birlikleri Tai'dan çıkarak Hu'ların (Hsiung-nuların) ağır birliklerine saldıracaktı. [Ancak] Ch'an-yü'nün geri döndüğü [ve] askerlerinin çok olduğu duyulunca saldırıya cesaret edilememiştir. Wang Hui aslında bu planı yapan kişi olmasına rağmen, saldırıya geçmediği için Wang Hui'nin başı kesilerek Han yönetimi tarafından cezalandırılmıştır. Bu olaydan sonra Hsiung-nular evlilik yoluyla uyumu bozarlar, yol üzerindeki kalelere saldırırlar, zaman zaman Han sınırlarına girerek sayısız talanda bulunurlar. Ne var ki Hsiung-nular doyum-suzdur, hâlâ sınır pazarlarından memnun, Han mallarına tutkundurlar. Hanlar da sınır pazarlarını önemseyerek kapatmamakta, onları tatmin etmekteydiler.

Ma-i harekâtının beşinci yılının (MÖ 129) sonbaharında, Hanlar dört generalin her birine 10 bin atlı vererek Hu'lara (Hsiung-nulara) sınır pazarı yakınlarında saldırıya geçerler. General

Wei Ching Shang-ku'dan çıkar, Lung-ch'eng'e varır, Hu'lardan (Hsiung-nulardan) kafa ve tutsak sayısı 700 kişiydi. Kung-sun Ao, Yün-chung'dan çıkar, herhangi bir şey ele geçiremez. Kung-sun Ao, Tai-chün'den çıkar. Hu'lar (Hsiung-nular) tarafından yenilgiye uğratılanlar 700 küsur kişidir. Li Kuang, Yen-men'den çıkar, Hu'lar tarafından yenilgiye uğratılır ve Hsiung-nular, Kuang'ı canlı olarak ele geçirir, Kuang daha sonra kaçarak geri döner. Han [yönetimi] Ao ve Kuang'ı hapse atar. [Ancak] Ao ve Kuang kurtarmalık ödeyerek [serbest kalırlar ama rütbelerini kaybederek] sıradan kişi olurlar. O kış, Hsiung-nular birkaç kez sınırdan talan için girerler, Yü-yang bunlardan büyük ölçüde etkilenir. Han [yönetimi] General Han An-kuo'ya Yü-yang'da askeri milis kuvvetleri oluşturarak burayı Hu'lara (Hsiung-nulara) karşı savunur. Ertesi yılın sonbaharında Hsiung-nular 20 bin atlı ile Han'a [topraklarına] girerler, Liao-hsi Tai-shou'u öldürürler, 2000 küsur kişiyi alıp götürürler. Hu'lar (Hsiung-nular) tekrar sınırdan içeri girerek Yü-yang Tai-shou Valisi'nin 1000 küsur kişilik askerlerini yenilgiye uğratırlar. Han Generali An Kuo'yu kuşatırlar, An Kuo'nun bu sırada 1000 küsur kişilik atlıları da hemen hemen tümüyle yok edilir. Tam o sırada Yenlilerin yardımı gelir, bunun üzerine Hsiung-nular çekilirler. Hsiung-nular tekrar Yen-men'e girerler, 1000 küsur kişiyi kılıçtan geçirirler. Bunun üzerine Hanlar, General Wei Ching'in emrine 30 bin atlı vererek Yen-men'den çıkarlar. Li-hsi Tai-chün'den çıkar [ve] Hu'lara (Hsiung-nulara) saldırıya geçerler. Ele geçirilen kafa ve tutsak sayısı birkaç bin kişidir. Bunun ertesi yılı, Wei Ching tekrar Yün-chung'un batısından çıkıp Lung-hsi'ye ulaşır, Hu'lardan (Hsiung-nulardan) Lou-fanların (Pai-yang Wang'na) Ak Koyunlu Beyi'ne [Sarı] ırmağın güneyinde hücum eder. Hu'lardan (Hsiung-nulardan) ele geçen kafa ve tutsaklar birkaç bin, sığır ve koyun bir milyon küsurdur. Sonunda Hanlar bundan sonra [Sarı] ırmağın güneyindeki toprakları alırlar, Shuo-fang'^[291] inşa ederler. Eskiden Ch'in zamanında Meng T'ien'in yaptırdığı sur yeniden onarılır, [Sarı] ırmak kullanılarak tahkim edilir. Hanlar da Shang-ku'nun [sınırları Hsiung-nuların] içlerine kadar uzanan ilçelerden Tsao-yang'^[292] topraklarını Hu'lara (Hsiung-nulara) bırakırlar. Bu Han'ın Yüen-shuo saltanatının ikinci yılıdır (MÖ 127).

Bunu izleyen kış Hsiung-nuların Chün-ch'en Ch'an-yü ölür. Chün-ch'en Ch'an-yü'nün küçük kardeşi Sol Lu-li Beyi İ-chih-hsieh kendisini Ch'an-yü ilan eder. Ch'ün-ch'en Ch'an-yü'nün veliahdı Yü-tan'a saldırarak yenilgiye uğratır. Yü-tan kaçarak Hanlara sığınır, Hanlar Yü-tan'a She-an Hou unvanı verirler [ancak] birkaç ay sonra ölür.

İ-chih-hsieh Ch'an-yü başa geçince, o yaz Hsiung-nuların on binlerce atlısı içeri girerek Tai-chün'ün Tai-shou'u Kung-Yü'yü öldürerek 1000 küsur kişiyi alıp götürürler. O sonbahar Hsiung-nular tekrar Yen-men'e girerek 1000 küsur kişiyi öldürüp talan ederler. Ertesi yıl (MÖ 125) Hsiung-nular yeniden Tai-chün'e, Ting-hsiang'a^[293] ve Shang-chün'e otuz biner atlı ile girerek binlerce kişiyi yağmalayıp öldürürler. Hsiung-nuların Sağ Bilge Beyi, Hanların Sarı Irmak'ın güneyindeki toprakları (Ordos bölgesini) ele geçirip Shuo-fang'ı inşa etmelerinin hıncı ile defalarca saldırarak sınır boylarını yağmalar, çok geçmeden Ordos bölgesine girer, Shuo-fang'a taciz saldırılarında bulunur [ve] çok sayıda memur ve halkı yağmalayıp öldürür.

Ertesi yılın baharında (MÖ 124) Hanlar, Wei Ching'i başkomutan yaparak, altı generalin komutasında 100 küsur bin kişi ile Shuo-fang ve Kao-ch'üeh'ten çıkıp Hunlara (Hsiung-nulara) saldırıya geçerler. Sağ Bilge Beyi Han ordusunun gelebileceğine ihtimal vermez; içki içip sarhoş olur. Han ordusu Çin Seddi'nden 600-700 li çıkar [ve] gece Sağ Bilge Beyi'ni kuşatır. Sağ Bilge Beyi büyük bir şaşkınlığa uğrar [ve] canını zor kurtararak kaçır. Diğer seçkin atlıları da onu izleyerek kaçarlar. Hanlar Sağ Bilge Beyi'nin kadın ve erkeklerinden 15 bin kişiyi ve beylerinden on küsur kişiyi ele geçirirler. O sonbaharda Hsiung-nuların 10 bin atlısı sınırdan girerek Tai-chün'ün Tu-wei'i Garnizon Komutanı/Merkez Komutanı? Chu Ying'i öldürerek 1000 küsur kişiyi alıp götürürler. Bunun ertesi yılı baharında (MÖ 123) Hanlar tekrar Başkomutan General Wei Ching'in komutasında altı generali görevlendirerek 100 küsur bin atlı askerle yine Ting-hsiang'dan birkaç yüz li dışarı çıkıp Hsiung-nulara saldırıya geçerler [ve] yaklaşık 19 küsur bin kadar düşman kafası ve tutsak ele geçirilir; bu arada Hanlar

da iki generallerini ve 3000 küsur atlı askerini yitirir. Sağ General Sağ Kanat Generali [Su] Chien canını kurtarır, fakat Öncü General Hsi-hou^[294] Öncü kuvvetler generali olan Hsi-hou Chao Hsin'in ordusu başarısızlığa uğrar, Hsiung-nulara teslim olurlar. Chao Hsin denen kişi eski Hu (Hsiung-nu) beylerindendir; [kendisi] Hanlara teslim olunca Hanlar ona Hsi-hou unvanını vermiş [ve] “Öncü General Öncü Kuvvetler Generali” sıfatıyla “Sağ General Sağ Kanat Generali” ile birlikte askerlerini birleştirerek [asıl ordudan] ayrı bir koldan hareket etmişler, [bunlar] tek başlarına Ch'an-yü'nün ordusuna rastlamışlar ve bu nedenle tümüyle yok olmuşlardır. Ch'an-yü, Hsi-hou'u ele geçirince [onu] kendisinden sonra gelen bey konumuna getirmiş, kendi ablasını onunla evlendirmiş [ve] kendisiyle birlikte Hanlara karşı stratejik işbirliği yapmıştır. [Chao] Hsin, Ch'an-yü'ye daha kuzeye gidip çölü geçerek Han askerlerini üzerine çekmelerini ve onları yormalarını, onları bitkin düştükleri anda yakalamayı [ve] Çin Seddi'ne yaklaşmama-yı önerir. Ch'an-yü onun bu stratejisini uygular.

Ertesi yıl (MÖ 122) Hu'ların (Hsiung-nuların) 10 bin atlısı Shang-ku'ya girer [ve] yüzlerce kişiyi öldürür.

Ertesi yılın baharında (MÖ 121) Hanlar, Uçan Atlılar Generali Çevik Birlikler Generali (?) [Huo] Ch'ü-ping'in komutasına 10 bin atlı verir [ve] Lung-hsi'den çıkıp Yen-chih Shan'ı,^[295] 1000 küsur li geçerek Hsiung-nulara saldırıya geçerler ve Hu'lardan 18 bin küsur kişi kadar kafa ve tutsak ele geçirilir. Yenilgiye uğratılan Hsiu-t'u^[296] Beyi'nin göğе tapma törenlerinde kullandığı Altın İnsan Heykeli'ni^[297] ele geçirir. O yaz “Uçan Atlılar Generali Çevik Birlikler Generali” tekrar Ho-c'hi Hou (Kung-sun Ao) ile birlikte on binlerce atlı ile Lung-hsi ve Pei-ti'den 2000 li dışarı çıkarak Hsiung-nulara saldırıya geçerler. Chü-yen'e,^[298] Ch'i-lien Dağları'nda saldırıp Hu'lardan (Hsiung-nulardan) 30 küsur bin kafa ve tutsak [dışında] küçük beyler ve onların altındakiler de dahil olmak üzere yetmiş küsur kişiyi ele geçirirler. Bu sırada Hsiung-nular da Tai-c-hün ve Yen-men'e girerek talan edip yüzlerce kişiyi öldürmüşlerdir. Hanlar da Po-wang Hou (Chang Ch'ien) ile General Li Kuang'ı Yu Pei-p'ing'den hareketle Hsiung-nuların Sol Bilge Beyi üzerine

göndermiştir. Sol Bilge Beyi General Li'yi kuşatmış askerler sadece 4000 kişi olduğundan neredeyse tümüyle yok olmuş, ancak düşmanlara da bundan daha fazla kayıp verdirilmiştir. Tam bu sırada Po-wang Hou'nun askerleri yardıma yetişir. [ve böylece] General Li kurtulabilir. Hanlar binlerce kişiyi yitirmiş, Ho-ch'i Hou (Kung-sun Ao) Uçan Atlılar Generali Çevik Birlikler Generali (Huo Ch'ü-ping) ile buluşmakta geç kaldığı için Po-wang Hou ile birlikte hepsi idama mahkûm edilmiş [ancak] kurtarmalık ödediği için rütbeleri ellerinden alınmıştır.

O sonbaharda Ch'an-yü [Hsiung-nuların] Hun-yeh Beyi ile Hsiu-t'u Beyi'nin batıda konuşlanıp, Hanlar tarafından on binlerce kişinin öldürülüp tutsak edilmesine neden oldukları için kızmış, onları çağırıp öldürtmek istemiştir. Hun-yeh Beyi ile Hsiu-t'u Beyi korkuya kapılırlar [ve] Hanlara teslim olmayı planlarlar. Hanlar [da] "Uçan Atlılar Generali Çevik Birlikler Generali"ni görevlendirerek onları karşılamaya gönderir. [Bu arada] Hun-yeh Beyi, Hsiu-t'u Beyi'ni öldürür. Halkını toplayarak hep birlikte Hanlara teslim olur. Toplam 40 küsur bin kişi (idi ise de) 100 bin kişi olarak ilan edilmiştir. Böylece Hanlar Hun-yeh Beyi'ni ele geçirince Lung-hsi, Pei-ti ve Ho-hsi'de Hu (Hsiung-nu) talanı azalır. Kuan-tung'daki^[299] fakir halk göç ettirilip, Hsiung-nulardan ele geçirilmiş olan Sarı Irmak'ın güneyi (Ordos bölgesi) ile Hsin Ch'in-chung'a^[300] yerleştirilerek buraları takviye edilmiş ve böylece Pei-ti'nin batısındaki sınır askerlerinin yarısı azaltılmıştır. Ertesi yıl (MÖ 120) Hsiung-nular Yu Pei-p'ing ile Ting-hsiang'ın her birine on binlerce atıyla girerler [ve] 1000 küsur kişiyi öldürerek çekip giderler.

Ertesi yılın baharında (MÖ 119) Hanların hesabına göre "Hsi-hou Hsin, Ch'an-yü için bir strateji oluşturmuş, çölün kuzeyine yerleşerek Han askerlerinin [buraya] ulaşamayacaklarını sanmaktaydılar." Böylece, besili atlardan oluşan 100 bin kişilik atlı, yiyecek ve ağırlık taşıyan atlar dışında, bunları takip eden kendi yiyecek ve yiyeceklerini kendileri temin etmiş askerlerin berabesinde toplam 140 bin at harekete geçirilmiştir. Başkomutan (Wei) Ching ile Uçan Atlılar Generali (Huo) Ch'u-ping'in orduyu aralarında ikiye paylaşmaları emredilir [ve] Başkomutan Ting-hsi-

ang'dan, Uçan Atlılar Generali Tai'dan çıkarak çölü geçip birlikte Hsiung-nulara [karşı] saldırıya geçmek üzere sözleşirler. Ch'an-yü bunu duyunca ağırlıklarını uzaklaştırarak seçkin askerleriyle çölün kuzeyinde beklemeye başlar. Hanların başkomutanı ile bir gün boyunca savaşa tutuşurlar. Güneş batmak üzereyken büyük bir fırtına çıkar. Han ordusunun sağ ve sol kanatları Ch'an-yü'yü kuşatır. Ch'an-yü Han askerleri gibi savaşamayacaklarını hesap edince, kendi başına birkaç yüz güçlü atlısı ile birlikte Han kuşatmasını yarıp kuzeybatıya doğru kaçır. Han askerleri gece takip ederlerse de yakalayamazlar. Takip edilerek kesilen ve yakalanan Hsiung-nu kafaları ve tutsaklarının sayısı 19 bine ulaşmıştır. Kuzey istikametinde T'ien-yen Shan'daki Chao-hsin Cheng'e^[301] kadar gittikten sonra geri dönerler.

Ch'an-yü'nün kaçıışı sırasında Hsiung-nu askerleri yer yer Han askerleriyle karışarak Ch'an-yü'nün peşinden gitmişlerse de Ch'an-yü uzun süre kendi asıl kuvvetleri ile birleşememiş, onun Sağ Lu-li Beyi, Ch'an-yü'nün öldüğünü sanmış ve bunun üzerine kendisini Ch'an-yü ilan etmişti. Asıl Ch'an-yü kendi güçlerini tekrar toparlayınca Sağ Lu-li Beyi Ch'an-yü unvanını bırakmış yeniden Sağ Lu-li Beyi olmuştur.

Hanların Uçan Atlılar generalinin Tai'dan 2000 küsur li çıkışından sonra [kendisi] Sol Bilge Beyi ile savaşa tutuşmuş, Han askerleri Hu (Hsiung-nu) kafası ve tutsaklarından toplam 70 bin küsur kadarını ele geçirmiş, Sol Bilge Beyi'nin komutanlarının hepsi kaçmıştır. Uçan Atlılar Generali Lang-chü-hsü, Shan'da^[302] (geleneksel olarak dağda yürütülen Gök'e şükran töreni) Gök'e ve Ku-yen'de^[303] Yer'e şükran töreni düzenler [ve] Han-hai'a^[304] yaklaştıktan sonra geri döner.

Bundan sonra Hsiung-nular uzaklara kaçmışlar ve çölün güneyinde [Hsiung-nulara ait] hükümdar mülkü kalmamıştır. Hanlar Sarı Irmak'ı aşır Shuo-fang'ın batısındaki Ling-chü'ye^[305] kadar varmışlar, yer yer kanallarla bağlantı kurup ekim alanları oluşturmuşlar, memur ve askerlerin sayısı 50-60 bin kişiye ulaşmış, topraklar yavaş yavaş genişleyerek, Hsiung-nuların [eski] topraklarının kuzeyine dayanmıştır.

Daha önceki, Hanların iki generalinin Ch'an-yü'yü büyük kuşatma harekâtında öldürülen ve tutsak edilenlerin sayısı 80-90 bindir; ancak Han askerlerinden kayıplar da on binlerce, Han atlarından ölenler ise 100 küsur bindir. Hsiung-nular her ne kadar zayıf düşmüşler [ve] uzaklara kaçmışlarsa da Hanların da atları azalmış, daha ileri gidememişlerdir. Hsiung-nular Chao Hsin'in önerisiyle Hanlara elçi gönderip, iltifat ederek evlilik yoluyla uyum sağlamasını rica ederler. Gök'ün Oğlu [Han Hükümdarı] genel görüşme açar, kimileri evlilik yoluyla uyum sağlamadan söz eder, kimileri de onların tabi olmalarını savunur. Ch'eng-hsiang Chang-shih^[306] Başyardımcı Başkâtibi Jen Ch'ang: "Hsiung-nular daha yeni yenilgiye uğradılar; zor durumdalar. Kolaylıkla tabi kılınabilir, sınırda hükümdarımızın gıyabi huzurunda bağlılıklarını bildirebilirler." der. [Bunun üzerine] Hanlar Jen Ch'ang'ın planını duyunca çok hidetlenir, kendisini alıkoyarak geri göndermez. Bundan önce Hanların da kendilerine teslim olmuş olan Hsiung-nu elçileri bulunmaktadır. Ch'an-yü'nün Han elçilerini sık sık alıkoymasına aynen karşılık verilir. Hanlar asker ve atlarını yeni yeni toparlamaktaydı. Tam bu sırada Uçan Atlılar Generali (Huo) Ch'ü-ping ölmüştü ve bu nedenle Hanlar uzun zaman kuzeye, Hu'lara (Hsiung-nulara) saldırıya geçememişlerdir.

Birkaç yıl sonra İ-chih-hsieh Ch'an-yü başa geçişinin 13. yılında ölür; oğlu Wu-wei, Ch'an-yü olarak başa geçer. O yıl Yüan-ting saltanatının üçüncü yılıydı (MÖ 114). Wu-wei Ch'an-yü başa geçince Han hükümdarı [Wu-ti] ilk kez [başkentten] çıkıp il ve ilçeleri teftiş eder. Bundan sonra Hanlar Güney'deki iki Yüeh'yi [Güney Yüeh, Doğu Yüeh^[307]] fethetmekte olduğundan, Hsiung-nulara saldırmamış, Hsiung-nular da saldırıda bulunup sınırdan girmemişlerdir.

Wu-wei Ch'an-yü'nün başa geçişinin üçüncü yılında Hanlar artık Güney Yüeh'i ortadan kaldırmış, eski T'ai-p'u^[308] İmparatorluk Seyisi? (Kung-sun) Ho'nun komutasında 10-15 bin atlıyı Chiu-yüan'den 2000 küsur li dışarı çıkararak Fu-chu-chin'e^[309] kadar gidip geri dönmüşler, tek bir Hsiung-nu adamı görmemişlerdir. Hanlar tekrar eski Ts'ung-p'iao Hou'u Chao P'o-nu'yu 10

küsur bin atıyla Ling-chü'den birkaç bin li öteye göndererek Hsiung-ho Shui'ye^[310] kadar gidip geri dönerler. [Burada da] tek bir Hsiung-nu adamı bile görmezler.

Bu sırada (MÖ 110) Gök'ün Oğlu [Han Hükümdarı] sınırdaki teftişe çıkar; Shuo-fang'a varır, 180 bin atlı ile talim ve tatbikat yapar ve Kuo Chi'yi gözdağı vermek üzere Ch'an-yü'ye gönderir. Kuo Chi Hsiung-nulara varınca Hsiung-nuların Başteşrifatçısı geliş nedenini sorar. Kuo Chi nezaketle ve tevazuyla konuşarak: "Ch'an-yü ile görüşüp onunla sözlü olarak konuşacağım," der. Ch'an-yü, [Kuo] Chi ile görüşür. [Kuo] Chi "Güney Yüeh hükümdarının kafası şu anda Han [Sarayı'nın] Kuzey Kapısı'nın Kulesi'nde asılıdır. Şimdi Ch'an-yü öne çıkıp Hanlarla savaşabilecekse Gök'ün Oğlu bizzat ordunun başında sınırdaki beklemektedir. Ch'an-yü eğer kendine güvenmiyorsa yüzünü güneye dönsün ve hemen Hanlara tabi olsun. Niye uzaklara kaçıp duruyorsun, çölün kuzeyindeki su ve otlak olmayan zorlu ve soğuk topraklara sığınuyorsun. Buna gerek yok." der. Bu sözleri tamamlayınca Ch'an-yü müthiş bir hiddete kapılır, görüşmeyi yapan Başteşrifatçı'nın kafasını derhal kestirir ve Kuo Chi'yi alıkoyarak geri göndermez, [onu] Pei-hai'n^[311] yukarılara sürgün eder. Ancak, Ch'an-yü de neticede Han sınırlarını talan etmeye cesaret edemez, askerlerini ve atlarını dinlenmeye ve beslenmeye bırakır, okçuluk talimi ve av partileri düzenler. Birkaç kez Hanlara elçi gönderir, iyi ve tatlı sözlerle "evlilik yoluyla uyum" ricasında bulunur.

Hanlar Wang-wu ve diğerlerini, Hsiung-nuları gözlemlemek üzere görevlendirir. Hsiung-nuların yasalarında Han elçilerinden [Çin elçisi olduğunu kanıtlayan] tuğu elinden bırakmayan ve yüzüne dövme yaptırmayanlar çadıra alınmazlardı. Wang-wu, Pei-ti-li olup Hu [Hsiung-nu] âdetlerinde deneyimliydi; tuğunu bırakıp yüzüne dövme yaptırmış ve çadıra girebilmiştir. [Bunun üzerine] Ch'an-yü onu sevmiş, veliahdını Hanlara rehine olarak gönderebilmek için, [Wang-wu'ya] sahte bir iltifat göstererek evlilik yoluyla uyum isteğinde bulunmuştur.

Hanlar Yang Hsin'i Hsiung-nulara elçi olarak gönderir; o sırada Hanlar doğuda Hui-mo'yu ve Ch'ao-hsien'i (MÖ 108) ele ge-

çirerek bir il haline getirmiş, batıda ise Chiu-ch'üan^[312] ilini kurarak Hu'larla [Hsiung-nularla] Ch'iangları birbirine bağlayan yolu kesmiştir. Hanlar ayrıca batıda Jou-chih ve Ta-hsia^[313] ile bağlantı kurarlar, bu arada Wu-sun Beyi'ni bir kung-chu [Hanedan üyesi bir kız] ile evlendirirler ve böylece Hsiung-nuların batısındaki, onları destekleyen ülkeleri ayırmış olurlar. Ayrıca kuzeyde tarım toprakları daha da genişletilerek Hsien-lei'e^[314] kadar set yapılır ve Hsiung-nular bütün bu gelişmeler karşısında ses çıkartmaya cesaret edemezler. O yıl (MÖ 108) [daha önce Hsiung-nulara akıl veren] Hsi-hou Chao Hsin ölür. Han ileri gelenleri Hsiung-nuların artık zayıfladığını, kendilerine tabi olabileceklerini düşünmekteydiler. Yang Hsin'in katı ve inatçı bir kişiliği vardı. Genelde kendisine önemli bir memuriyet verilmemiş, Ch'an-yü [de ona] yakınlık göstermemiştir. Ch'an-yü huzura davet etmek istemiş [ancak] tuğunu elinden bırakmaya razı olmamış, Ch'an-yü bunun üzerine çadırın dışında oturarak Yang Hsin ile görüşmüştür. Yang Hsin Ch'an-yü'yü görünce sevinçle şöyle demiştir: "Eğer 'evlilik yoluyla uyum' isteniyorsa, Ch'an-yü'nün veliahdı Hanlara rehine olarak verilsin." [Bunun üzerine] Ch'an-yü [de] der ki: "Eski antlaşmamız böyle değildir. Eski antlaşmamız: Hanlar alışlageldiği gibi Weng-chu [Han Dönemi hanedan üyesi kişilerin kızları] gönderecek, belirlenmiş miktar ve ölçülerde ipekli ve pamuklu kumaşlar ve yiyecekler verecek ve böylece 'evlilik yoluyla uyum' sağlandığında Hsiung-nularda sınırlarınızı rahatsız etmeyecekti. Şimdi eskiye ters düşen bir şey istenerek benim veliahtım rehine yapılmaya kalkıyor, benim beklentim bu değildir." Hsiung-nu adetlerinde Han elçilerinin hükümdara yakın haremağalarından biri olmadığını görüp de, Konfüçyüsçü bir âlim olduğunu görürlerse [bu kişinin iknaya çalışacağını dikkate alarak] Onun tartışmasını kesmekte, genç bir kişi olması halinde [ise] [Ch'an-yü'ye] suikastta bulunabileceğini düşünerek cesaretini kırmaktaydılar. Hsiung-nulara her Çin elçisi geldiğinde Hsiung-nular karşılık olarak [Hanlara] elçi göndermekteydiler. Hanların Hsiung-nu elçilerini alıkoymaları durumunda, Hsiung-nular da Han elçilerini alıkoymakta ancak her iki tarafın eşit olarak davranması durumunda onlar da buna razı olmaktaydı.

Yang Hsin geri dönünce Hanlar Wang-wu'yu elçi olarak gönderirler. Ch'an-yü yine tatlı sözlerle gönlünü alarak Hanlardan daha çok mal elde etmek isteğiyle Wang-wu'ya aldatıcı sözlerle, "Ben, Hanlara giderek Gök'ün Oğlu ile görüşüp yüz yüze kardeşlik sözleşmesi yapmak istiyorum" der. Wang-wu geri dönerek [bunu] Hanlara rapor eder. Hanlar Ch'an-yü için Ch'ang-an'da bir konak inşa ederler. [Bunun üzerine] Hsiung-nular "Hanlardan soylu bir elçi gönderilmezse, biz samimi sözleri dikkate almayız," der. Hsiung-nu soylularından biri elçi olarak gönderilerek Hanlara gelir, [ancak] hastalanır. Hanlar [ona] ilaç verirler. Onu tedavi etmek isterler, ama maalesef ölür. Bunun üzerine Hanlar, İki Bin Tan Maaşlı Memuriyet mührünü taşıyan Lu Chung-kuo'yu [Hsiung-nulara] elçi olarak yola çıkarmış, aynı zamanda [Hsiung-nu] elçisinin cenazesi beraberinde, bu cenaze törenini önemseyerek binlerce altın harcamışlar, ayrıca "bu [Lu Chung-kuo] Hanlardan soylu bir kişidir." demişlerdir. Ch'an-yü Hanların kendi elçilerini öldürdüğünü düşünmüş, bunun üzerine Lu Chung-kuo'yu alıkoyarak geri göndermemiştir. O zamana kadar [Ch'an-yü'nün] söyledikleri, Ch'an-yü'nün Wang-wu'yu kandırmak için söylenmiş boş sözler olup, aslında [kendisinin] Hanlara gitmek ve veliahdı rehin alarak göndermek gibi bir niyeti hiç yoktu. Bunun sonucunda Hsiung-nular defalarca ani saldırı birlikleri göndererek, sınır ihlallerinde bulunmaya başlarlar. Hanlar [da] bunun üzerine Kuo-ch'ang'a "Hu'ları Söken General" unvanıyla [ve] Chao-ye Hou [Chao-p'o Nu] ile birlikte Shuo-fang'ın doğusunda garnizon kurdurarak Hu'lara [Hsiung-nulara] karşı savunmaya geçerler. Lu Chung-kuo, Hsiung-nular arasında üç yıl kalır [bu arada] Ch'an-yü ölür.

Wu-wei Ch'an-yü tahta çıkışından on yıl sonra ölür. Oğlu Wu-shih-lu, Ch'an-yü olarak başa geçer. [Kendisi] gençtir, [bu nedenle] Erh [çocuk] Ch'an-yü adıyla anılır. O yıl Yuan-feng altıncı yılıdır (MÖ 105). Bundan sonra Ch'an-yü daha kuzeybatıya çekilir, [Hsiung-nuların] Sol Kanat Ordusu Yün-chung'a, Sağ Kanat'ı Chiu-ch'uan ve Tun-huang^[315] iline kadar dayanır.

Erh Ch'an-yü başa geçince, Hanlar iki elçi gönderirler; biri Ch'an-yü, biri de Sağ Bilge Beyi için taziye bildirmek amacıyla;

[aslında bu şekilde davranarak Hsiung-nuların] ülkesinin bölünmesi istenmektedir. Elçiler Hsiung-nulara geldiklerinde, Hsiung-nular iki elçiyi de Ch'an-yü'nün yanına götürürler. Ch'an-yü hiddetlenerek Han elçilerini tutuklatır. Hanların Hsiung-nular arasında kalan tutuklu elçilerinin sayısı aşağı yukarı on küsur kişiye varmıştır, [bunun üzerine] Hsiung-nular tarafından gelen elçilerden Hanlar tarafından alıkonanlar da aynı sayıdaydı.

O yıl (MÖ 104) Hanlar Erh-shih^[316] Sutrishna Generali [Li Kuang-li]'yi batıya Fergana (Ta-yuan) üzerine sefere gönderir. Ayrıca Yin-yü^[317] Generali [Kung Sun] Ao'a Shou-hsiang Kalesi'ni^[318] inşa etmesi emredilir. O yılın kışında Hsiung-nular da büyük bir karakış geçirirler, hayvanlarının büyük bir çoğunluğu açlık ve soğuktan ölür. Erh Ch'an-yü gençti, kesip biçmeyi ve savaşmayı sevmekteydi. Ülke halkının büyük çoğunluğu huzursuzdu. Sol Büyük Tu-wei'yi Sol Ulu Merkez Komutanı, Ch'an-yü'yü öldürmek istedi, bir adam gönderip Hanlara gizlice haber ileterek dedi ki: "Ben Ch'an-yü'yü öldürüp Hanlara teslim olmak istiyorum, [ancak] Hanlar uzaktalar. [Eğer] askerleriniz beni hemen karşılamaya gelirse, ben de hemen harekete geçeceğim." Önceleri Hanlar bu sözleri duyunca, bu nedenle Shou-hsiang Kalesi'ni inşa etmişlerse de, buranın uzak olacağı düşünülmüştür.

Ertesi yılın baharında (MÖ 103), Hanlar Cho-yeh Hou'u [Chao] P'o-nu'nun komutasındaki 20 küsur bin atlıyı Shuo-fang'ın kuzeybatısından 2000 küsur li [uzağa] gönderirler [ve] planlanan zamanda Chün-chi Dağı'na^[319] kadar gidilirse de [bir sonuç elde edilemeden] geri dönlür. Cho-yeh Hou'u [kararlaştırılan yere] zamanında varıp, geriye dönmüş, Sol Büyük Tu-wei'yi Sol Ulu Merkez Komutanı [da] harekete geçmek istemiş ancak farkedilmiş, Ch'an-yü onu öldürtmüş ve Sol Kanat Ordusu'nu harekete geçirerek, Cho-yeh'ye [Hou'u Chao-p'o Nu] saldırıya geçmiştir. Cho-yeh Hou ilerlemeye devam ederek [düşman askerlerinden] binlerce kafa ve tutsak ele geçirir. Dönüşte Shou-hsiang Kalesi'ne 400 li kala, Hsiung-nu askerlerinden 80 bin atlı onu kuşatır. Cho-yeh Hou'u geceleyin [kuşatmadan] bizzat çıkıp, su arar; Hsiung-nular boş bulunmasından yararlanarak, yakalarlar. Cho-yeh Hou'unu

canlı olarak ele geçirmiş olurlar. Bu nedenle hemen onun askerlerine saldırıya geçerler. Askerler arasında Kuo Tsung korumaya geçer, Web-wang komuta'yı ele alır [ve] karşılıklı bir durum muhakkemesi yaparak, "Bütün Hsiao-weilere, birlik komutanlarına kadar herkes generallerini yitirdikleri ve [bü nedenle geri döndüklerinde] idam edileceklerinden korktukları için birbirimize geri dönmeyi önermeyelim," derler [ve] bunun üzerine bütün ordu Hsiung-nulara teslim olur. Hsiung-nu [hükümdarı] Erh Ch'an-yü çok sevinir. Bunun üzerine ani saldırı birliklerini Shou-hsiang Kalesi üzerine gönderir. [Ancak] kaleyi düşüremezler ve bunun üzerine sınırları yağmalayıp giderler. Ertesi yıl (MÖ 102) Ch'an-yü, Shou-hsiang Kalesi'ne bizzat saldırıya geçmek isterse de daha oraya varmadan hastalanarak ölür.

Erh Ch'an-yü başa geçtikten üç yıl sonra ölür. Oğlu küçük-tür; Hsiung-nular bunun üzerine [Erh Ch'an-yü'nün] küçük amcası, (babası) Wu-wei Ch'an-yü'nün erkek kardeşi Kou [hsü-li-hu'yu],^[320] Ch'an-yü olarak başa geçirirler. O yıl T'ai-ch'u üçüncü yılıdır (MÖ 102).

Kou-li-hu Ch'an-yü başa geçtiğinde, Hanların görevlendirdiği Kuang-lu Saray Üstadı [Hsün] Hsü Tzu-wei^[321] Wu-yuan^[322] [Wu-yüan ilindeki Yü-lin Kalesi, *Shi Ji*, s. 2916, dipnot 1] Kalesi'nden yüzlerce li giderek, en uzağı 1000 küsur li mesafede olan Lu-chü'ye^[323] değin dağlar arasında küçük kaleler ve sıra sıra karakollar inşa etmiş ve Özel Harekât Birliği Generali Han Yüeh ve Ch'ang-p'ing Hou'u^[324] Wei Kang'a bunun yakınlarında askeri garnizon kurdurulmuş, Sert Oklu Tüfekli Birlikler Tu-wei'i, Sert Yaylı Oklu Tüfekliler Birliği Garnizon Komutanı Lu Po-te ya da Chü-yen tse'nın^[325] yukarısında kale inşa ettirilmiştir.

O sonbaharda, Hsiung-nular büyük bir güçle Ting-hsiang ve Yün-chung'a girerek binlerce kişiyi öldürüp [buraları] talan ederler. Birçok Erh-ch'ien Tan'lık [yüksek devlet görevlisini] 2000 Tan Maaşlı Memuru yenilgiye uğratarak giderler, [bu arada] harekâtlarına devamla Kuang-lu Saray Üstadı [Hsün] [Hsü-tzu Wei]'nin inşa ettiği kaleleri ve karakolları da yıkarlar. Yine Sağ Bilge Beyi'ni, Chiu-ch'uan ve Chang-yeh^[326] üzerine göndererek binlerce

kişiyi alıp götürmüşlerdir. Ancak tam o sırada [Han Generali] Jen Wen'in kurtarma harekâtı üzerine ele geçirmiş oldukları tutsakları kaybederek geri çekilmişlerdir. O yıl (MÖ 101) Erh-shih Generali [Li Kuang-li] Ta-yuan'ı [Fergana'yı] yıkıp oranın hükümdarının kafasını kesip geri döner.^[327] Hsiung-nular onun yolunu kesmek isterlerse de yetişemezler. O kış, Shou-hsiang Kalesi'ne saldırmak isterlerse de tam bu sırada Ch'an-yü hastalanarak ölür.

Kou-li-hu Ch'an-yü başa geçişinden bir yıl sonra ölür. Hsiung-nular bunun üzerine onun kardeşi Sol Büyük Tu-wei Sol Ulu Merkez Komutanı Chü-ti-hou'u^[328] Ch'an-yü olarak başa geçirirler.

Hanların Ta-yuan'deki [Fergana'daki] katliamı yabancı ülkelere dehşete düşürür. Gök'ün Oğlu [Han Hükümdarı] Hu'ları [Hsiung-nular] zora sokma kararlılığıyla bir ferman yayınlayarak: "Kao Huang-ti [Han Hükümdarı Kao-tsu] içimde P'ing-ch'eng'in [Pai-teng Shan yenilgisinin] uktesini bıraktı. [İmparatoriçe] Kao-hou [Lü Hou] zamanında Ch'an-yü'nün mektubu son derece terbiyesiz ve saygısızdı. Eskiden [İlkbahar-Sonbahar Dönemi'nde] Ch'i [Beyliği'nden] Hsiang Kung'un dokuz neslin intikamını almış olması Ch'ün- Ch'iu'da da [İlkbahar-Sonbahar Yıllıkları'nda] çok yüceltilmektedir." der.^[329] O yıl T'ai-ch'u dördüncü yıldır (MÖ 101).

Chü-ti-hou Ch'an-yü başa geçer geçmez [Hsiung-nulara] sığınmayan Han elçilerinin tümü geri gönderilir. [Böylece] Lu Chung-kuo ve diğerleri geri dönebilirler, Ch'an-yü başa geçtiğinde Hanların ona saldıracağından korkmuş ve bizzat "ben evladiyım, Hanların Gök'ün Oğlu'na [Han Hükümdarı] nasıl başımı kaldırıp bakmaya cesaret ederim. Hanların Gök'ün Oğlu [Han Hükümdarı] bizim kayınpederlerimizin neslindendir." der. Hanlar [da] bunun üzerine Saray Muhafız Birliği Generali Su Wu'yu yüklü miktarda parayı Ch'an-yü'ye rüşvet olarak vermek üzere gönderir. Ch'an-yü daha da böbürlenir, son derece de küstahlaşır, [sonuçta] Hanların beklentisine ters düşer. Bunun ertesi yılı (MÖ 100) Chuo-yeh Hou [Chao] P'o-nu kaçarak Hanlara geri dönmeyi başarır.^[330]

Bunun ertesi yılı (MÖ 99) Hanlar Erh-shih Sutrishna Generali [Li] Kuang-li beraberinde 30 bin atlıyı Chiu-ch'uan'dan hareketle, T'ien-shan'da^[331] Sağ Bilge Beyi üzerine saldırıya geçirirler; Hu'lar-

dan [Hsiung-nulardan] 10 binden fazla kafa ve tutsak ele geçirerek geri dönerler. [Ne var ki] Hsiung-nular Erh-shih Sutrishna generalini büyük bir kuşatma altına alırlar, kurtulma şansı hemen hemen hiç bulunmaz. Her on Han askerinden altı-yedisi yitirilir. Hanlar yeniden Yin-yü Generali [Kung-sun] Ao'ı, His-ho'dan hareket etmek üzere görevlendirir. Sert Oklu Tüfekliler Tu-wei'i Sert Yaylı Oklu Tüfekliler Birliği Garnizon Komutanı [Lu Po-te] ile Chuo-yeh^[332] Dağı'nda buluşurlar, [ancak] hiçbir şey bulamazlar. Tekrar Atlılar Tu-Web'ı Atlı Birlikler Komutanı Li Ling'in komutasındaki piyade ve atlı askerlerden oluşan 5000 kişi görevlendirilerek Chü-yen'den hareketle kuzeye 1000 kûsur li uzaklığa kadar giderler [ve] burada Ch'an-yü ile karşılaşarak savaşa tutuşurlar. [Li] Ling'in öldürdükleri ve yaraladıkları 10 binden fazla kişiydi. [Ne var ki] askerlerin yiyecekleri tükenmiş, bırakıp geri dönmek istemekteydiler. [Bu sırada] Hsiung-nular [Li] Ling'i kuşatırlar. Li [Ling], Hsiung-nulara teslim olur. Bunun üzerine ordusu da çöker. Geriye dönebilenler [sadece] 400 kişidir. Ch'an-yü bunun üzerine [Li] Ling'e değer verir ve kızını onunla evlendirir.

Bundan iki yıl sonra (MÖ 97), tekrar Erh-shih Sutrishna Generali [Li Kuang-li] komutasında 60 bin atlı ve 100 bin piyade Shuo-fang'dan hareket etmek üzere görevlendirilir. Sert Oklu Tüfekliler Tu-Wei'i Sert Yaylı Oklu Tüfekliler Birliği Garnizon Komutanı Lu Po-te'nin komutasındaki 10 kûsur bin kişi, Erh-shih Sutrishna [general] ile buluşur. "Özel Harekât Generali Özel Harekât Birliği Generali" [Han] Yüeh [ise] piyade ve atlı askerlerden oluşan 30 bin kişi ile Wu-yuan'den çıkar, Yin-yü General [Kung Sun] Ao atlı 10 bin piyade [ve] 30 bin kişi [ile] olmak üzere Yen-men'den hareket ederler. Hsiung-nular [bunu] duyunca çoluğunu çocuğunu ve eşyalarını toplayıp onları Hsieh-wu suyunun kuzeyine uzaklaştırılırlar ve Ch'an-yü 100 bin atlısıyla bu ırmağın güneyinde bekler [ve] Erh-shih Sutrishna generalini savaşa tutuşur. Erh-shih Sutrishna [General Li Kuang-li] bunun üzerine çözülür ve geri çekilirken Ch'an-yü ile aralıksız on kûsur gün savaşır.^[333] Erh-shih [General Li Kuang-li] Ailesi'nin büyü yapma [suçu işlemesi] nedeniyle sülalesinin soykırım cezasına çarptırıldığını duyunca tüm grubuyla

birlikte Hsiung-nulara teslim olur (MÖ 90). Geriye dönebilenler sadece her 1000 kişiden bir iki kişidir. Özel Harekât Generali Özel Harekât Birliği Generali [Han] Yüeh hiçbir varlık gösteremez. Yin-yü Generali [Kung Sun] Ao ile Sol Bilge Beyi savaşa tutuşursa da başarı sağlayamaz ve geri çekilir (MÖ 97). O yıl Han askerlerinden Hsiung-nular üzerine sefere çıkanlar, karşılığını alabilecekleri bir başarıyı hükümdara arz edemediler. Erh-shih Sutrishna Generali [Li Kuang-li]'ye sülalesinin soykırım cezasına çarptırıldığını söyleyerek [Li] Kuang-li'nin Hsiung-nulara teslim olmasına sebebiyet veren Saray Başhekimî Sui Tan'ı tutuklama fermanı çıkarılır.

Baştarîhçi [Ssu-ma Ch'ien] der ki: "Konfuçyüs İlkbahar-Sonbahar Yıllıkları'nı derlerken [Lu Beyliği'nin] Yin [Kung] ve Huang [kung] zamanını açıkça yazmışsa da Ting [Kung] ve Ai [Kung] zamanını üstü kapalı geçmiştir. Bunun nedeni, [bu dönemin Konfuçyüs'ün kendi görev yaptığı dönem olması] ve bu metinleri eleştirmekten ve methetmekten çekinerek dolaylı ve ölçülü bir dil kullanmasındandır. (Ssu-ma Ch'ien Hsiung-nularla ilgili bu metni yazarken, kendisinin de bu dönemde yaşamış bir kişi olarak Konfuçyüs gibi olayları dolaylı ve üstü kapalı olarak aktardığını ima etmektedir.)^[334] Günümüzde genel olarak Hsiung-nulardan söz edenlerin sakatlıkları; bir anlık iktidarlarının peşinde olmaları ve kendi düşüncelerinin hükümdar tarafından kabul görmesi için dalkavukluk yaparak gerçekleri saptırmaları, karşılıklı bunun etkilerinin ne olacağını düşünmemeleridir. Aynı zamanda generaller ve komutanlar Çin'in sonsuz gücüne dayanarak böbürlenmiş ve hükümdarlar da kararlarını verirken onların önerilerini izlemişlerdir. Böylece büyük başarılarla hiçbir zaman ulaşamamıştır. [Efsanevi hükümdarlardan] Yao, bilge bir kişi olmasına rağmen, bir yönetici olarak başarılı olamamış ancak Yü sayesinde [Çin'in efsanevi hükümdarlarından] [Çin'in] dokuz eyaletini huzura kavuşturabilmiştir. Gerçekten isteniyorsa, [eski hükümdarların yaptığı gibi] gerçek anlamda bir yönetim kurulması isteniyorsa, bu sadece doğru general ve başyardımcıların seçilip göreve getirilmesiyle mümkündür."

Shi Ji [Tarihçinin Kayıtları], Bölüm 123 **Ta-Yuan (Fergana), Monografi Dizisi 63**

Fergana'nın izi, [ilk kez] Chang Ch'ien ile birlikte ortaya çıkarılmıştır. Chang Ch'ien, Han-chungludur. [Kendisi] Chien-yuan [Dönemi] ortalarında (MÖ 140-135) saray koruması olmuştu. Bu sıralarda, imparator esir düşen Hsiung-nuları sorguya çekmiş, bunların hepsi Hsiung-nuların Jou-chih (Yüeh-chih) Beyi'ni yenip onun kafatasından içki çanağı yaptıklarını, [bunun üzerine] Jou-chihlerin kaçtığını ve Hsiung-nulara karşı sonsuz bir kin beslediklerini, [ancak] kendileriyle birlikte onlara saldıracak kimse bulamadıklarını söylemişlerdi. Han tarafı, Hu'ları (Hsiung-nuları) yok etmek istiyordu. Bu sözleri duyunca Jou-chihlara elçi gönderip onlarla ilişki kurmak istediler. Gidecekleri yol kaçınılmaz olarak Hsiung-nuların arasından geçmekteydi. Bunun üzerine imparator, bir bildiri yayınlayıp bu görevi üstlenebilecek elçi arar. Saray koruması Chang Ch'ien, bu çağrıya mukabil müracat eder ve Jou-chihlara (gitmek üzere) elçi olarak görevlendirilir. Chang Ch'ien, T'ang-ilerin (eski) Hu (Hsiung-nu) kölesi Kan-fu ile birlikte Lung-hsi'den yola çıkar. Hsiung-nu topraklarından geçerken Hsiung-nular onları yakalar, Ch'an-yü'ye götürürler. Ch'an-yü onları alıkoyarak, "Jou-chihlar benim kuzeyimdedir, Han oraya nasıl elçi gönderir?"

Ben Yüeh'ye elçi göndermeye kalksam, Han beni dinler mi?" der. [Böylece Chang] Ch'ien'i on küsur yıl alıkoyarlar. Evlendirilir, çocuğu olur ancak [Chang] Ch'ien elçilik tuğunu kaybetmez.

Hsiung-nularla birlikte yaşadığı sırada, bir ara daha serbest kalır ve [Chang] bundan yararlanıp, maiyetindekilerle Jou-chihlara doğru kaçıp batıya doğru günlerce yürüyerek Fergana'ya varırlar. Ferganalılar, Hanların zenginliğini duymuş, bağlantı kurmak istemişler ama gerçekleştirememişlerdi. [Chang] Ch'ien'i görünce sevinerek "Siz böyle nereye gidiyorsunuz?" diye sorarlar. [Chang] Ch'ien, "Hanların adına Jou-chihlara elçi olarak gidiyorduk ama Hsiung-nular tarafından yolumuz kesildi. Şimdi kaçtık. Hükümdar hazretlerinden birini görevlendirerek, bize rehberlik yapmasını istirham ediyorum. Gerçekten oraya varıp Han'a dönebilirsek, Han'ın göndereceği armağanlarla hükümdarın mal ve mülkünün haddi hesabı olmaz," der. Ferganalılar bunu kabul ederler ve [kendisini] yolcu ederek, kendisine tahsis ettikleri bir rehberle K'ang-chü'ye (Sogdiana) gönderirler. Sogdiana'dan da Büyük Jou-chih'ya varırlar. Büyük Jou-chih hükümdarı Hu'lar (Hsiung-nular) tarafından öldürülmüş, veliahtı hükümdar olarak başa geçirilmişti. Bundan sonra Ta-hsia'yı (Bactria) vasalı yapıp buraya yerleşmişlerdi; toprakları bereketli olup az saldırıya uğramakta, huzur ve sükûn istemekteydiler. Ayrıca kendileri Han'a (Çin'e) uzaktılar; artık Hu'lardan intikam alma niyetleri de kalmamıştı. [Chang] Ch'ien, Jou-chih'tan Bactria'ya gelir. Ancak, sonunda Jou-chihlardan istediklerini elde edemez.

Bir yıldan fazla bir süre kaldıktan sonra geri dönerken Nanshan Dağları'ndan geçerek, Ch'iangların ortasından dönmek ister. [Ancak] tekrar Hsiung-nular tarafından ele geçirilir. Bir yıldan fazla bir süre alıkonulduktan sonra Ch'an-yü ölür. Sol Lu-li Beyi onun veliahdına saldırarak, kendisi başa geçer (MÖ 126). Ülke iç karışıklığa sürüklenir. [Chang] Ch'ien ile Hu (Hsiung-nu) eşi ve T'ang-i-fu birlikte kaçıp, Han'a geri dönerler. Han [yönetimi] [Chang] Ch'ien'i "Saray Başüstadı" yapar. T'ang-i-fu'ya da "Misyoner Elçi Bey" unvanı verilir. [Chang] Ch'ien güçlü, kuvvetli, hoşgörülü, güvenilir bir kişi olduğundan, barbarlar onu severlerdi. T'ang-i-fu,

Hu (Hsiung-nu) kökenli bir kişiydi. İyi ok atardı. Darda kaldıklarında yabancı hayvanları oklayarak, yiyecek temin ederdi. Zamanında, [Chang] Ch'ien yola çıktığında, 100 küsur adamı vardı. On üç yıllığına gitmişler, geriye sadece iki kişi dönebilmişti. [Chang] Ch'ien'in, bizzat gittiği yerler Fergana, Büyük Jou-chih, Bactria ve Sogdiana idi ve bunların yanlarında beş-altı büyük ülke daha olduğunu duymuştu. Bunların hepsini Gök'ün Oğlu'na anlattı. Dedi ki:

Fergana, Hsiung-nuların güneybatısında, Han'ın (Çin'in) tam batısındadır, Han'a yaklaşık 4000 kilometre kadar uzaklıktadır. Geleneklerine göre toprağa bağlıdır. Tarım yaparak çeltik ve buğday ekerler. Üzümden şarapları vardır. Çok iyi cins atları vardır. Atları kan terler. Bunların atası "Göksel (Tengri) attr". Kentleri ve evleri vardır. Bunlara bağlı yerleşim birimleri büyüklü-küçüklü yetmiş küsur olup, nüfusları yaklaşık birkaç 100 bindir. Askerleri yaylı, mızraklı, atlı okçulardır. Kuzeyinde Sogdiana, batısında Büyük Jou-chihlar, güneybatısında Bactria, kuzeydoğusunda Wu-sunlar, doğusunda Yü-mi³³⁵ ve Yü-tien (Hotan) vardır. Hotan'ın batısında akarsuların tümü batıya doğru akar. Hsi-hai'a (Aral) dökülürler.

Doğusundaki ırmaklar doğuya akıp Yen-tse'ya (Lob-nor) dökülür. Lob-nor, yerin altına çekilir, bunun güneyinden [Sarı] Irmak'ın kaynağı çıkar. Yeşim taşları çoktur, [Sarı] Irmak Merkezi Ülke'ye [Çin'e] akar. Ayrıca Lou-lan ve Ku-shih'ta da (Jimsa) yerleşim birimlerinin surları vardır, Lob-nor'a [Kroraina] dayanır. Lob-nor, Ch'ang-an'a 2000 km uzaklıktadır. Hsiung-nuların sağ kolu Lob-nor'un doğusunda oturmakta, [sınırları] Lung-hsi'deki Çin Seddi'ne, güneyde Ch'ianglara değin uzanarak Hanların yolunu kesmekteydiler. Wu-sunlar, Fergana'nın yaklaşık 800 km kuzeydoğusunda olup göçebe bir devlet olarak sürülerini izlemektedirler. Gelenekleri Hsiung-nularla aynıdır. Yay gerenlerinin sayısı on binlerce olup cesaretle savaşır. Eskiden Hsiung-nulara bağımlı idi iseler de, güçlenince onların dizginlerini ellerinde tuttıkları boyları kurultaylara gelmez olmuşlardır. Sogdiana, Fergana'nın 800 km kuzeybatısında olup göçebe ülkelerdendir. Gelenek-görenekleri genellikle Jou-chihlar ile aynıdır. Yay gerenleri 80-90 bin kişidir. Fergana'ya komşu bir ülkedir. Ülkeleri küçüktür. Dizginleri, Güney'de Jou-chihlara (Yüeh-chihlara), Doğu'da Hsiung-nulara kaptırmışlardır. Yen-tsai (Aorsi), Sogdiana'nın yaklaşık 800 km kuzeybatısındadır. Göçebe ülkelerdendir. Gelenek-görenekleri

335 Uzuntati, 冯承钧, 西域地名 (Hsi-yü Ti-ming), 中华书局, 1962, s. 75.

genellikle Sogdiana ile aynıdır. Yay gerenleri 100 kûsur bin kişidir. Uçsuz bucaksız, büyük bir bataklığa yakındır. İşte burası Pei-hai'dır (Kuzey Denizi / Hazar Denizi).

Büyük Jou-chihlar, Fergana'nın 800-1200 km batısındadır. Kuei Irmağı'nın (Amu-derya) kuzeyinde oturmaktadırlar. Güneyi Bactria, batısı An-hsi (Parthia), kuzeyi ise Sogdiana'dır. Göçebe bir ülke olup, sürülerinin peşinde yer değiştirerek hareket ederler. Gelenek görenekleri, Hsiung-nularla aynıdır. Yay gerenleri 100-200 bin kişidir. [Bunlar] eskiden güçlüydüler, Hsiung-nuları küçümsemişler, Mo-tu başa geçince Jou-chihlara hücum edip yenilgiye uğratmış, Hsiung-nulardan Lao-shang Ch'an-yü'ye geldiğinde Jou-chih hükümdarı öldürülmüş, kafasından içki kabı yapılmıştı. Başlangıçta Jou-chihlar Tun-huang, Ch'i-lien arasında oturmaktaydılar. Hsiung-nular tarafından yenilgiye uğratılınca uzaklara gitmişler, Yüen'i geçmişler, batıda Bactria'ya saldırıp onları kendilerine tabi kılmışlar ve Amu-derya'nın kuzeyini kendilerine yönetim merkezi olarak seçip hükümdarlık otağını buraya kurmuşlardır. Bunlarla birlikte gidemeyen küçük bir grup ise Nan shan Sıradağları'ndaki Ch'ianglara bağlanıp Küçük Jou-chih adını almışlardır.

Parthia, Büyük Jou-chihların yaklaşık 1000 kûsur km batısındadır. Toprağa bağlı gelenek ve görenekleri vardır. Tarım yaparak buğday ve pirinç ekerler. Üzümden içki yaparlar. Kentleri Fergana'dakilere benzer. Onlara bağlı irili ufaklı birkaç yüz kent vardır. Alanları 1000 kûsur kilometrekare olup en büyük ülkedir. Amu-derya'ya yakın pazar yerleri vardır. Halkı ticaretle uğraşır, araba ve tekne kullanarak komşu ülkelere ya da 1000 kûsur km uzağa kadar giderler. Gümüşten para yaparlar. Paraları onların hükümdarının yüzüne benzer. Hükümdar ölünce para [yeni] hükümdarın yüzüne benzetilir. Kayıtları deri üzerine, yazılarını yatay biçimde yazarlar. Bunların batısında T'iao-chih (Suriye), kuzeyinde ise (Aorsi) ve Li-hsüan³³⁶ gibi ülkeler bulunmaktadır.

Suriye, Parthia'nın yaklaşık 1000 kûsur km batısında olup Batı Denizi'ne (Basra Körfezi) yakındır. Sıcak ve rutubetlidir. [Halkı] tarlalarını sürüp, çeltik tarımı yaparlar. İri kuşları olup [bu kuşların] yumurtası toprak kavanoz gibidir. Nüfusları çok kalabalık olup yer yer küçük amirleri ve yöneticileri vardır ve bunlar Parthia'nın vasalları olarak, yabancı ülke konu-

336 Hycarnia, Watson, 1993, s. 268; Roma, Otake Hideo, *Hokenshakai no nomin kazo-ku* (Peasant Families in Feudal Society), Tokyo: Sobun-Sha, s. 380, dipnot 11; Alexandria, Hsi-yü Ti Ming, 1962, s. 14.

mundadırlar. Bu ülke [halkı], insanların gözünü boyamada mahirdir. Nüfusu oldukça kalabalıktır. Parthia'nın yaşlıları Suriye'de Jou-shui [diye bir ırmağın] bulunduğunu, burada Hsi Wang Mu [Batı'nın Ana Kraliçesi denen bir azizenin] yaşadığını duyduklarını ancak bunu şimdiye kadar görmediklerini rivayet etmektedirler. Bactria, Fergana'nın yaklaşık 1000 km kadar güneybatısında, Kuei Irmağı'nın (Amu-derya) güneyinde bulunmaktadır. Bunların [halkının] alışkanlığı yerleşik yaşam biçimindedir. Kentleri ve evleri olup gelenek ve görenekleri Fergana ile aynıdır. Büyük hükümdarları bulunmayıp yer yer kent ve yerleşim birimlerinde küçük başkanlıklar oluşturmuşlardır. Bunların orduları zayıftır. Savaşta korkarlar, ticaret ve pazarlamacılıkta ustadırlar. Büyük Jou-chihlar batıya göçünce [Bactrialıların] üzerine saldırmışlar ve onları yenilgiye uğratmışlardır. Tüm Bactria'yı yönetimleri altına almışlardır. Bactria halkının nüfusu çok olup yaklaşık sayısı bir milyondan fazladır. Başkentleri Lan-shih-ch'eng denen bir yerdir.³³⁷ Burada pazar yerleri olup çeşitli malları alıp satarlar. Bunun güneydoğusunda Shen-tu ülkesi [Hindistan] [Shen imi, Ch'ien, Yüen, Yen biçimlerinde de okunmaktadır] bulunmaktadır.

[Chang] Ch'ien der ki:

Bendeniz Bactria'da iken, Ch'iong'un [Sse-ch'uan eyaletinin Hsi-chang ilçesi] bambu bastonları ile Shu [Çin'in Sse-ch'uan eyaleti] kumaşlarını gördüm. [Onlara] "Bunları nasıl elde ettiniz?" diye sorduğumda Bactrialılar, "Bizim tüccarlarımız bunları gidip Hindistan'dan satın alırlar. Hindistan, Bactria'nın yaklaşık 1000 kúsür km güneydoğusundadır. Bunlar geleneksel olarak toprağa bağlıdır. Aşağı yukarı Bactria ile aynıdırlar. Çukurda, rutubetli ve sıcak olduğu söylenmektedir. İnsanları fillere binerek savaşır. Ülkeleri büyük bir ırmağın kıyısındadır." dediler. [Bendeniz] Ch'ien'in görüşüne göre, Bactria, Han'dan [Çin] 5000 km uzaklıkta [ve] Han'ın güneybatısındadır. Şimdi Hindistan, Bactria'nın 1000 kúsür km güneydoğusunda bulunmasına rağmen, Shu'nun mallarının bulunması, burasının Shu'dan uzak olmadığını göstermektedir. Bugün Bactria'ya elçi gönderildiğinde Ch'iangların ortasından geçtim; risk aldım. Ch'ianglar bundan hoşlanmadılar; biraz kuzeyi Hsiung-nular tarafından tutulmuştur; Shu'dan kestirme olur. Ayrıca, saldırı da olmaz.

³³⁷ Amu-derya'nın yukarı boyları, O. Hideo, *Hokenshakai no nomin kazoku*, s. 380, dipnot 14.

Han Hükümdarı Fergana, Bactria ve Parthia gibi ülkelerin tümünün büyük ülkeler olduğunu, pek çok ilginç mallarının bulunduğunu, yerleşik olduklarını, üretimlerinin de hemen hemen Çin'dekilerle aynı olduğunu, ordularının zayıf [olduğunu], Han mallarına değer verdiklerini, bunların kuzeyinde Büyük Jou-chihlar ve Sogdianalılar gibi ülkelerin bulunduğunu, ordularının güçlü olduğunu, eğer hediye eşya vererek bunları kendilerine çekerlerse bunların saraya bağlanabileceğini öğrenir. Eğer gerçekten adaletle onları kendilerine bağlarsa, binlerce kilometrelik bu alana yayılmış, dokuz türlü dilde anlaşma imkânı bulmuş, farklı geleneklere sahip insanları elde etmiş, [böylece, Han hükümdarının] üstün erdemi bütün dünyaya yayılmış olacaktı. Gök'ün Oğlu [Han hükümdarı] sevinerek [Chang] Ch'ien'in söylediklerini onaylar ve [Chang] Ch'ien'e, Shu'nun Ch'ien-wei ilinden gizli bir elçi çıkarmasını emrederek dört bir yoldan hep birlikte hareketle Mang'dan, Jan'dan, Hsi'den, Ch'iung'dan ve P'ei'den çıkılarak her biri yaklaşık 700-800 kilometre giderler. Bunların kuzeyi, Ti'ler ve Tsolar tarafından, güneyi Suiler ve K'un-mingliler tarafından kapatılmıştı. K'un-minglilerin hükümdar ya da başkanları yoktu. Talan ve yağmada mahirdiler. Han elçilerini sürekli olarak taciz edip öldürüyorlardı. Sonunda, buradan ulaşım sağlanamadı. Ancak, bunların 400-500 km batısında, fillere binen, Tien-yüeh denen bir ülke olduğu ve Shu'nun kaçak mal çıkaran tüccarlarının zaman zaman buraya gittikleri öğrenildi (ve) böylece Hanlar, Bactria yoluna ulaşmak için, ilk kez Tien ülkesi ile bağlantı kurdular. Önceleri Hanlar, Güneybatı Yileri ile bağlantı kurmak istemişler, masrafları çok olduğu için bu yolla bağlantı kurulamamış, bundan vazgeçilmişti. [Chang] Ch'ien Bactria ile bağlantı kurulabileceğini söyleyince, tekrar Güneybatı Yileri ile bağlantı kurulur.

[Chang] Ch'ien, Birlik Komutanı sıfatıyla başkomutanının (Wei Ching) yanında, Hsiung-nulara saldırıya geçmiş, sulak ve otlak yerleri bildiği için ordu gereksinimsiz kalmamıştı. Bu nedenle [Chang] Ch'ien'e Po Wang Hou unvanı verilmiştir. O yıl, MÖ 123 yılıydı.

Bunun ertesi yılı [Chang] Ch'ien Saray Muhafız Birliği Komutanı olur ve General Li Kuang ile birlikte Yu-pei-p'ing'den çıkarak Hsiung-nulara saldırıya geçerler. Hsiung-nular General Li'yi kuşatırlar. Askerlerden çok sayıda kayıp verilir. [Chang] Ch'ien kararlaştırılan zamanda yetişemediği için ölüme mahkûm edilir [ancak], kurtarmalık ödeyerek [unvanı ve rütbeleri alınıp], sıradan bir kişi olur. O yıl Han [yönetimi] Uçan Atlıları [General Huo Ch'ü-ping'i] göndererek, Hsiung-nuların batı kanadındaki on binlerce adamını bozguna uğratarak Ch'i-lien Dağları'na varırlar. Bunun ertesi yılı [Hsiung-nuların] Hun- yeh Beyi, halkını toplayarak Han [yönetimine] teslim olur ve böylece Chin-cheng, Ho-hsi'nin batısı ile Nanshan'dan Lob-nor'a kadar [olan bölge] boşalır. [ve buralarda] Hsiung-nu kalmaz. Hsiung-nulardan zaman zaman keşif birlikleri gelmiş ise de bu çok seyrek olmuştur. Bundan iki yıl sonra Han [yönetimi] Ch'an-yü'ye saldırarak onu çölün (Gobi Çölü) kuzeyinden sürer. Bundan sonra, Gök'ün Oğlu [Chang] Ch'ien'e Bactria dolayları hakkında birkaç kez sorular sordu. [Chang] Ch'ien, Hou unvanını yitirdiğinden der ki: "Bendeniz Hsiung-nuların arasında yaşarken, Wu-sun Beyi'nin unvanının 'K'un-mo' olduğunu, K'un-mo'nun babasının [zamanında] Hsiung-nuların batısında küçük bir ülke olduğunu duydum. Hsiung-nular saldırıp onun babasını öldürür ve K'un-mo canlı olarak bozkıra terk edilir. [Ancak] kuşlar gagalarında etle onun üzerinde uçunca, bir kurt çıkagelir ve onu emzirir. [Bu durum] tuhafına giden Ch'an-yü, bunu ilahi bir şey kabul eder ve onu alıp büyütür. Büyüyünce, emrine asker verir. Pek çok kez yararlık gösterir. [Bunun üzerine] Ch'an-yü, K'un-mo'ya babasının halkının [yönetimini] tekrar verir [ve] Batı Kanat'ını korumasını emreder. K'un-mo halkını bir araya getirip geçimlerini sağlar, yanlarındaki küçük kentlere saldırılar düzenler. Yay gencerlerinin sayısı on binleri bulur ve savaş tatbikatları yapar. Ch'an-yü ölünce K'un-mo bunun üzerine adamlarını toplayarak uzaklara göçer, bağımsızlığını ilan eder [ve] Hsiung-nu kurultaylarına katılmayı kabul etmez. Hsiung-nular baskın güçleri göndererek saldırıya geçerlerse de yenemezler ve bunun ilahi bir şey olduğunu kabul ederek, onlardan uzak dururlar ve kendilerine bağlı kabul edip pek

saldırıya geçmezler. Şimdi Ch'an-yü'nün Hanlarla başı yeni bir derde girmiş, eski Hun-yeh [beyinin] toprakları boşalmış ve kimse bulunmamaktadır. Yâbanların âdeti, Hanların malına mülküne olan düşkünlükleridir. Şimdi tam bu sırada, değerli armağanlarla Wu-sunlara rüşvet verilir, [onlar] `daha doğuya çekilir, eski Hun-yeh [beyinin] topraklarına yerleştirilir ve Hanlarla kardeşlik bağları kurulursa, [Hanların] sözü bunlara geçirilebilir, söz geçirilirse böylece Hsiung-nuların sağ kolu kesilmiş olur. Wu-sunlarla bağlantı kurulunca, onların batısındaki Bactria ve diğerlerinin tümü de olasılıkla çekilip, bağımlı hale getirilebilir." Gök'ün Oğlu bunu doğru bulur. [Chang] Ch'ien'e "Saray Muhafız Birliği Generali" unvanını vererek, her birine ikişer at tahsis etmek suretiyle 300 kişi, on binlerce sığır ve koyun ile beraberlerinde miktarı binlere varacak ölçüde altın ve ipekli kumaşla, çok sayıda beratlı elçi yardımcısı eşliğinde elçi gönderilebilecek güzergâhlardaki diğer komşu memleketlere de elçi gönderir. [Chang] Ch'ien Wu-sunlara varınca, Wu-sun Beyi K'un-mo, Han elçilerini Ch'an-yü protokolü ile karşıladı. [Chang] Ch'ien buna çok alındı. [Ama] yabanların düşkünlüğünü bildiği için, "Gök'ün Oğlu'ndan hediye verme lütfunda bulunulmuş, Bey el pençe divanda bulunmazsa, lütfedilenleri geri götürüyorum," der. [Bunun üzerine] K'un-mo ayağa kalkar, usulü gereğince armağanların karşısında eğilir, diğer davranışları yine bildiği gibi olur. [Chang] Ch'ien elçiliğinin amacını ifade ederek, "Wu-sunlar, doğuda Hun-yeh [Beyi'nin] topraklarına yerleşebilirlerse, Han tarafı bir (Weng-chu) hanedan üyesi soylu bir kızı K'un-mo'ya eş olarak gönderecektir" der. [Bu sırada] Wu-sun devleti bölünmüş, hükümdarı yaşlanmış ve Han'a uzak kaldıklarından, onun büyüklüğünü bilmiyorlardı. Ayrıca, Hsiung-nulara uzun süre bağımlı kalmışlar ve de onlara yakındılar. Devlet ileri gelenlerinin tümü Hu'lardan (Hsiung-nu) korkuyorlar, göç etmek istemiyorlardı. Hükümdarları da tek başına karar veremiyordu. [Chang] Chien, asıl amacına ulaşamaz. K'un-mo'nun on küsur oğlu vardı. Bunların içinde Ta-lu adlı oğlu, güçlü ve adamlarını iyi yöneten biriydi. Adamlarını almış, 10 küsur bin atıyla başka yerde yaşamaktaydı. Ta-lu'nun ağabeyi veliaht olmuştu [ve] veliahtın Ts'en-

ch'ü adlı bir oğlu vardı; ne var ki, veliaht genç yaşta ölmüştü. Ölüm döşeğindeyken babası K'un-mo'ya, "Ts'en-ch'ü mutlaka veliaht olmalıdır. Onun yerine başka birini geçirmeyin," der. K'un-mo acıdığı için bunu kabul eder; ölünce de Ts'en-ch'ü'yü veliaht yapar. Ta-lu veliaht yerine geçirilmediği için kızar ve bunun üzerine tüm kardeşlerini toplayıp adamlarının başına geçerek isyan eder. Ts'en-ch'ü ile K'un-mo'nun üzerine saldırmayı planlar. K'un-mo yaşlıdır. Ta-lu'nun Ts'en-ch'ü'yü öldürmesinden hep korkmaktadır. Ts'en-ch'ü'ye 10 küsur bin atlı vererek başka bir yere yerleştirir. K'un-mo da 10 küsur bin atıyla kendisini savunmaktadır. [Böylece] ülke halkı üçe bölünmüş ve bunların büyük çoğunluğunun dizginleri K'un-mo'nun elinde olmakla birlikte, bu durumda K'un-mo da tek başına [Chang] Ch'ien ile sözleşme yapmaya cesaret edememişti. [Chang] Ch'ien elçi yardımcılarını ayrı ayrı görevlendirerek Fergana, Sogdiana, Büyük Jou-chih, Bactria, Parthia, Hindistan, Hotan, Jimsa ve komşu ülkelere gönderir. Wu-sunlar rehber ve çevirmen eşliğinde [Chang] Chien'i geri gönderirler. [Chang] Ch'ien Wu-sunların gönderdiği onlarca elçi ile şükranlarını ifade etmek için, sundukları onlarca atla birlikte geri döner. Böylece onlara Çin'i görme fırsatını vermiş, büyüklüğünü göstermiştir. [Chang] Ch'ien döndükten sonra Başteşrifatçılık ile taltif edilir. Dokuz Hükümdar Yardımcısı ile aynı düzeye gelir. Bir yıldan fazla bir süre sonra ölür. Wu-sun elçileri Han'ın insanlarının çokluğunu ve zenginliğini görünce, ülkelerine döndüklerinde bunu rapor ederler ve ülkeleri bundan sonra artık Çin'i daha da önemsemeye başlar. Bundan bir yıldan fazla bir süre sonra, [Chang] Ch'ien'in gönderdiği elçilerin bağlantı kurduğu Bactria'ya bağlı olanların tümü, onlarla hep birlikte [Çin'e] gelirler. Böylece, kuzeybatının ülkeleri Han ile ilk kez ilişki kurmuş olur. Böylece [Chang] Ch'ien, hiç ulaşılmamış bir yolu açtığından, ondan sonra elçi olarak gidenlerin hepsi "Po-wang Hou"un [Chang Ch'ien] ününü kullanarak, dış ülkelerde Çin'in güvenilirliğini sağlamışlar ve bundan dolayı dış ülkeler elçilere güvenmişlerdir. Po-wang Hou [Chang] Ch'ien'in ölümünden sonra, Hsiung-nular, Han'ın Wu-sunlarla ilişki kurduğunu duyunca kızarlar ve onlara [Wu-sun-

lara] saldırmak isterler. Hanlar Wu-sunlara elçi gönderip, bunların güneyinden Fergana, Büyük Jou-chih'ya bağlı ülkelerin bulunduğu yere varınca, Wu-sunla korkuya kapılırlar. Elçi göndererek at armağan ederler. Hanlardan hanedan üyesi bir kız isteyerek, kardeşlik bağı kurma dileğinde bulunurlar. Gök'ün Oğlu, devlet ileri gelenlerine fikirlerini sorar. Hepsi "önce mutlaka başlık alalım, ondan sonra kızı gönderelim," der. Gök'ün Oğlu, *Değişimler Kitabı*'nı açar, şöyle yazmaktadır: "Kutsal at kuzeybatıdan gelecektir." Wu-sunların atı elde edilince, cins at olduğundan "Tien-ma" [Tengri At / İlahi At / Göksel At / Gök At] adı verilmiş, Fergana'nın Kan Terleyen At'ı elde edilince, [bunun] daha da güçlü olduğu görülmüş, Wu-sun atının adı değiştirilerek, "Hsi-chi" [Batı Şaheseri] denmiş, Fergana Atı'na da "Tien-ma" adı verilmiştir. Han [yönetimi] Lien-chü'nün batısını inşa etmeye başladığında, önce Chiu-ch'uan ili kurularak kuzeybatı ülkeleriyle bağlantı kurulmuştu. Bunu izleyerek, daha çok elçi göndererek, Parthia, Aorsi, Aleksandria, Suriye ve Hindistan'a kadar gittiler. Gök'ün Oğlu Fergana atlarını sevmiş, [bu nedenle] elçiler yollara dökülmüşlerdi. Yabancı ülkelere giden elçilerin büyük grupları birkaç yüz, küçükleri yüz küsur kişiyi bulmakta, bu elçilerin yanlarında taşıdıkları Po-wang Hou'un zamanındakini andırmaktaydı. Ancak bundan sonra, kanıksandığından [sayıları] yavaş yavaş daha azalmıştır. Genellikle Han [yönetiminin] bir yıl içinde tayin ettiği elçilerin en çoğu on küsur, en azı beş altı grup olup, uzaklara gidenler sekiz-dokuz senede, yakınlara gidenler ise birkaç yılda geri dönmekteydiler.

Bu sırada Hanlar, (Güney Çin'de) Yüeh'yi ortadan kaldırmış, bunun üzerine Shu ve güneybatı yabanıllarının tümü titleşip [Han yönetiminden] başlarına memur gönderilmesi ricasıyla huzura çıkmışlardır. Böylece I-chou, Yüeh-sui, Tsang-ke, Ch'en-li ve Wen-shan illeri kurularak Bactria ile sınırları birleştirip bağlantı kurulmak istendi. Bunun üzerine, Po Shih-ch'ang, Lü Yüeh-jen gibi, her yıl on küsur kişilik grup, illerden çıkarak Bactria'ya varırlar. [Ancak] tekrar K'un-mingliler tarafından yolları kesilir, [bunlar tarafından] öldürülürler, malları yağmalanır. Sonunda Bactria'ya varıp bağlantı kurma olanağı bulamazlar. Bu durumda

Hanlar, başkent çevresindeki mahkûmları seferber edip, bunlara Pa ve Shu askerlerinden birkaç 10 bini de katarak Kuo-ch'ang ve Wei Kuang [adlı] iki generali görevlendirip, Han elçilerini engelleyen K'un-minglilerin üzerine gönderirler; çapulculardan birkaç on bininin kafası kesilerek geri dönülür. Bundan sonra elçi gönderildiğinde, K'un-mingliler yine talan ettiğinden, neticede (Bactria) ile bir türlü bağlantı kurulamaz. [Bu arada] kuzey güzergâhı olan Chiu-ch'uan'dan Bactria'ya giden elçiler çoğalınca, yabancı memleketler gittikçe Han mallarından bıkılmışlar, onların mallarına değer vermez olmuşlardır. Po-wang Hou'un [Chang Ch'ien] yabancı ülkelere giden yolları açarak saygınlık kazanmasıyla birlikte, bundan sonra onu izleyen memur ve askerlerin hepsi hükümdara yabancı ülkelerin ilginç yanlarından, yarar ve zararlarından söz eden raporlar sunarak elçi olmak istemişlerdi. Gök'ün Oğlu, dış devletlerin çok uzak olduğu ve hiç kimsenin bu görevi keyif için yapmak istemediği düşüncesiyle, onları dinleyerek elçilik beratı verir. Ayrıca memurlara ve halka nereden geldiklerine bakmaksızın çağrıda bulunulmuş, adamlarını hazırlatıp onları göndermiş, böylece güzergâhı genişletmiştir. Bu gidiş gelişlerde malların yağmalanıp çalınmasına engel olunamamış, elçiler talimatları yerine getirmekte başarısız olmuşlardı. Gök'ün Oğlu, onlara deneyim kazanma fırsatı vermiş [ancak] bu durumun tekrarlanması ve artık ağır suç teşkil etmesi üzerine hükümdar kızmış [ama] yeniden elçi olma talebinde bulunup yanlışlıklarını düzeltme durumunda bunların cezalarını tecil etmiştir. Elçilerin yaptıkları süregelmiş ve yasaları çiğnemekten çekinmemişlerdir. Bunların memur ve askerleri de yabancıların varlıklarını abartmışlar, çok abartanlara elçilik beratı, az konuşanlara da yardımcılık verilmiş, bu nedenle palavracılar takımı bunları taklit etmekte birbirleriyle yarışmışlardır. Bu elçilerin tümü yoksul aile çocukları idi. Gizlice devletin yabancı ülkelere gönderdiği mallara el koyup yabancı ülkelerde ucuza satıp çıkar sağlamak istemekteydiler. Yabancı ülkeler de Han elçilerinin tutarsız konuşmalarından bıkılmışlar, Han askerlerinin ulaşamaya-çağı kadar uzakta olduklarını düşünerek, yiyecek vermeyi yasaklayıp Han elçilerini zor durumda bırakmaktaydılar. Han elçileri

ikmallerinin kesilmesinden dolayı kin beslemişler, [bunun sonucunda] birbirleriyle kavgalaşmaya başlamışlardı. [Bu arada] küçük birer ülke olmalarına rağmen Lou-lan ve Ku-shih (Chü-shih) gibi ülkeler bile [elçilerin] geçtikleri yolları kesip Han elçisi Wang Hui gibi kişilere, acımasızca saldırarak yağmada bulunmuşlardır. Ayrıca Hsiung-nuların saldırı timleri de zaman zaman Batı ülkelerine elçi olarak gidenlerin üzerine ani saldırılarda bulunmuşlardır. Elçiler hep bir ağızdan yabancı ülkelerde felakete uğradıklarını, bunların hepsinin kentlerinin olduğunu, askerlerinin zayıf, saldırının kolay olacağını söylemişlerdir. Bunun üzerine Gök'ün Oğlu bu doğrultuda Ts'ung-p'iao Hou'u [Chao] P'o-nu'yu, emrine vasal devlet atlıları ve il askerlerinden birkaç on binini vererek görevlendirir. Hsiung-ho Suyu'na gelirler. Hu'lara saldırmak isterler [ancak] Hu'ların hepsi uzaklaşır. Ertesi yıl Ku-shih'ya saldırıya geçilir. [Chao] P'o-nu, hafif atlılardan oluşan 700 küsur kişiyle öncü olarak gelir. Lou-lan Beyi tutsak edilir. Bundan sonra, Ku-shih bozguna uğratılır. Böyle büyük bir askeri harekâtla Wu-sunlar ve Ferganalılar gibileri zor duruma düşürülür. Dönüşte [Chao] P'o-nu'ya Chuo-yeh Hou unvanı verilir (MÖ 108). Wang Hui birkaç kez elçilik yapmış, Lou-lanlılar tarafından sıkıntıya sokulmuş, bunu [Gök'ün Oğlu'na] anlatmış, Gök'ün Oğlu da asker göndererek [Wang] Hui'ye [Chao] P'o-nu'ya yardımcı olarak, onların üzerine saldırıya geçip bozguna uğratmış, [Wang] Hui'ye Hao Hou unvanı verilmiştir. Böylece Chiu-Ch'uan'den itibaren sıralanan gözetleme kuleleri ve karakollar Yü-men'e değin uzanır. Wu-sunlar başlık olarak 1000 at göndererek Hanlardan kız isterler. Hanlar hane-dan üyelerinden bir kız olan Chiang-tu Weng-chu'yu [Chiang-tu Wangı Liu Chien'in kızı] Wu-sunlarla evlendirmek üzere gönderir. Wu-sun Beyi K'un-mo [onu] Sağ Hanım'ı yapar. Hsiung-nular da kız gönderip K'un-mo ile evlendirmişler, Kun-mo onu Sol Hanım'ı yapmıştı. K'un-mo "ben yaşlandım," der ve torunu Ts'en-ch'ü'ye Weng-chu ile evlenmesini emreder. Wu-sunların atları çoktur, zenginlerinin atları dört-beş bine varmaktadır. Önceleri Han elçileri Parthia'ya varmış, Part hükümdarı 20 bin atıyla doğu sınırında onların karşılanmasını emretmişti. Doğu sınırından hükümdarlık

merkezine [olan mesafe] yaklaşık 1000 küsur kilometreydi. Buraya varıncaya değin 20-30 kentten geçilmekteydi [ve] buraların halkı çok kalabalıktı. Han elçileri döndüklerinde Part elçileri onlarla birlikte saraya gelerek Han'ın büyüklüğünü görüp, devekuşu yumurtası ve Li-hsüan'ın [Roma?] usta sihirbazlarını Hanlara sunmuşlardır. Fergana'nın batısındaki küçük ülkelerden Huan-ch'ien, Ta-i³³⁸ ve Fergana'nın doğusundaki Ku-shih, Uzun Tati, Su-hsieh (Kesh) gibi ülkelerin tümü, Gök'ün Oğlu'nu görmek ve armağan sunmak üzere Han elçilerini izlediler. Gök'ün Oğlu bundan büyük bir memnuniyet duydu. Hanlar [Sarı] ırmağın kaynaklarında incelemelerde bulundular. [Sarı] Irmağın kaynağı Hotan'dan çıkmaktaydı. Buranın dağlarında yeşim taşı çoktu. Toplayıp getirdiler. Gök'ün Oğlu, eski haritalara dayanarak [Sarı] ırmağın çıktığı dağın adına Kun-lun dendiğini söyledi. Bu sırada hükümdar deniz turları düzenledi ve yanına yabancı konukları da alarak büyük ve kalabalık kentlerden geçti. Para ve ipekliler saçarak ihsanlarda bulundu; cömertçe ikramlarda bulunup Hanların zenginliğini gözler önüne serdi. Böylece büyük güreş karşılaşmaları, acayip yaratıklarla ilginç gösteriler düzenleyip kalabalık bir seyirci topluluğu toplanmış, [bunlara] çeşitli ihsanlarda bulunulmuş; içki su gibi akmış, dağ gibi et ikram edilmişti.

[Hükümdar] yabancı konuklara depo ve tahıl ambarlarında saklanan birikimleri göstermiş, Han [ülkesinin] büyüklüğünü gözler önüne sererek onları şaşkınlığa uğratmıştı. Sihirbazların marifetlerini daha da geliştirmeleri, güreş ve ilginç gösterilerin yıldan yıla giderek değişmesi ve yaygınlık kazanması bu zamanda başlamıştır.

Kuzeybatının yabancı ülke elçileri [gruplar halinde] daha sık gelip gitmeye başladılar. Fergana'nın batısındakilerin tümü uzak olduklarını düşünerek, eskiden olduğu gibi [Han devletine karşı] mağrur ve kayıtsız kalmakta, bunları adabımuaşeret kurallarına uydurup dizginleyerek, diplomatik ilişki kurmak mümkün olamıyordu. Wu-sunların batısından Parthia'ya değin, Hsiung-nulara

338 Suriye'deki göçebe Araplar ve daha sonraki Tacikler için bkz. Hideo, *Hokenshakai no nomin kazoku*, s. 384, dipnot 3.

yakın olduğundan, Hsiung-nular Jou-chihları darda bıraktığından beri, elinde Çan-yü'nün mektubu olan Hsiung-nu elçileri ülkeden ülkeye dolaşırken, [bu ülkelerden] hiçbiri kendilerine yiyecek verip alıkoyarak [onları] darda bırakmaya cesaret edememekteydi. Han elçilerine gelince, ipekli kumaş vermeyince yiyecek elde edememekte, hayvan satın almazlarsa binek hayvanı bulamamaktaydılar. Bunun nedeni ise Han [devletinin] uzak ve Hanların malı mülkünün çok olmasıydı. Bu nedenle istiyorlarsa, bedelini ödemek zorundaydılar. Bu nedenle [bölge halkı] Hsiung-nulardan Han elçilerinden daha çok korkuyorlardı. Fergana yöresinde üzümden içki yapılmakta, zenginler 10 küsur bin ton kadar şarap biriktirmekteydiler. Eski olanları, yirmi-otuz yıl bozulmazdı. Âdetlerine göre bunlar içkiye, atları da yoncaya düşküdü. Han elçileri bunların tohumlarını getirdiler ve böylece Gök'ün Oğlu yonca ektirerek ve üzüm bağları kurarak toprakları verimli hale getirdi. Böylece Gök-sel (Tengri) atlar çoğaldı. Yabancı elçiler topluca geldiler, böylece çevredeki sarayların ve köşklerin etrafına göz alabildiğince üzüm bağları ve yonca ekilmişti. Fergana'nın batısından, Parthia'ya kadar olan memleketlerin dilleri her ne kadar farklılıklar gösteriyorsa da gelenek görenekleri hemen hemen aynı olup, birbirlerinin dilini anarlardı. Buranın insanların tümü çukur gözlü, çok bıyıklı ve sakallı, alışverişte yetenekliydi; en küçük para için bile çekişirlerdi. Âdetlerine göre, kadınlarına değer verir, koca karısının tavsiyesine göre karar verirdi. Topraklarında ipek ve lake yoktu. Madenden para ve eşya dökmesini bilmezlerdi. Ancak daha sonra, Han elçilerinden sığınanlar ve askerlerinden teslim olanlar, bunlara dökümcülüğü ve silah yapmayı öğretmişlerdir. Hanların altın ve gümüşlerini elde ettiklerinde bunlardan eşya yapmışlar, para olarak kullanmamışlardır. Giden Han elçileri çoğalınca, bunların arasında birkaç kez eşlik edenler bile Gök'ün Oğlu'nun huzuruna sık çıkmaya alışarak şöyle demekteydiler: "Fergana'nın cins atları Erh-shih³³⁹ kentindedir. Ancak [bunları] saklayıp Han elçilerine vermiyorlar." Gök'ün Oğlu, Fergana atlarını sevdiğinden bunları

³³⁹ Sutrishna ya da Ustrushna, *Hsi-yü Ti-ming*, 1962, s. 67; Margilan yakını, Hideo, *Hokenshakai no nomin kazoku*, s. 385, dipnot 1.

duyunca sevinmiş, güçlü askerler ve Ch'e-ling'i³⁴⁰ beraberinde, binlerce altın ve altından yapılmış bir atla Fergana hükümdarının Sutrishna kentinden cins atları rica etmek üzere gönderdi. Fergana ülkesinde Han ürünleri boldu. Kendi aralarında bir strateji oluşturarak dediler ki: "Han ülkesi bizden uzakta, Yen Shui³⁴¹ ortasında pek çok kayıplar vermişler, kuzeye gitseler, Hu [Hsiung-nu] saldırısına uğrarlar, güneye gitseler, burada su ve otlak yoktur. Ayrıca güzergâh üzerinde kentler de olmadığından yiyecek temin etmekten de yoksun kalırlar. Han elçileri yüzlerce kişilik gruplar halinde gelmekte ve genellikle yiyecek temin edemediklerinden yarısından çoğu ölüp gitmektedir. Nasıl koca bir orduyu gönderebilirler? Bize ne yapabilirler? Diğer taraftan Sutrishna atları Fergana'nın paha biçilmez hazinesidir." diyerek Han elçisine vermek istemezler. [Bunun üzerine] Han elçisi öfkelenerek küfür eder ve altın atı güzle kırarak çekip giderler. Ferganalıların soyluları sinirlenerek, "Han elçileri bizi çok küçümsüyorlar," derler ve Han elçilerini gönderdikten sonra, doğu sınırındaki Yü-ch'englilere Han elçisini öldürtür, malını mülkünü alırlar. Bunun üzerine Gök'ün Oğlu müthiş hiddetlenir, Fergana'ya elçi olarak gitmiş olan Yao Ting-han ve diğerleri Fergana'nın askerlerinin zayıf olduğunu, gerçekte Han askerlerinden 3000'i ile baş edemeyeceklerini, oklu tüfeklerle bunlara ok atıldığında Fergana'nın tümünün hemen bozguna uğratılıp bunların tutsak edileceğini söylerler. Gök'ün Oğlu elçilik yapmış Chuo-yeh Hou'u [Chao P'o-nu'ya] Lou-lan üzerine saldırır. [Bu komutan] 700 atıyla önceden giderek, buranın hükümdarını tutsak eder. Ting-han ve diğerlerinin söylediklerinin doğru çıkması üzerine, [Gök'ün Oğlu] gözdesi Li'ye Hou'luk vermek ister [ve kardeşi] Li Kuang-li'yi Sutrishna [Erh-shih] generali yapar. Bağımlı devletler de 6000 atlıyı seferber eder ve beyliklerindeki serkeş

340 Otake ve Watson memur unvanı olarak gösteriyor. Hideo, *Hokenshakai no nomin kazoku*, s. 385, dipnot 2; Watson, 1993, s. 245.

341 Tuz Nehri anlamında kullanılmaktadır. Tuzlu bataklık anlamına da gelmekte ve Lob-nor Gölü bölgesini işaret etmektedir. Otake, "çölün ortasındaki tuz gölü, Turfan'daki Huo-chou'un doğusunda olabilir," demektedir (Hideo, *Hokenshakai no nomin kazoku*, s. 385, dipnot 3): Lob-nor'a dökülen Tarım Irmağı'nın bir kolu olan bugünkü Kum Irmağı olabilir.

gençlerden birkaç on bin kişiyi Fergana'ya saldırmak üzere yola çıkarır. Sutrishna kentinin cins atlarını ele geçirmek ümidiyle [kendisine] "Sutrishna Generali" unvanı verilmiştir. Chao Shih-cheng'i askeri hâkim yapar. Eski Hao Hou, Wang Hui'yi ordunun önüne geçirir. Li-ch'e ise birlik komutanı yapılır [kendisi] askeri işleri yönetir. O yıl MÖ 104 yılı idi. Fakat geçitte [Kansu'nun doğusu] büyük bir çekirge afeti başladı. Çekirgeler, batıda Tun-huang'a değin ulaştı. Sutrishna Generali [Li Kuang-li]'nin askerleri Batı'da Yen Suyu'nu geçerler. Bu sırada yol üzerindeki küçük devletçikler korkuya kapılırlar. Her biri kentlerine çekilip savunmaya geçerler [ve] yiyecek yardımında bulunmaya razı olmazlar. Bunlara saldırıya geçilirse de [kentleri] düşürülemez. Düşürülen kentlerden yiyecek temin edilir. Düşürülemeyenlerse birkaç gün sonra bırakılıp terk edilir. Böylece Yü-ch'eng'e varıldığında askerlerden buraya ulaşabilenler birkaç bini geçmiyordu; tümü aç ve perişandı. Yü-ch'eng'e saldırıya geçilir. Yü-ch'engliler onları büyük bir yenilgiye uğratar. Öldürülenler ve yaralananlar çok sayıdadır. Sutrishna Generali [Li], Ch'e [ve] [Chao] Shih-ch'eng aralarında bir plan yaparak, "Yü-ch'englileri yerinden oynatamadık nasıl olur da hükümdarlık merkezini ele geçirebiliriz," diye düşünerek askeri çekip geri dönerler. Gidip gelmeleri iki yıl olmuştur. Dönüşte Tun-huang'a varırlar. Askerlerinden kalanlar on kişide bir-iki kişiyi geçmemektedir. Hükümdara bir haberci ile bir mektup sunarak derler ki: "Yolumuz uzak, çoğu zaman yiyecek sıkıntısı çektik. Ayrıca askerler savaştan değil, açlıktan hayıflanmaktadırlar. Adamlarımız azdı. Fergana'yı çekip almak için yetersizdi. Bütün bu nedenlerle şimdilik savaşı kestik. Kendimizi biraz daha toparladıktan sonra tekrar gideceğiz." Gök'ün Oğlu bunu duyunca müthiş hiddetlenir ve bir elçi göndererek Yü-men'i kapattırıp "askerlerden girmeye cesaret edenlerin kafası vurdurulacaktır," der. Sutrishna Generali [Li Kuang-li] korkar. Bu nedenle Tun-huang'da kalır. O yaz (MÖ 102) Han tarafı, Chuo-yeh [Hou, Chao P'o-nu'nun] 20 bin küsur askerini Hsiung-nulara kaptırır. İleri gelenler ve danışmanların hepsi Fergana ordusu üzerine saldırının durdurulmasını, özellikle bütün güçle Hu'lara [Hsiung-nulara] saldırılmasını dilerler. Gök'ün Oğlu

Fergana meselesinde fermanını vermiş, küçük bir ülke olmasına karşın Fergana düşürülemezse [bunun sonucunda] Bactria gibi ülkeler Hanları hafife alacak, Fergana'nın cins atları hiçbir zaman gelmeyecek, Wu-sunlar ve Lun-t'oulular (Bugur) Han elçilerini kolaylıkla sıkıntıya sokabilecek, yabancı ülkelerin alay konusu olabileceklerdi. Bunun üzerine Teng-kuang ve diğerleri gibi, Fergana'ya saldırmamanın uygun olmadığını söyleyenler hakkında tahkikat açtırıp, mahkûmlardan iyi ok atabilenleri affedip askere aldı, serkeş gençleri ve sınırdaki atlıları seferber etti. Bir yıldan biraz fazla bir süre sonra Tun-huang'dan yola çıkanlar, 60 bin kişiyi bulmuştu. Buna özel refakatçiler dahil değildi. Sığırlar 10 bin, atlar 30 bin küsur tane; eşek, katır, develerle birlikte 10 binleri bulmaktaydı.³⁴² Çok miktarda yiyecek taşındı. Silah donanımı mükemmel oldu. [Böylece] yer yerinden oynadı, karşılıklı emirler yağdırılıp, Fergana'ya saldırıya geçildi. [Bu seferde] birlik komutanlarının sayısı toplam elli küsuru buluyordu. Fergana'nın hükümdarlık başkenti içinde kuyu yoktu. Herkes kentin dışındaki akarsudan su çekiyordu. Bu nedenle kuyu ustaları gönderilerek kentin altından giden suyun güzergâhı değiştirilip kentin altındaki su boşaltılarak, kent susuz bırakıldı.³⁴³ Bu arada sınırı korumakla görevli askerlerden 180 bini harekete geçirilerek Chiu-ch'uan, Chang-yeh illerinin kuzeyinde, Chü-yen, Hsiu-t'u ilçelerini kurarak, Chiu-Ch'uan'ı koruma altına aldılar. Memleketteki yedi suç işleyerek, stratejik yerlere yerleştirilmiş askerleri seferber edip [bunlara] kuru yiyecek yükleyip Sutrishna'ya [General Li Kuang-li] ikmal yaptılar. Arabalar ve insanlar birbiri ardına Tun-huang'a vardılar. Ayrıca attan anlayan iki kişi, At Zaptediciler Birliği Komutanı ve At Zaptediciler Birliği Komutanı tayin edildi. [Bunlara] Fergana bozguna uğratıldıktan sonra cins atları seçip almak için hazırlıklı olmaları söylendi. Böylece Sutrishna Generali [Li Kuang-li] daha sonra tekrar sefere çıkmış, askerleri çok olduğu için gittiği küçük ülkelerden onu iyi karşılamayan olmamış, her bir askere yiyecek ikmalinde bulunmuşlar-

342 [Çince 100 bine kadar on binler şeklinde yazılır. Daha önce 30 bin belirtildiği için on binler ifadesi 30 binden fazladır. GF]

343 Burada özellikle "kariz" yeraltı su kanal sistemi olabilir.

dır. Lun-t'ou'a gelinmiş, Lun-t'ou düşürülememiş, birkaç gün saldırıya geçilmiş [sonunda] hepsi katledilmiştir. Buradan batıya doğru herhangi bir direnişle karşılaşmadan Fergana kentine varırlar. Hanlı askerlerinden buraya ulaşanlar 30 bin kişi idi. Fergana ordusu Han askerlerini karşılayarak saldırıya geçer. Han ordusu ok atarak onları yenilgiye uğratır. Ferganalılar kaçarak kentlerini savunmaya başlarlar. Sutrishna Generali [Li Kuang-li]'nin askerleri ilerleyip Yü-ch'eng'e saldırıya geçmek isterlerse de bu arada oyalanıp, Ferganalıların saldırı planları yapabileceğinden korktukları için önce Fergana hükümdarlık kentine giderler. Su kaynaklarını keserek, onun yolunu değiştirirler. Böylece Fergana hükümdarlık kenti sıkıntıya sokulmuş olur. [Bundan sonra] kentleri kuşatılır. Kırk küsur gün saldırıda bulunulur. Dış kenti yıkılır. Ferganalı soylularından cesur bir general olan Chien-mi tutsak edilir. Ferganalılar büyük bir korkuya kapılır. İç kente kaçarlar. Ferganalı soylular aralarında bir plan yaparak "Hanların Fergana'ya saldırmaları Hükümdar Wu-kua'nın cins atları saklaması ve Hanlı elçileri öldürmesi yüzündendir. Şimdi Hükümdar Wu-kua'yı öldürüp cins atları salarsak, Hanların askerleri de kuşatmadan çekilirler; çekilmedikleri takdirde, sonuna kadar savaşıp ölürüz. [Bunun için henüz] geç kalmış sayılmayız." derler. Ferganalı soyluların hepsi kabul ederler. Hep birlikte hükümdarları Wu-kua'yı öldürürler. Kafasını tutup bir soylu elçiyle Sutrishna Generali [Li Kuang-li]'ye gönderirler ve bir antlaşma önererek "Hanlar bize saldırmasın, biz tüm iyi cins atları salacağız. Beğendiğinizi seçin. Ayrıca, Hanlı askerlere yiyecek de verelim. Eğer bu kabul edilmezse, bütün cins atlarınızı öldüreceğiz. Ayrıca Soğdlu yardım kuvvetleri de gelmek üzeredir. [Onlar] gelince biz içerden, Soğdlular dışardan Han ordusuyla savaşırız. Han askerleri bunu iyi hesaplasın, hangi yolu tutarsınız?" derler. O sırada Soğdlular, Han askerlerini gözlemektedirler. Han askerleri hâlâ güçlü olduğundan ilerlemeye cesaret edemezler. [Sutrishna Generali] Chao Shih-ch'eng ve Li-ch'e [oturup] plan yaparlar. "Fergana kentinde bir Ch'inli bulmuşlar, kuyu açmasını biliyormuş, ayrıca yiyecek de hâlâ çokmuş. Gelişimizin nedeni, elebaşı Wu-kua'nın kafasını koparmaktı. Wu-kua'nın kellesi gelmiş

bulunuyor. Böyle olunca ve savaşın durmasına izin vermezsek, daha inatla direnecekler ve Soğdlular, Hanlar yoruluncaya kadar bekleyecek ve Fergana'yı kurtarmaya gelecekler, Han ordusunun yenilgisi kaçınılmaz olacaktır.” Kurmayların hepsi buna katılırlar [ve] Fergana'nın antlaşma önerisini kabul ederler. Ferganalılar bunun üzerine cins atlarını çıkarırlar, Hanların [istediklerini] seçmelerine fırsat verirler. Ayrıca çok miktarda yiyecek Han askerlerine ikmalde bulunurlar. Han askerleri onların cins atlarından onlarca [ve] seçilen atların dışında 3000 küsur aygır ve kısarak alırlar. Fergana soylularından daha önce Han elçilerine iyi davranmış olan Mo-ts'ai'ı, Fergana hükümdarı olarak başa geçirirler. Onunla ittifak kurularak savaşa son verirler. Neticede kentin içine girilemez. Böylece, bırakılıp geri dönülür. Başında, [Sutrishna] Generali Tun-huang'ın batısından kalkmış, adamlarını kalabalık bularak, yoldaki ülkelerin yiyecek veremeyeceğini düşünerek, orduyu birkaç kola ayırarak, güney ve kuzey yollarını izlemişti. Birlik Komutanı Wang Shen-sheng ve eski Saray Teşrifatçısı Hu Ch'ung-kuo ile 1000 küsur kişi ayrıca Yü-ch'eng'e gelmişti. Yü-ch'eng kenti direnmiş, onların askerlerine yiyecek vermeyi reddetmişti. Wang Shen-sheng ana ordudan 100 km uzaklaşmış, [düşmana] bakıp onları küçümsemiş, Yü-ch'englileri zorlamış, Yü-ch'engliler yiyecek vermeye razı olmamışlar, [Wang] Shen-sheng'in askerlerinin her geçen gün azaldığını keşfedince sabaha karşı 3000 adamla saldırıya geçmişler, Shen-sheng ve adamlarını kılıçtan geçirmişler, askerler bozguna uğramış, birkaç kişi kaçıp hayatını kurtararak Sutrishna generaline sığınmışlardı. [Sutrishna] generali, Tahıl İkmal Komutanı Shang Kuan-chieh'yi Yü-ch'eng'e saldırmak üzere gönderir. Yü-ch'eng Beyi Sogdiana'ya kaçar. Chieh takip ederek, Sogdiana'ya varır. Soğdlular, Hanların Fergana [kentini] düşürdüklerini duymuşlar, bunun üzerine Yü-ch'eng Beyi'ni çıkarıp Chieh'ye teslim etmişlerdir. Chieh dört atlı askerin korumasında [onu] Başkomutan'a göndermiştir. [Bu] dört kişi birbirine, “Yü-ch'eng Beyi Han ülkesi tarafından lanetlenmişti. Şimdi canlı olarak tutup götürüyoruz. Bir an kaçacak olursa, büyük olay olur,” diyerek onu öldürmek isterler. Ancak hiçbirini elini önce kaldırmaya cesaret edemez.

Shang-kuili atlı asker en gencidir. Sonunda kılıcını çeker ve onun üzerine saldırır. Yü-ch'eng Beyi'nin kafasını keser, kafasını alır. Ti, Chieh ve diğerleri Başkomutan'a yetişirler. Daha önce Sutrishna [Generali Li Kuang-li]'nin ikinci harekâtında Gök'ün Oğlu Wu-sunlara bir elçi gönderip [Li Kuang-li ile birlikte] güçlerini birleştirip, büyük bir orduyla Fegana'ya saldırılarını söylemişti. [Bunun üzerine] Wu-sunlar 2000 atlıyı yola çıkarmışlar [ama] iki kenara çekilip öne geçmek istememişlerdi. Sutrishna generali doguya yöneldiğinde, geçtiği her bir küçük devlet Fergana'nın bozguna uğratıldığını duymuş, hepsi çoluğunu çocuğunu ordunun peşine takıp, bunlar haraç vermek üzere Gök'ün Oğlu'nun huzuruna çıkmışlar ve rehine olarak kabul edilmişlerdir. Sutrishna [generali] Fergana'ya saldırdığında, Askeri Hâkim Chao Shih-ch'eng bütün gücüyle savaşmış, en çok başarıyı sağlayan kişi olmuştur; Shang Kuan-chieh'ye gelince düşmanın içine girme cesaretini göstermiş; Li-ch'e, savaş stratejisi yapmış, askerlerden Yü-men'e girenler 10 kûsur bin kişiyi, savaş atları ise 1000 kûsuru bulmuştur. Sutrishna [General Li Kuang-li]'nin ikinci harekâtında, ordunun yiyecek sıkıntısı olmamış, savaşta çok kayıp verilmemiş, komutanlar ve memurlar hırslı davranmışlar, askerlere genellikle acımamışlar, onları saldırıya zorlamışlar, bu nedenle zayıflık çok olmuştur. Gök'ün Oğlu, uzaklardaki Yüan'e sefer açtığından, hataları dikkate almamış, Kuang-li'ye Hai-hsi Hou'luğunu vermişti. Ayrıca, Yü-ch'eng Wang'ın kafasını kesen atlı asker Chao Ti'ye Hsin-chih Hou'luğunu vermişti. Askeri Hâkim Chao Shih-ch'eng, saray başhizmetkârı yapılmış, Shang Kuan-chieh saray başvekilharcı olmuştur. Li-ch'e, Shang-tan Askeri Valiliği'ne tayin edilmiştir. Askerlerden ve memurlardan Dokuz Büyük Yardımcılık'a tayin edilenler üç kişi olmuş; hou'luk, başyardımcılık, iki bin tan maaşlı memur 100 kûsur kişi, bin tan (maaşlı memur) altında 1000 kûsur kişiydi. Şevkle gidenlerin memurlukları umduklarının üzerinde olmuş, işledikleri herhangi bir suç nedeniyle savaşa gönderilenlerin hizmetleri daha az dikkate alınmıştır. Askerlere verilen ödüllerin değeri 40 bin altını bulmuştur. Fergana'ya sefere çıkıp tekrar dönüş toplam dört yıl sürmüş ve böylece sonuçlanmıştır. Han, Fergana'ya sefer açmış ve

Mo-ts'ai'ı Fergana hükümdarı olarak başa geçirip çekilmişti. Bir yıldan fazla bir süre sonra Fergana soyluları Mo-ts'ai'ı dalkavuk bir kişi olarak görüp, memleketin kat-liama uğramasına neden olduğunu düşünerek birleşip, Mots'ai'ı öldürüp, Wu-kua'nın ağabeyi Ch'an-feng denen bir kişiyi Fergana hükümdarı olarak başa geçirirler ve oğlunu [Han Sarayı'na] rehine olarak gönderirler. Han [yönetimi] elçi göndererek hediyelerle onları yatıştırır. Böylece, Han [yönetimi] Fergana'nın batısındaki ülkelere on küsur kez elçi gönderir. [Bu yörelerin] nadide ürünlerini talep ederek Fergana seferinin [sağladığı] otoriteyi gösterecek bir hava yaratır. Ayrıca, Tun-huang'da Chiu-ch'uan Garnizon Komutanlığı kurulur batıda Yen-shui'ye kadar karakollar oluşturulur. Bundan başka, Lun-t'ou'da köylü milislerden birkaç yüz kişi bulunmakta, buralarda elçilikler oluşturularak tarlalar tahsis edilip, tahıl biriktirilip, yabancı ülkelere gidecek elçilere ikmal sağlanmaktaydı. Baştarikhçi diyor ki: Yü ile ilgili Hükümdar Kayıtları'nda "[Sarı] Irmak K'un-lun [Dağları'ndan] çıkar. K'un-lun'un yüksekliği 10 küsur bin metredir. Güneş ve ayın ışık vermek için birbirinden saklandığı yerdir. Onun üzerinde Li-ch'uan (Tatlı Pınar) ve Yao-ts'ı (Yeşim Gölü) vardır," denmektedir. Bugün Chang Ch'ien Bactria'ya elçi olarak gitmesinden sonra, [Sarı] Irmak'ın kaynağı araştırılmış, Hükümdar Kayıtları'nda sözü edilen K'un-lun'u [Dağı] nasıl göreceklerdi ki? Bu nedenle dokuz eyaletin dağları hakkında Shang-shu' da söylenenler daha akla yakındır. *Dağların ve Denizlerin Kitabı*'nda bulunan acayip yaratıklara söyleyecek bir şeyim yok.

Shi Ji [Tarihçinin Kayıtları], Bölüm 109 *Szu-Ma Ch'ien: "General Li'nin* *Biyografisi", Biyografi Dizisi 49³³⁵*

General Li Kuang, Lung Hsi ilinin Ch'eng-chi ilçesindedir.³³⁶ Atalarından Li Hsin, Ch'in Hanedanı döneminde generallik yapmış, Yen veliahdı Tan'ı tutsak etmiş bir kişidir.³³⁷ Asıl memleketi Huai Li³³⁸ olup daha sonra Ch'eng-chi'ye göç etmiştir. Ailesi nesiller boyunca okçulukla uğraşmış kişilerdi. Hsiao-wen Ti'nin on dördüncü yılında (166), Hsiung-nular büyük bir saldırıyla Hsiao Kuan'a³³⁹ girerler. Kuang, soylu aile çocuğu sıfatı ile Hu'lara (Hsiung-nulara) karşı savaşa katılır. Binicilik ve okçuluktaki yeteneği

335 Çeviride "Chung Hua Shu Chü, Pekin, 1975" baskısı kullanılmıştır.

336 Lung Hsi, il adı. Ch'in yönetimi döneminde kurulan 36 ilden biri. Bugünkü Kan Su'nun güneydoğusu. Cheng Chi ilçe adı. Han zamanında kurulmuştur. Bugünkü Kan Su, Ch'in An ilçesinin kuzeyindedir.

337 Yen Beyliği'nin veliahtı Tan, Ching K'o'yu, Ch'in Shih Huang'ı öldürmekle görevlendirmiş ancak suikast başarılı olamayınca, Ch'in ordusu Yen'in üzerine yürüyerek veliahdı tutsak etmiş ve bu beyliği ortadan kaldırmıştır.

338 Huai Li, ilçe adı. Han zamanında kurulmuştur. Bugünkü Shen Hsi, Hsing P'ing ilçesinin güneydoğusundadır.

339 Bugünkü Ning-hsia'nın, Ku Yüan ilçesinin güneydoğusundadır. Çin Seddi'nin dört giriş kapısından biridir.

nedeni ile pek çok düşman öldürerek Han Chung Lang'lık³⁴⁰ görevine atanır. Yeğeni Li Ts'ai'da "Lang"lık yapmaktadır. Her ikisi de "Wu Ch'i Ch'ang Shih"³⁴¹ sıfatı ile 800 tanlık³⁴² derecededir. Kendisi imparatora eşlik ederek, (savaşlarda) düşmanları yenilgiye uğrattı, (av partilerinde) vahşi hayvanlar öldürmüştür. Wen Ti bir keresinde, "Ne yazık ki şanslı bir zamana rastlamadın. Eğer sen Kao Ti³⁴³ zamanında olsaydın 10 bin aile sahibi Hou³⁴⁴ senin yanında hiç kalırdı," demişti.

Hsiao Ching-ti³⁴⁵ başa geçtiğinde, Li Kuang, "Lung Hsi Tu Wei-i"i olur. Daha sonra da Chi'i Lang Chiang'lığa atanır. Wu-Ch'u Kargaşası³⁴⁶ Dönemi'nde Hsiao Ch'i Tu Wei'lik yaparak, Wu-Ch'u askerlerine karşı verilen savaşta Chou Ya Fu Tai Wei'e³⁴⁷ eşlik etmiş, düşman sancağını ele geçirerek Ch'ang-i'deki³⁴⁸ başarısıyla meşhur olmuştur. Liang Beyi³⁴⁹ tarafından kendisine generallik mührü verildiği için dönüşte ödüllendirilmez.³⁵⁰ Shang Ku'ya Tai-shou³⁵¹ olarak sürülür, burada hemen hergün Hsiung-nularla sava-

340 Saray muhafızı.

341 Saray daimi atlı koruması.

342 "Tan" bir Çin ölçü birimidir. Eskiçağ'da görevlilere maaşları tahlil karşılığı olarak ödenmektedir. "Tan" Türkçedeki "kile" karşılığıdır.

343 Han imparatorlarından Kao tsu, adı Liu Pang.

344 Çin'de hanedan üyelerine verilen unvanlardan biri. Çin'de hanedan üyelerine "Kong", "Hou", "Po", "Tzu", "Nan" gibi unvanlar verilmektedir. Bunların tümüne "Chuhou" denilmektedir.

345 Batı Han imparatorlarından Ching Ti, Liu Ch'i.

346 Ching Ti başa geçtiğinde, hanedan üyeleri kendisine başkaldırmışlardır. "Yedi Ülke Kargaşalığı" adı verilen bu olaya adı karışan kişiler şunlardır: Wu Kralı P'i, Ch'u Kralı Wu, Chiao Hsi, Chiao Tung, Tzu Ch'uan, Chi Nan, Chao kralları. Burada iki krallığın adından söz edilerek bu olaya değinilmektedir.

347 Han memurlarından Chou Po'nun oğlu. Yedi Ülke Kargaşalığı'nı bastırdığı için ödüllendirilerek kendisine asalet unvanı verilmiştir. T'ai Wei memur unvanıdır. Askeri işlerle ilgilenir. Ch'eng Hsiangluk'a denktir.

348 İlçe adı. Ch'in döneminde kurulmuştur. Bugünkü Shan Tung, Ch'in Hsiang ilçesinin kuzeybatısındadır.

349 Liang Kralı, adı Wu dur. Wen Ti'nin ikinci oğlu, Ching Ti'nin küçük kardeşidir.

350 Yedi Ülke Kargaşalığı sırasında Hanlar önce Liang'a saldırmışlardır. Bu sırada Kuang Han generalidir. Gizlice derebeylik mührünü aldığı için başarılı olmakla beraber kendisi ödüllendirilmemiştir.

351 Shang Ku, il adı. Bugünkü Ho Pei eyaletinin batı ve orta kısmı. Tai-shou, memur unvanı. Bir ilin askeri yönetim başkanı.

şır. Tien Shu Kuo³⁵² görevinde bulunan Kung-sun Hun imparatora sızlanarak şöyle der: "Li Kuang'ın yeteneğinde yeryüzünde bir kişi daha yoktur, bu yeteneğini bilmektedir ve pek çok kez düşmanla savaşmıştır, korkarım bu uzun süre devam ederse harcanacaktır." Bunun üzerine Shang Chün'e³⁵³ Tai-shou olarak atanır. Sınır illerinde³⁵⁴ Tai-shou'luk görevlerinde bulunan Kuang, Lung Hsi, Pei Ti,³⁵⁵ Yen Men,³⁵⁶ Tai Chün,³⁵⁷ Yün Chung³⁵⁸ gibi sınır illerinde Tai-shou'luk yaptıktan sonra buralardaki savaşlarıyla tanınmış ve Shang Chün'e Tai-shou olmuştur.

(Bir süre sonra) Hsiung-nular büyük bir saldırıyla Shang Chün'e girerler, imparator yakınlarından bir soylu kişiyi Kuang'ın yanında deneyim kazanması için Hsiung-nularla savaşa gönderir. Bu soylu kişi yanına aldığı on-on beş atlı ile başını alır gider, yolda üç Hsiung-nu'ya rastlarlar ve çatışmaya girerler. Üç kişi dönüp soyluyu yaralarlar, yanındaki bütün atlıları da öldürürler. Soylu Kuang'ın yanına kadar kadar kaçabilir. Kuang "bunlar mutlaka atmaca okçularıdır,"³⁵⁹ der. Neticede, Kuang yanına 100 atlı olarak üç kişinin peşine düşer. Bu sırada bu üç kişi atlarını yitirmiş ve yaya olarak yürümektedirler. On küsur li gittikten sonra, Kuang atlılarını sol ve sağ olmak üzere iki kanada ayırır, kendisi bu üç kişiye ok atarak ikisini öldürür, birini de yakalar, bu gerçekten Hsiung-nuların "atmaca okçusu"dur. [Bu kişiyi] atın üzerine bağladıkları sırada birden binlerce Hsiung-nu atlısını karşılarında görürler; Kuang'ı gören Hsiung-nular bunun bir kandırmaca olduğunu sanarak, korkuyla hemen tepelere çekilerek dizilirler. Kuang'ın 100 atlısı da müthiş bir korkuya kapılır, geri dönüp kaçmak isterler. Kuang, "asıl ordumuzdan on küsur li uzaktayız, şimdi 100 atlımız kaçmaya kalkarsa Hsiung-nular bizi izleyerek hepimizi oklarlar. Şimdi buradan ayrılmayacağız, Hsiung-nular büyük ordumuzu burada

352 Memur unvanı. Özellikle barbarların esir alınmasıyla ilgilenmektedir.

353 Bugünkü Shen Hsi eyaletinin kuzey bölgesinde bir yer adı.

354 Long Hsi ve aşağıdaki notlarda belirtilen illeri işaret etmektedir, sınır illeri.

355 Bugünkü Kan Su eyaletinin kuzeydoğu yöresi.

356 Bugünkü Shan Hsi eyaletinin kuzeybatı yöresi.

357 Bugünkü Shan Tung eyaletinin kuzey yöresi ile Ho Pei eyaletinin bir bölümü.

358 Bugünkü Shan Hsi eyaletinin Çin Seddi dışında kalan yöresi.

359 Ancak iyi okçular bir kuşu vurabilir. Turnayı gözünden vuranlar, keskin nişancıdırlar.

sanacaklar, onları kandırdığımızı düşünerek saldırmayacaklardır,” der. Kuang bütün atlılara ileri emrini verir. Hsiung-nu saflarına iki li mesafe kala durulur. Tekrar emir verilir: “At in, eyer çöz.” Atlılar, “düşmanlar bu kadar çok ve bu kadar yakinken bir olay çıkarsa ne yaparız?” derler. Kuang: “Düşman bizim kaçacağımızı sanıyordu, ancak eyerleri çözerek ayrılmayacağımızı göstermiş olduk. Onları inandırdık.” Böylece Hsiung-nu atlıları gerçekten saldırmaya cesaret edemezler. (Bu sırada) bir “Beyaz Atlılar” generali saflardan çıkarak askerlerini gizlemeye çalışmaktadır. Kuang derhal atına atlayarak yanına aldığı on küsur atlıyla “Beyaz Atlılar” generalini oklayarak öldürür ve tekrar atlılarının arasına döner, eğeri çözerek, askerlere atlarını serbest bırakmalarını emreder. Bu sırada güneş batmaktadır. Hsiung-nular neticede çok şaşırılmışlardır; saldırmaya cesaret edemezler. Gece yarısı, Hsiung-nu askerleri de çevrede Çinlilerin asıl ordusunun bulunduğunu sanarak çekilmek için geceyi beklemişlerdir. Gerçekten Hsiung-nular askerlerini alarak çekilirler. Hava aydınlandıktan sonra Li Kuang (salimen) asıl ordusunun yanına döner. Ordu kendisinin nerede olduğunu bilmediği için onu takip edememiştir.

Li Kuang, Shang Chün’de Tai-shou olarak uzun süre kalır. Daha sonra Hsiao Ching ölür, yerine Wi Ti geçer. Çevredekiler Kuang’ın ün sahibi olacağını ümit ederler. Neticede Kuang, Shang Chün Tai-shou’luğundan, Wei Yang Wei Wei’liğe³⁶⁰ atanır. Bu arada Ch’eng Pu Shih³⁶¹ da Ch’ang-le³⁶² Wei Wei’dir. Ch’eng Pu Shih ile Li Kuang eskiden sınır illerinde Tai-shou’luk yaparak sınırın korunması ve Hsiung-nulara karşı savaşmak görevini yürütmüşlerdi. Kuang’ın askerleri arasında bölükler ve saflar yoktu.³⁶³ Göçebeler gibi geceleri devriye araçlarına (Tiao Tou) gerek duymazlar, garnizon içinde resmi yazışmalara az yer verilir. Ancak yine

360 Wei Yang: Bir sarayın adı, batı sarayı. Burada imparator oturmaktadır. Wei Wei: Saray Muhafız Birliği komutanı.

361 Li Kuang ile birlikte Batı Han Dönemi’nin ünlü generallerinden.

362 Bir saray adı, doğu sarayı. İmparatorun annesinin oturduğu saray.

363 Pai Kuan Chih’da, “Bir generalin yönettiği birlikte bölük ve takımlar bulunmaktadır. Büyük General’in birliğinde beş bölük ve (ve her) bölükte bir Chiao Wei (komutan) bulunur; bölüklerin takımları vardır, takımlarda birer Chün Hou bulunur,” denmektedir. Burada bir birliğin örgütünden ve düzeninden bahsedilmektedir.

de uzaklara devriye çıkarırlardı. Her şeye rağmen herhangi bir tehlikeyle karşılaşmamışlardır. Ch'eng Pu Shih'nın (ise tamamen farklı olarak) bölükleri disiplinli, safları düzenliydi. Geceleri devriye araçları (Tiao Tou)³⁶⁴ kullanılırdı. Askeri yazıcılar, askerlerle ilgili resmi yazılar için gece uyumazlar, askerleri hiç dinlenemezlerdi. Ancak bunlar da hiç tehlikeye düşmemişlerdi. Ch'eng Pu Shih: "Li Kuang askerlerini çok basit bir şekilde yönetmektedir; ancak düşman birdenbire saldırırsa karşı koyamazlar ve erleri de kaçar. Askerleri çok neşelidir ve onun için kendilerini seve seve ölüme atarlar. Benim erlerim her ne kadar sıkıntı içindeyseler de, düşman bana saldıramaz," demektedir. Çin sınırında Li Kuang ve Ch'eng Pu Shih ünlü generallerdir. Ancak, Hsiung-nular sadece Li Kuang'ın saldırısından korkmakta, askerler de onun peşinden gitmeyi Ch'eng Pu Shih'nın yanında sıkıntı çekmeye tercih etmekteydiler. Ch'eng Pu Shih, Hsiao Ching zamanında sık sık açık sözlülüğü ile dikkati çekmiş ve "T'ai Chung Tai Fu"luk³⁶⁵ yapmıştı; samimiydi, kural ve yasalara bağlıydı.

Bir süre sonra Hsiung-nuların Ch'an-yü'sü'nü Ma-i³⁶⁶ kentinde tuzağa düşürürler; büyük ordu Ma-i kenti yakınlarındaki vadide pusudadır. Bu arada Li Kuang da "Hsiao Ch'i" general sıfatıyla³⁶⁷ "Hu Kuo" General Han An Kuo'nun emrindedir. Ancak bu sırada Ch'an-yü'nün (işin) farkına vararak askerlerini çekmesi üzerine Çin (Han) askerleri herhangi bir başarı elde edemezler.

Aradan dört yıl geçtikten sonra, Li Kuang hem "Wei Wei" hem de general sıfatı ile Yen-men'den çıkarak Hsiung-nulara saldırıya geçer. Hsiung-nuların askerleri kalabalıktır; Kuang'ın ordusunu bozguna uğratarak Kuang'ı tutsak ederler. Ch'an-Yü, Kuang'ın

364 Eskiden yaya askerlerin kullandığı bakırdan yapılmış alet, geceleri devriyeler tarafından kullanılmaktadır. Bir görüşe göre bir tür zildir. Diğer bir görüşe göre ise iki şekilde kullanılan bir gereçtir. Devriye için bir haberleşme aleti olmaktan çok, gündüz içinde yemek pişirilen bir kaptır. İçi bir Tou (ölçü birimi) piring almaktadır; bu nedenle Tiao Tou denmektedir.

365 Memur unvanı, danışmanlık yapmaktır.

366 Ma I; bugünkü Shan Hsi'deki Ma I ilçesi. 134 yılında İmparator Wu'nun yönetiminde 300 bin kadar Han askeri Ch'an Yü'ye tuzak kurmuştur.

367 Memur unvanı. O sırada "Yü Shih Tai Fu" Han An Kuo, "Hu Chün Chiang Chün" (Hu Chün General) rütbesiyle bütün generallere komuta etmektedir.

yeteneğini duyduğundan “Li Kuang canlı olarak getirilmelidir,” demiştir. Hsiung-nuların Li Kuang’ı yakalaması sırasında Kuang yaralı ve hastadır. Kuang’ı iki at arasında gerilmiş bir ağı üzerine atarak yakalamışlardır. On küsur li gittikten sonra, Kuang ölü taklidi yaparak yanında güzel bir ata binmekte olan bir Hsiung-nu çocuğunu gözlemeye başlar. Sonra birdenbire çocuğun atına atlayarak onu aşağı atar ve çocuğun okunu ele geçirir. Atını kamçılıyarak güneye doğru on küsur li kaçır. (Bu sırada) kendi askerlerinden birkaçına rastlar. (Beraberce) sınırdan içeri girerek geri çekilirler. (Aynı zamanda) birkaç yüz Hsiung-nu atlısı kendilerini kovalamaya başlar; Kuang, Hsiung-nu çocuğundan ele geçirdiği okla kendisini izleyen atlıları oklayarak kurtulur ve Çin’e ulaşır. Han yönetimi Kuang’ı mahkemeye vererek, Kuang’ın pek çok kayıp vererek düşman eline canlı geçmesi nedeni ile başının vurulmasına karar verir. (Ancak) fidye verdiği için ölümden kurtulur fakat halk tabakasına indirilir.

Bundan sonra senelerce evinde oturur. Oturduğu ev, eski Ying Yin Hou’nun³⁶⁸ torunlarının inzivaya çekildiği, Lan Tien’in³⁶⁹ ıssız güney dağlarındadır. Burada avcılık yaparak vakit geçirir. Bir gün yanına birini alarak kırlarda içki içmeye gider. Dönüşte Pa Ling³⁷⁰ konağından geçerken, sarhoş olan Pa Ling “Wei”i Kuang’ı durdurarak geçmesine izin vermez. Kuang’ın atlısı “bu emekli General Li dir,” der. “Wei”, “Şimdiki generallerin bile gece dolaşmasına izin verilmiyor, emekli (general) de kim oluyormuş?” diye (cevap verip) Kuang’ı konağın bodrumuna kapatır. Çok geçmeden Hsiung-nular (tekrar) saldırıya geçerek Liao-hsi³⁷¹ Tai-shou’unu öldürürler (ve) General Han’ı³⁷² yenilgiye uğratırlar. General Han, You Pei P’ing’e³⁷³ sürülür ve neticede, İmparator Kuang’ı You Pei

368 Han yönetimi dönemindeki devlet görevlilerinden, Chou Po’dan sonra “Başyardımcı” olmuştur. Torununun adı Kuang Ch’iang’dır.

369 Bugünkü Shen Hsi’deki Lan T’ien ilçesi.

370 Bugünkü Shen Hsi’deki Ch’ang An ilçesi. Han Dönemi’nde on “Li” bir “Ting” ve on “Tung” bir “Hsiang” oluşturmaktadır. “Ting”lerin başında asayiş koruyan birer amir bulunmaktadır.

371 Bugünkü Ho Pei’in kuzeydoğu yöresi, Liao Ning’deki Liao Ho’nun kuzeybatısıdır.

372 Han An Kuo’yu kastetmektedir.

373 Bugünkü Ho Pei’in kuzey yöresi.

P'ing T'ai-shou'luga atar. Kuang, Pa Ling "Wei"inden kendisiyle beraber gelmesini rica eder; (ancak) garnizona gelince onun başını vurdurur.

Li Kuang, You Pei P'ing'deyken bunu duyan Hsiung-nular, "Han'ın uçan generali sakınmalı," demektedirler. Bu nedenle uzun yıllar You Pei P'ing'e girmeye cesaret edemediler. Bir gün Kuang ava çıkar, otlar arasındaki bir taşı kaplan sanarak ok atar, ok taşa saplanır. (Gidip) bakınca bunun taş olduğunu görür, dönüp aynı taşa tekrar ok atar. Ancak ok bir türlü taşa saplanmaz. Kuang'ın oturduğu ilde bir kaplan olduğu duyulur. Kuang kendi başına onu oklamaya gider ve You Pei P'ing'de tam kaplanı oklarken kaplan atılarak Kuang'ı yaralar. Ancak Kuang da neticede onu oklayarak öldürür. Kuang, saflığı ve dürüstlüğü nedeniyle elde ettiği ödülü adamlarıyla paylaşarak askerlerine ziyafet çekerti. Kuang, 2000 tanlık³⁷⁴ derecede 40 küsur yıl bulunmuştur. Evinde malı mülkü olmamasına rağmen hiçbir zaman evindeki durumdan söz etmemiştir. Uzun boylu olan Kuang'ın kolları gorilinkiler gibi uzundu. Okçuluktaki mahareti tanrı vergisiydi. Çocukları ve torunları da okçuluk öğrenmelerine rağmen Kuang'a erişememişlerdir. Kuang çekingendi ve az konuşurdu. Başkalarıyla beraber oturduğu zamanlar yere savaş durumları çizer, içkisine oku uzağa atma yarışına girerdi. Özellikle okçuluğu kendisine eğlence edinmişti; ölünceye kadar bu böyle devam etmiştir. Kuang askerleriyle birlikte çorak bölgelerde suya rastladıklarında bütün askerler içmeden suya yaklaşmazdı. Askerlerin hepsi yemek yemeden, Kuang yemeği tatmazdı. Eli açıktı, sıkıntı verici değildi. Askerler bu nedenle kendisinin emrinde olmaktan memnurluk duyardı. Oklamak üzere düşmana saldırdığında, birdenbire düşmana on küsur adım kadar yaklaşır, mesafe daha fazla ise vuramayacağını anlar atmazdı ama atarsa da mutlaka devirirdi. Bu nedenle askerleri ile pek çok kez tehlikeye düşmüştü. Yabani hayvanları oklarken yaralanması da bu yüzden.

374 Han zamanında merkezdeki "Dokuz Ch'ing", "Lang Chiang"lar ve dışarıdaki Chün amirleri, Weilerin hepsi 2000 tan derecesindeki görevlilerdir. Daha sonraki dönemdeki üçüncü sınıf devlet görevlilerine eşittir ancak mevkileri belirgin değildir.

Aradan çok geçmeden Shih Chien ölür. Bunun üzerine imparator, Chien'in yerine "Lang Chung Ling"liğe Kuang'ı atar. 125 yılında, Kuang yeniden "Hou Chiang Chün" (Arka general) olarak Ta Chiang Chün'ün (Büyük general) emrine girer. Ordu Ting Hsiang'dan çıkarak Hsiung-nulara saldırıya geçer. Diğer generallerin hepsi de düşmana karşı başarıları nedeni ile Hou'luk kazanmış kişilerdir. Ancak, sadece Kuang'ın askerlerinin herhangi bir başarısı bulunmamaktadır. Üç yıl sonra, Kuang "Lang Chung Ling" sıfatı ile 4000 kişilik atlı bir orduyla You Pei P'ing'den hareket eder. Po Wang Hou'u Chang Ch'ien'in 10 bin atlısıyla Kuang beraberce hareket ederek, ayrı ayrı yollardan birkaç yüz li kadar giderler. Hsiung-nuların Tzo Hsien Wangı (Sol Bilge Beyi) 40 bin atlı ile Kuang'ı kuşatır. Kuang'ın askerlerinin hepsi de korkuya kapılmışlardır. Kuang, oğlu Kan'ı o tarafa doğru koşturur. Kan sadece on küsur atlı ile koşmaktadır. Çevresinden birkaç yüz "Hu" (Hsiung-nu) atlısı çıkınca geri dönerek Kuang'a "Hu'lar önemsiz" diye rapor verir. Askerler rahatlar. Kuang çember şeklinde saf oluşturarak (askerin yüzünü) dışa çevirtir. Hu'lar birdenbire saldırıya geçerler. Oklar yağmur gibi yağmaktadır. Han (Çin) askerlerinin yarıdan fazlası ölür. Hanların (Çinlilerin) bütün okları bitmiştir. Kuang askerlerine (ok) atmamalarını emreder. Kuang tek başına büyük oklu tüfeği ile onların komutanları ile daha birkaç kişiyi öldürür. Hunlar çözülürler. Güneş batar. Subay (ve) erlerin hepsinin de beti benzi atmıştır ancak. Kuang eskisi gibi metin olarak askerlerini yönetmektedir. Askerler arasında cesaretini koruyan bir tek kendisidir. Ertesi gün tekrar bütün güçleri ile savaşa tutuşurlar. Bu arada Po Wang "Hou"un ordusu da yetişmiştir. Hsiung-nu askerleri nihayet çözülerek çekilirler. Han ordusu da durarak (onları) kovalayamaz. Bu sırada Kuang'ın ordusu hemen hemen tamamen yok olmuştur. Geri çekilirler. Han (yönetimi) Po Wang "Hou"u yardıma geç kaldığından ölüme mahkûm eder. (Ancak daha sonra) kurtarmalık vererek halk tabakasına iner. Kuang'ın askerlerinin başarısı da ödüllendirilmez.

Önceleri, Kuang'ın amcasının oğlu Li Ts'ai ile Kuang, Hsiao-wen Ti'nin emrinde aynı görevde bulunmuşlardı. Ching Ti za-

manında, Ts'ai başarısı nedeniyle terfi ederek 2000 tanlık dereceye ulaşmış Hsiao Wu-ti zamanında (ise) Tai ili Hsianglığı'na³⁷⁵ yükselmişti. 124 yılında, Ch'ing Chü General sıfatıyla Ta Chiang³⁷⁶ Chün'ün (Büyük general) emrinde (Hsiung-nuların) You Hsien Wangi'na³⁷⁷ (Sağ Bilge Beyi) saldırarak başarı kazanmıştı. Saray şartlarına uygun görülerek kendisine "Le An Hou" asalet unvanı verilir. 121 yılında, Kung Sung Hung'un yerine geçerek "Ch'eng Hsiang" (başyardımcı) olmuştur. Ts'ai'in ortanın altında bir kişiliği vardı, şöhreti (ise) Kuang'ınkinin altında (ve) çok defa gerilerdeydi. Ne var ki, Kuang herhangi bir unvan ve ıktı sahibi olamamıştı. Memuriyet derecesi "Dokuz Ch'ing"den öteye gidememişti. Ama Ts'ai aksine Hou'luktan, Üç Kunglar³⁷⁸ derecesine ulaşmıştı. Kuang'ın astlarından bile Hou'luk alanlar vardı. Kuang, Kâhin Wang Shou ile yaptığı bir konuşmasında, "Hanlar Hsiung-nulara saldırırsın da Kuang onların arasında olmasın, şimdiye kadar vaki değildir. Birliklerdeki Hsiao Wei'lik altında, yeteneği ortanın üstünde bile olmayan kişilerden Hou'luk alanlar on küsur kişi. (Ben) Kuang, bu kişilerin arasında bile yokum. Bir parçacık başarımız da mı yok ki unvan ve ıktıdar kazanamıyoruz, neden? Yoksa Hou'luk yapmak için tipim mi uygun değil? Bu benim alın yazım mı?" der. Shou (kendisine) "Generalim, kendiniz düşünün; acaba bir kimsenin ahını çekiyor olmayasınız?" diye sorar. Kuang, "Ben Lung Hsi Tai-shou'u iken Ch'ianglar³⁷⁹ ayaklanmıştı. Ben onları kandırarak tutsak ettim. Teslim olanlar 800 kişiydi; aynı günde hepsinin kafasını kestirdim. Bugüne değin aldığım en büyük ah sadece bu olabilir," der. Shou bunun üzerine, "tutsakları öldürmekten daha büyük bir suç olamaz. Bence generalimin Hou'luk elde edememesinin nedeni budur," diye cevap verir.

375 Tai, Han zamanındaki Chün (vilayet) adı. Shan Hsi eyaletinin kuzeydoğu bölgesinde, Çahar eyaletinin Wei ilçesi yakınlarında. Hsiang: "Başyardımcı".

376 Han yönetiminin ünlü generallerinden Wei Ching.

377 Kadın erkek 15 binden fazla Hsiung-nu tutsak edilince bu başarısı nedeniyle Wei Ching, "Chi Chi" generalikten Ta Chiang Chün'lüğe yükseltilmiştir.

378 Üç derece, dokuz sınıftan biri. Altın ortası; sekizinci sınıf olmaktadır.

379 Batı kavimlerinden birinin adı.

İki yıl sonra, Ta Chiang Chün (Büyük General) (ve) P'iao Chi Chiang Chün³⁸⁰ (general) büyük bir güçle yola çıkarak Hsiung-nulara saldırıya geçerler. Kuang birkaç kez kendisinin de gitmesi için ricada bulunur, önceleri imparator yaşlı olması nedeniyle izin vermemiştir. Ancak neden sonra razı olarak (onu) Ch'ien Chiang Chün (Ön General) yapmıştır. O yıl, 119 yılıdır. Kuang, Ta Chiang Chün (Büyük General) Ch'ing'in emrinde Hsiung-nulara saldırmak üzere sınırdan hareket eder. (Büyük General) Ch'ing yakaladığı bir tutsaktan Ch'an-yü'nün yerini öğrenerek en iyi askerleriyle yola çıkar. Bu arada Kuang'a You Chiang Chün'e³⁸¹ (Sağ General) katılarak doğu yakasından hareket etmelerini emretmiştir. Doğru yolu oldukça dolambaçlıdır. Ayrıca, geçeceği bu bölgede sulak ve otlak yerler azdır. Arazi ne konaklamaya ne de yürüyüşe elverişlidir. Kuang, (Büyük General) Ch'ing'e "Bendeniz Ch'ien Chiang Chün'üm, (Ön General), (önde savaşmam gerekir). Şimdi, Büyük Generalim bendenizin doğu yolundan hareket etmemi emrediyor. Küçüklüğümden beri Hsiung-nularla savaştım, şimdi Ch'an-yü ile hesaplaşmak fırsatı buldum; bendeniz en önde hareket ederek öncelikle Ch'an-yü'yü öldürmek dileğindeyim." diyerek ricada bulunur. Ta Chiang Chün (Büyük General) Ch'ing de imparatorun gizlice emir almıştı; Li Kuang'ı kocamış ve yaşamı boyunca şanssız bir kişi olarak düşünmekte, Ch'an-yü ile başa çıkamayacağından korkmaktadır. Bu sırada Kung Sun Ao Hou'luğunu yeni kaybetmiş ve Chung Chiang Chün'ün (Orta General) emrine girmiştir. Ta Chiang Chün, Ao'ı Ch'an-yü'nün karşısına çıkarmayı istemektedir. Bu nedenle Ch'ien Chiang Chün (Ön General) Kuang'ı uzaklaştırmıştır.³⁸² Kuang bu sırada bunu bilmektedir. Bu nedenle ısrarla Ta Chiang Chün'ün vazgeçmesini istemektedir. (Ancak) Ta Chiang Chün (Büyük General) onu dinlemek istemez. Chang Shih'ya³⁸³ bir emir yazdırarak Kuang'ın karargâhına döner. "Derhal emir ve-

380 Han Dönemi'ndeki ünlü generallerden Huo Ch'ü-ping'i işaret etmektedir.

381 Bu sırada bu görevde Chao I Ch'i bulunmaktadır.

382 Bu cümlelerin anlamı şöyledir: Li Kuang'ın ön generalliği Kung Sun Ao'ya verilmekte ve Li Kuang, Kung Sun Ao'nın "Orta general"i olmaktadır.

383 Memur unvanı. Han döneminde "Başyardımcı" ve generallerin birer Ch'ang Shih'si bulunmaktadır. Bu görevliye "Başkâtip" denebilir.

rıldığı üzere askerlerinizin başına geçin," der. Kuang, Ta Chiang Chün'e kızarak harekete geçer, müthiş hiddetli olarak birliklerini alıp You Chiang Chün (Sağ General) (Chao) I Ch'i'nin ordusuna katılır. (Ve) doğu yolundan yola koyulurlar. Rehberler olmadığı için askerler yollarını kaybederler. Ta Chiang Chün'ün gerilerinde kalırlar. Ta Chiang Chün, Ch'an-yü ile savaşa tutuşmuş (ancak) Ch'an-yü kaçmıştır. (Onu) ele geçiremeyince geri dönülür. Güneyde çöl geçildikten sonra Ch'ien Chiang Chün ve You Chiang Chün ile karşılaşılır. Kuang, Ta Chiang Chün'ü görmüştür. Dönerek birliğine gider. Ta Chiang Chün, Ch'ang Shih'sı ile Kuang'a çerezle içki gönderir. Kuang'a, I Ch'i'nin yolu kaybetmesinin nedeni sorularak, Ch'ing'in imparatora ordunun kaybolmasını rapor edeceği söylenir. Kuang karşılık vermez. Ta Chiang Chün (derhal) Chang Shih'sını göndererek Kuang'ın karargâhındakilerin hemen sorguya çekileceğini bildirir. (Bunun üzerine) Kuang "Chiao Weilerin suçu yoktur. Yolu ben kaybettim. Sorguya çekilmeye gideceğim," der. Büyük karargâha³⁸⁴ geldiğinde adamlarına şöyle der: "(Ben) Kuang küçüklüğünden beri Hsiung-nularla büyüklü küçüklü yetmişen fazla savaş yaptım. Bugün, Ta Chiang Chün'ün emrinde Ch'an-yü'nün askerleri ile karşılaşmak fırsatını bulmuştum. Ne varki Chiang Chün, hem (ben) Kuang'ın birliklerini dolambaçlı yollara sürdü, hem de yollarını kaybettirdi. Bu kader değil de nedir ki? (Ben) Kuang artık altmış küsur yaşına gelmiş bir kişiyim, bundan sonra artık tekrar raportör³⁸⁵ karşısına çıkacak değilim," der. (Sözlerini bitirdikten sonra) bıçağını çekerek kendisini öldürür. Kuang'ın subayları, memurları ve bütün ordusu gözyaşı döker. Onun ölümünü duyan halktan tanıyanı tanımayanı, yaşlısı ergini, hiçbir gözyaşlarını tutamaz. You Chiang Chün (Sağ General) tek başına yargılanarak ölüme mahkûm edilmiş, (ancak) (kurtarmalık vererek ölümden kurtulup) halktan biri olmuştur.

Kuang'ın "Lang" olan üç oğlu vardır; Tang Hu, Chiao ve Kan. (Bir gün) İmparator Han Yen ile şakalaşırken Yen biraz saygısızca davranır. (Bunun üzerine) Tang Hu, Yen'e saldırır, Yen kaçır.

384 Burada, Büyük General Wei Ching'in garnizonu kastedilmektedir.

385 Bildiri işleriyle ilgili memur. Burada kovuşturma memuru kastedilmektedir.

Bu olay üzerine, imparatorun (Tang Hu) cesaretli olduğuna inanır. Tang Hu (genç yaşta) erken ölmüştür. (İmparator) Chiao'a ise Tai Chün Tai-shou'luğunu vermişti. Bu çocukların her ikisi de Kuang'dan önce ölmüşlerdir. Tang Hu'nun kendisinden olma Ling adında bir oğlu vardı. Kuang'ın ölümüyle sonuçlanan askeri harekât sırasında, Kan, P'iao Chi Chiang Chün'ün emrinde bulunmaktaydı. Kuang'ın ölümünün ertesi yılı Li Ts'ai, Ch'eng Hsiang sıfatıyla Hsiao Ching Yuan'deki boş toprakları işgal ettiğinden görevinden alınır; Ts'ai de intihar ederek hapse atılmasına karşı çıkar. Ülkeye (Ch'eng Hsianglık'a) yeni bir atama yapılır.

Li Kan, Chiao Wei olarak P'iao Chi Chiang Chün'ün emrinde Hu'ların (Hsiung-nuların) Tzo Hsien Wang'ına (Sol Bilge Beyi) saldırmış çetin bir savaştan sonra Tzo Hsien Wang'ın davulunu ve tuğunu ele geçirip pek çok kişinin kafasını kesmiştir. (Bu nedenle) Kuan Nei Hou'lukla ödüllendirilip 200 ailelik kent sahibi edilmiş, Kuang'ın yerine "Lang Chung Ling" olmuştur. Ancak çok geçmeden babasının öcünü almak için Ta Chiang Chün (Büyük General) Ch'ing'e saldırıp onu yaralayınca, Chiang Chün korkusundan saklanarak siner. "P'iao Chi Chiang Chün" Ch'ü Ping ile Ch'ing'in yakınlıkları bulunmaktadır. (Ch'ü Ping) oklayarak Kan'ı öldürür. Ch'ü Ping'in o sırada güçlü bir mevkii vardır. İmparator'dan saklayarak "onu kızgın bir geyik öldürdü," der. Birkaç yıl sonra Ch'ü Ping de ölür, Kan'ın kızı veliaht tarafından sevilme bahtiyarlığına erişir. Kan'ın oğlu Yü (ise) veliaht tarafından kayırılma fırsatından yararlanmıştır.

Li'lerden Ling henüz küçük ve zayıftır. Ling güçlenince Chien Chang sarayı nezaretine seçilerek atlılara nezaret etme görevini yürütür. Okçulukta usta, askerlerini seven bir kişidir. İmparator, Li'nin çağın ünlü bir generali olacağını düşünerek emrine 800 atlı verince Hsiung-nuların (topraklarının) içerlerine 2000 küsür li'den fazla ilerler. Chü Yen'i geçer, araziye göz gezdirir düşmanı göremeyince geri döner. (Kendisine) süvari Tu Wei'liği verilir. Tan Yang'ın Ch'u'lularından 5000 kişiyi alıp ok atmasını öğreterek, Chiu Ch'u-an ve Ch'ang I'de garnizon kurar. Birkaç yıl Hu'lara (Hsiung-nulara) karşı bekçilik yapar.

99 yılı sonbaharında, Erh Shih General Li Kuang Li 30 bin atlı ile Hsiung-nuların You Hsien Wangı'na (Sağ Bilge Beyi) Ch'i Lien ve T'ien Shan'da saldırıya geçer. Ling'i de 5000 yaya okçusuyla hareket geçirerek, Chü Yen'in kuzeyinden 1000 li kadar dışarı çıkartır. Hsiung-nuların ordusunun ikiye bölünerek, özellikle Erh Shih'yı izlemelerinin sağlanması istenmektedir. Ling zamanı gelince geriye döner. Ancak Ch'an-yü 80 bin kişilik ordusuyla Ling'in askerlerini kuşatarak saldırıya geçer, Ling'in 5000 kişilik ordusu hemen hemen yok olmak üzeredir. Askerlerden yarıdan fazlası ölmüş, Hsiung-nulardan da ölen ve yaralananların sayısı 10 bini bulmuştur. Kâh çekilip kâh savaşıarak, birbirini izleyen sekiz gün boyunca dövüşülür. Chü Yen'e tam birkaç yüz li kala, Hsiung-nular sıkıştırıp yollarını keserler. Ling'in yiyeceği tükenmiş ve yardım da yetişememiştir. Düşman ani bir saldırıya geçerek Ling'i teslim olmaya çağırır. Ling "efendimize söyleyecek söz için yüzümüz kalmadı," diyerek Hsiung-nulara teslim olur. Askerleri tamamen yok olmuştu. Dağılarak Han'a (Çin'e) dönebilenleri ise ancak 400 küsur kişiydi. Ch'an-yü, Ling'i ele geçirdiğinde, onun ailesi hakkında pek çok şey duymuş ve aynı zamanda zorlu bir savaş verdiğini de öğrenmiştir. Bu nedenle kızını Ling'le evlendirerek ona değer vermiştir. Hanlar (Çinliler) bunu duyunca Ling'in annesini, karısını ve çocuklarını ölüm cezasına çarptırırlar. Bundan sonra artık Li Ailesi'nin adı batır ve Lung Hsi'de oturan tüm aydınlar ve yakınları utanç duyarlar.

Shi Ji [Tarihçinin Kayıtları], Bölüm 111 General Wei [ve] Uçan Atlılar [Generali Huo Ch'ü-ping], Biyografi Dizisi 51

Başkomutan Wei Ching, Ping-yanglıdır.³⁸⁶ Babası Cheng Chi, bir hizmetkâr olarak, Ping-yang Hou'unun evinde çalışırken, Hou'un cariyesi Wei Kadın ile ilişkisi olur. [Bu beraberlikten Wei] Ching doğar. Wei Ching'in, aynı anadan ağabeyi Wei Chang-tzu ve kız kardeşi Wei Tzu-fu, Ping-yang Kung-chu'nun ailesinden geldikleri için Gök'ün Oğlu'nun [Han Hükümdarı'nın] sevgisine mazhar olmuşlardır. Bu nedenle, Wei ailesinin soyadını almışlardır. [Wei Ching'in] küçük adı Chung-ch'ing'dir. [Ağabeyi] Chang-tzu'nun ise küçük adı Ch'ang-chün idi. Ch'ang-chün'ün annesinin lakabı "Wei Kadın" dı. (Wei) Kadın'ın büyük kızı Wei [Chün] Ju, ikinci kızı Shao Erh, üçüncü kızı da Tzu Fu idi. Daha sonra Tzu Fu'nun erkek kardeşleri Pu ve Kuang da hep Wei Ailesi'nin soyadını aldılar.

Ch'ing [de böylece), [P'ing-yang] Hou'unun ailesinden biri olmuştur. Çocukluğunda babasının yanına dönmüş, babası ona koyun çobanlığı yaptırmıştı. Babasının önceki eşinden olan çocuklarının

hepsi onu köle gibi kullanmakta, kendisini kardeşten saymamaktaydılar. Ch'ing, uşaklık yaparken bir defasında Tatlı Pınar Sarayı'nda ki zindanı ziyaret etti. Oradaki hükümlülerden biri, Ch'ing'in yüzüne bakıp geleceğini okuyarak, "Soylu kişinin, memuriyetin Hou'luk derecesine erişecek!" dedi. Wei Ch'ing güldü ve ona "Ben köle olarak doğdum. Eğer dayak yemeden ve horlanmadan yaşamımı sürdürebilirim bu bana yeter. Nasıl Hou olabilirim?" dedi.

Gençliğinde [P'ing-yang] Hou Ailesi'nin atlısı olarak P'ing-yang Hâkimi'ne eşlik etmekteydi.

MÖ 139 yılı baharında Ch'ing'in ablası [Wei] Tzu-fu sarayda yaşamaya başladı [ve] imparatorun gözdesi oldu. İmparatoriçe, T'ang-i ,Ta Chang Kung-Chu'nun kızı idi [ve] erkek çocuğu yoktu, [bu nedenle] [Wei Tzu-fu'yu] kıskanıyordu. [Annesi] Ta Chang Kung-Chu, Wei Tzu-fu'nun imparatorun gözdesi olduğunu ve hamile olduğunu duyunca kıskandı [ve] Ch'ing'i tutuklatmak için adam gönderdi. Ch'ing o sıralarda Chien-chang Sarayı'nda çalışmakta idi ve adı duyulmamıştı. Ta Chang Kung-Chu, Ch'ing'i yakalattı ve hapse attı; onu öldürtmek istedi. [Wei Ching'in] arkadaşı Atlı Saray Muhafızı Kung-sun Ao ile adamları onu kaçırdılar (ve) böylece ölümden kurtulmuş oldu. Hükümdar [bu olayı] duyunca, Ch'ing'i çağırıp [onu] Chien-chang [Sarayı] müfettişi ve saray yaveri yaptı. Annesinden olan kardeşlerine hükümdar tarafından değer verilince ödüllendirildiler [ve] birkaç gün içinde çok büyük bir zenginlik sahibi oldular.

[Wei Ching en büyük kız kardeşi Wei] Ju, Arabacılar Baş Kung-sun Ho ile evlendi. İkinci büyük kız [Wei] Shao-erh'le bir ara ilişkisi olan Ch'en Chang da ödüllendirildi. [Kaçırma olayında büyük bir rol oynayan] Kung-sun Ao da bu nedenle daha da göze girdi. [Wei] Tzu-fu saray hanımefendisi oldu. Ching [ise daha da yükselerek] saray müsteşarı oldu.

MÖ 130 yılında Wei Ching, atlı savaş arabaları generalliğine atanıp Hsiung-nulara saldırmak üzere Shang-ku'dan çıktı. Arabacılar Baş Kung-sun Ho, hafif savaş arabaları generali olarak Yün-chung'dan hareket etti. Saray Müsteşarı Kung-sun Ao da süvari generalliğine atanıp Tai ilinden çıktı. Saray Muhafız Birliği

Komutanı Li Kuang ise Cesur Atlılar Generali olarak Yen-men'den çıktı. Her komutanın 10 bin atlısı vardı. Ch'ing, Lung-ch'eng'a vararak yüzlerce düşman kafası kesti. Süvari Generali [Kung-sun] Ao 7000 atlısını kaybetti. Saray Muhafız Birliği Komutanı Li Kuang, düşmanın eline esir düşmesine rağmen daha sonra kaçmayı başardı. [Kung-sun Ao ve Li Kuang başarısızlıklarından dolayı] idama mahkûm edildiyse de daha sonra bütün rütbeleri alınıp hayatları bağışlandı. [Kung-sun] Ho da [onlar gibi] başarısız oldu.

MÖ 128 yılının baharında Wei Hanımefendisi [Tzu-fu] bir erkek çocuk doğurdu ve imparatoriçe yapıldı. Aynı yılın sonbaharında Ch'ing, savaş arabaları generali olarak Yen-men'den hareket edip 30 bin kişilik bir süvari birliği ile Hsiung-nulara saldırdı ve binlerce düşmanın kafasını kesti.

Ertesi yıl, Hsiung-nular içeri girip Liao-hsi Askeri Valisi'ni öldürdü, Yü-yang'da 2000 küsur kişiyi talan edip esir aldılar ve General Han [An-kuo]'nun ordusunu yenilgiye uğrattılar. Han hükümdarı, General Li Hsi'ye Tai'dan çıkıp onlara saldırmasını emretti. Savaş Arabaları Generali Ch'ing'e de Yün-chung'un batısından çıkıp Kao-Ch'üeh'ye kadar gitmesi emrini verdi. [Ch'ing] bunun üzerine Sarı Irmak'ın güneyini talan etti ve Lung-hsi'ye kadar gitti. Binlerce düşmanı öldürdü, tutsak etti, yüz binlerce hayvan ele geçirdi, Pai-yang [Ak Koyun] ile Lou-fan beylerini bozguna uğratıp Sarı Irmak'ın güneyindeki topraklarda Shuo-fang ilini kurdu.

[Bu başarısından dolayı] Ch'ing'e ıkta olarak 3800 hane verildi ve Ch'ang-p'ing Hou'u oldu. Ch'ing'in başarı gösteren [yardımcılarından] Birlik Komutanı Su Chien'e ıkta olarak 1100 hane verildi ve Ping-ling Hou'u oldu. [Su] Chien, Shuo-fang İli'ni inşa etmekle görevlendirildi. Ch'ing'in başarı gösteren [yardımcılarından] Birlik Komutanı Chang Tz'u-kung, An-T'ou [İlçesi] Hou'u unvanıyla ıkta sahibi oldu.

Gök'ün Oğlu (Han Hükümdarı) [fermanında] dedi ki:

Hsiung-nular göksel ilkelere karşı gelip, insani değerleri altüst ettiler, büyüklere zalim, yaşlılara kötü davrandılar, kendilerini yağma ve soygunlara verdiler. [Çevrelerindeki] tüm barbarları peşlerinden sürükleyip [hakkımızda]

entrika çevirerek asker topladılar. Defalarca sınırlarımızı ihlal ettiler. Bu nedenle, biz de ordularımızı çıkarıp, komutanlarımızı göndererek, işledikleri suçlardan dolayı onları cezalandırdık. *Şarkılar Kitabı*nda boşuna mı "Hsien-yülere Saldırıp Onları T'ai-Yuen'e Değın Sürdük", "Savaş Arabaları Gümbür Gümbür Çıktı, Buradan Kuzeye Kaleler Kuruldu."

Şimdi Savaş Arabaları Generali Ch'ing, Hsi-ho'yı geçip Kao-Ch'üeh'ye vardı, 2300'den fazla düşmanı tutsak etti, öldürdü, hafif ve ağır arabalarının, hayvanlarının tümünü ganimet olarak topladı. İktâ sahibi Houluk derecesine mazhar olunca, Batı'da Ho-nan topraklarında istikrarı sağladı, eski Yü-ch'i Seddi'ne yöneldi, Tzu-ling'i aşip Sarı Irmak'ın kuzeyine köprü yaptı. P'u-ni'yi saf dışı edip, Fu-li'yi bozguna uğrattı ve onların en hızlı askerlerini öldürerek, saklanan gizlenen kim varsa 3071 kişiyi tutsak edip, ele geçirilenleri sorgulayarak yerlerini bulduğu bir milyon üzerinde at, öküz ve koyunla birlikte kendi askerlerine hiçbir şey olmadan geri döndü. Bu nedenle, Ch'ing'e 3000 hane daha iktâ olarak verildi.

Ertesi yıl, Hsiung-nular içeri girip Tai ili askeri valisi (Kung) Yu'yü öldürdüler, Yen-men'e saldırarak 1000 küsur kişiyi kaldırıp götürdüler. Ertesi yıl, Hsiung-nular [yine] büyük bir saldırıyla Tai, T'ing-Hsiang ve Shang Chün'e girerek binlerce Çinliyi talan edip öldürdüler.

Daha sonraki yılın ilkbaharında, MÖ 124 yılında Han [Hükümdarı], Savaş Arabaları ve Atlı Birlikler Generali Wei Ching'e Kao-ch'üeh'ten 30 bin kişilik bir süvari kuvveti ile hareket etmesini emretti. Muhafız Birliği Komutanı Su Chien Özel Kuvvetler Generali olarak, Sol Saray (Nei Shih) Li Chü Sert Oklu Tüfek Birlikleri Generali olarak, T'ai P'u Kung-sun Ho, süvari generali olarak; Tai [İli] Başyardımcısı Li Ts'ai, hafif savaş arabaları generali olarak, tümü Savaş Arabaları ve Atlı Birlikler Generali [Wei Ching'in] emrinde So Fang'dan yola çıktılar. Ta Hsing Li Hsi ve An T'ou Hou'u Chang Tz'u-kung generalliğe getirilerek, Yu Pei-p'ing'den yola çıkmaları ve diğerleri ile birleşerek Hsiung-nulara saldırma-ları emredildi.

Hsiung-nuların Sağ Bilge Beyi, Wei Ching'in askerlerini durdurmak için beklerken, Han askerlerinin daha kendi bölgesine glemeyeceğini zannederek içki içip sarhoş oldu. Gece, Han ordusu gelip Sağ Bilge Beyi'ni kuşatı. Sağ Bilge Beyi büyük bir paniğe kapıldı ve yanında sadece sevgili karısı ve en iyi birkaç yüz atlısı ile kuşatmayı yarıp kuzeye kaçtı. Han [yönetiminin] Hafif Süvari Birliği Komutanı Kuo Ch'eng ve diğerleri 100 küsur kilometre kovaladıysalar da yetişemediler [ama], Sağ Bilge Beyi'nin beylerinden on küsur kişiyi, halkından kadın erkek 15 binden fazla kişiyi, hayvanlarından yüz binlercesini ele geçirip askerleriyle geri döndüler.

Sınıra geldiklerinde, Gök'ün Oğlu [Han Hükümdarı] Başkomutanlık mührü vermek üzere gönderdiği elçi ile onu karşıladı ve askerlerin önünde Savaş Arabaları ve Atlı Birlikler Generali [Wei] Ch'ing'e başkomutan unvanını verdi ve bundan sonra diğer generallere bağlı birlikler de onun emrine verildi. Yeni unvanını alan Wei Ching [böylece] memlekete döndü.

[Bunun üzerine] Gök'ün Oğlu [İmparator] yayınladığı bir fermanla, "Başkomutan [Wei] Ch'ing bizzat ordularına önderlik ederek savaşta büyük bir zafer kazanmış, Hsiung-nuların on küsur beyini ele geçirmiştir. Bu nedenle, [kendisine] 6000 hane daha ıkt olarak verilmiştir," der ve Ch'ing'in oğlu Kang'ı, I Ch'un Hou'luğuna, [Ch'ing'in diğer] oğlu Pu I'yi, Yin An Hou'luğuna, [Ch'ing'in bir diğer] oğlu Teng'ı, Fa Kan Hou'luğuna getirir.

[Wei] Ch'ing teşekkür ederek direnir ve şöyle der:

Bendeniz şansım nedeniyle teveccühünüze mazhar olup general sıfatıyla görevlendirildim ve zat-ı Âlilerinin ilahi ruhu sayesinde ordumuz büyük bir zafer kazandı. Sonuç bütünüyle subaylarımın başarısı sayesinde olmasına karşın, zat-ı Âlilerinin teveccühüyle [Wei] Ch'ing kulunuzun ıktası artırıldı. Kulunuz Ch'ing'in oğulları daha kısa pantolonla dolaşıyorlar, henüz hiçbir hizmetleri de yok, zat-ı devletlerinin onlara toprak tahsis edip üç ayrı Hou'luk ihsan etmek istemesini şükranla karşılamaktaysam da bu durum asıl emrim altında savaşanların başarılarını ödüllendirmem gerektiği düşüncesiyle bağdaşmıyor. K'ang ve diğerleri verilen ıktaları ne hakla kabul edecekler?

Gök'ün Oğlu (Han Hükümdarı), "Subaylarınızın başarısını unutmuş değilim. Şimdi onlar hakkında da planlarım var." der ve saray başkâtibini çağırarak bir fermanla şunları söyler:

Hu Chün Tu Wei Kung-sun Aq, üç kez Başkomutan'ı izleyerek Hsiung-nulara saldırmış, ordunun sürekli koruyucusu olmuş ve yanındaki subaylarla Hsiung-nu beyini ele geçirmiştir. Kendisine, 1500 hane ile birlikte Ho-ch'i Hou'luğu ıktâ edilmiştir. Tu Wei Han Yüeh Başkomutan'ı izleyerek Yu Hun'dan hareketle Sağ Bilge Beyi'nin otağına kadar gitmiş, Başkomutan'ın sancağı altında savaşp Hsiung-nuların boy beyini ele geçirmiştir. [Han] Yüeh'ye 1300 hane ile Lung-wo Hou'luğu ıktâ edilmiştir. Süvari Generali Kung-sun Ho, Hsiung-nu beylerinin ele geçirilmesinde Başkomutan'ın yanında bulunmuştur. [Kendisine] 1300 hane ile birlikte Nan-p'ao Hou'luğu ıktâ olarak verilmiştir. Hafif Savaş Arabaları Generali Li Ts'ai, Hsiung-nu beylerini ele geçirmede iki kez Başkomutan'a eşlik etmiştir. [Bu nedenle kendisine] 1600 hane ile birlikte Lo An Hou'luğu ıktâ edilmiştir. Birlik Komutanı Li So, Birlik Komutanı Chao Pu-yü ve Birlik Komutanı Kung-sun Jung Nu Başkomutan'ın yanında düşman beylerinin ele geçirilmesinde üç kez görev almışlardır. [Bunun için] Li So'ya, 1300 hane ile Shih Chih Hou'luğu ıktâ olarak verilmiştir. Chao Pu Yü'ye 1300 hane ile Sui Ch'eng Hou'luğu ıktâ olarak verilmiştir. Kung-sun Jung-nu'ya 1300 hane ile Ts'ung-p'ing Hou'luğu ıktâ olarak verilmiştir. Generaller Li Chü ve Li Hsi ile Birlik Komutanı Tou Ju I başarı gösterdiklerinden kendilerine Kuan Nei Hou'u unvanı ile 300 hanelik köy ıktâ olarak verilmiştir.

Sonbaharda Hsiung-nular Tai'a girip, Tu Wei Askeri Vali Chu Ying'i öldürdüler.

Ertesi yılın sonbaharında Başkomutan [Wei] Ch'ing, Ting Hsiang'dan yola çıktı. Ho-ch'i Hou'u Kung-sun Ao Merkez Generali olarak; T'ai P'u Kung-sun Ho, Sol Kanat Generali olarak; Hsi Hou'u Chao Hsin, Öncü Generali olarak; Muhafız Birliği Komutanı Su Chien, Sağ Kanat Generali olarak; Saray Başkoruması Li Kuang, Artçı Kuvvetler Generali olarak; Sağ Nei Shih Li Chü, Sert Oklu Tüfekliler Generali olarak, başkomutanın emri altında binlerce kafa kesip geri döndüler.

Bir aydan fazla bir süre sonra, tekrar Ting Hsiang'dan hareket edilip Hsiung Nulara saldırıya geçildi; 10 binden fazla düşman kafası kesildi.

Sağ Cenah Generali [Su] Chien ve Öncü Kuvvetler Generali [Chao] Hsin 3000'den fazla bir askeri güçle kendi başlarına Ch'an Yü'nün ordusu üzerine yürüdüler, bir günden fazla bir süreyle savaştılar, Han askerleri tümüyle yok edildi. Öncü Kuvvetler Generali [Chao Hsin], aslında bir Hu (Hsiung-nu) idi, [saf değiştirip] teslim olunca Hsi Hou'u olmuştu. Sıkıştığını görünce, Hsiung-nu-ların vaatleriyle, ordusundan geriye kalan yaklaşık 800 atlısıyla kaçıp Ch'an-yü'ye teslim oldu. Sağ Kanat Generali Su Chien ise, bütün askerlerini kaybedip tek başına kaçarak Başkomutan'ın yanına geldi.

Başkomutan, Askeri Hâkim Hung, Başyazıcısı An, [Konfuç-yüşü] Danışmanı Chou Pa ve diğerlerine “[Su] Chien’e ne ceza verelim dersiniz?” diye sordu. [Chou] Pa, “Başkomutanım sefere çıktığından bu yana yana emrindeki generallere hiç ölüm cezası vermedi. Ama şimdi, [Su] Chien’i ordusunu bıraktığı için öldürtmesi otoritesini kanıtlayacaktır,” dedi.

Hung ve An [buna itiraz ederek] şöyle derler:

Bu doğru olmaz! Savaş kuralları “Küçük bir kuvvet ne denli direnirse dirensin, sonunda büyük kuvvetin eline geçer,” der. [Su] Chien, birkaç bin kişilik adamıyla Ch'an-yü'nün 20-30 bin askeriyle karşı karşıya kalmıştır. [Kendisi] bir günden fazla bir süre onlarla savaşmış, adamlarının çoğu yok edilmiş [ama] kalleşlik yapmayarak geri dönmüştür. Eğer siz kendiliğinden geri dönen bir generali cezalandıracak olursanız, bundan sonra geri dönülmesin anlamı çıkarılır; [bu nedenle] öldürülmemelidir.

Başkomutan ise şöyle der:

[Ben, Wei] Ch'ing, ne mutlu ki, [hükümdarın] hısmı olmam nedeniyle [savaş meydanında] görevlendirildim. Otoritem yok diye kaygılanacak değilim. [Chou] Pa'nın otoritemi göstermem gerektiği yolundaki sözleri benim aklımdan geçenle hiç bağdaşmıyor. Ayrıca, kuvvet komutanlarını idam etme yetkisi bende olmakla birlikte, [hükümdarın] güvendiği ve değer verdiği bir kulu, [bir kişiyi] sınırın dışında kendi başına yargılayıp, idam cezası vermeye kalkamaz. Durumu Gök'ün Oğlu'na rapor edelim, Gök'ün Oğlu kendisi yargılasın. Böylece memurlarının kendi başlarına otorite kullanmaya kalkmadıklarını göstermiş olmaz mıyız?

Bütün askeri memurlar, “Haklısınız!” derler. Netice olarak, [Su] Chien hapsedilir ve hükümdarın bulunduğu yere gönderilir; sınırdan içeri girildikten sonra da askerler terhis edilir.

O yıl, Başkomutan’ın ablası [Shao Erh’in] oğlu Huo Ch’ü-ping, on sekiz yaşında, Gök’ün Oğlu’nun saray hizmetkârı olma lütfuna mazhar olur. [Kendisi] binicilikte ve okçulukta yetenekli idi; Başkomutan [Wei Ching] ile birlikte iki sefere katılmış, alınan bir fermanla kendisine genç savaşçılardan kurulu bir kuvvet verilmiş, Çevik Oğlanlar Komutanlığı’na getirilmişti. Hafif akıncılardan oluşan yiğitleriyle asıl ordudan kilometrelerce ayrılıp en hızlı ve en yiğit 800 süvarisiyle ana ordudan koparak başarı kovalamış, kendi kayıplarından kat kat fazla düşman öldürmüştü. Bunun üzerine Gök’ün Oğlu bir fermanla, Süvari Generali Huo Ch’u-ping, aralarında, bir başkan ve bir de saray başyöneticisi bulunan 2028 düşmanı ele geçirmiştir; Ch’an-yü’nün yakın akrabalarından biri olan, Chi-jo Markisi Ch’an’ı öldürmüştür. Ch’an-yü’nün amcası Lo-ku-p’u’yu canlı olarak ele geçirerek her iki seferde de ordu içindeki en yüksek payeye erişmiştir.

Bu yüzden emrine verilen, 1600 hizmetkârla birlikte kendisine, Kuan-chün ya da “Orduda En Yüksek” rütbesi verilmiştir. Ayrıca, Hao Hsien –Shang-ku eyaleti valisi– genelturmay başkanının emri altında dört kez seferde hizmet ettiği ve 2000 düşmanı yakalayıp öldürdüğü için 1100 hizmetkârla Chung-li ya da “Çok Kazançlı” Markisi unvanı verilecektir.

Bu seneki seferlerde, Su Chien ve Chao Hsin’in ordularından olmak üzere iki ordu kaybolmuştur (Chao Hsin’in orduları düşman saflarına geçmiştir). Bu ordular hiçbir başarı gösteremediler. Bu yüzden Wei Ching’e verilen artırılmadı. Su Chien başkente geri getirilince imparator onu ölüm cezasından affetti, fakat bütün görevlerinden azlederek basit bir vatandaş olarak yaşamasına izin verdi. Wei Ching’in dönmesinden sonra imparator 1000 parça altınla onu ödüllendirdi.

Bu sırada Bayan Wang, imparatorun gözdesi olmaya başlamıştı. Ning Ch’eng adında biri Wei Ching’e akıl vererek şöyle dedi:

Şimdiye kadar çok büyük bir başarı kazanmamanıza rağmen 10 bin evin gelirini almaya layık görüldünüz ve üç oğlunuz da Marki oldu. Bütün bunlar sadece sizin imparatoriçenin kardeşi olmanızdan dolayıdır. Şimdi ise Bayan Wang imparatorun gözdesi olmuştur, fakat onun ailesinden hiç kimse henüz herhangi bir zenginlik veya şeref elde edememişlerdir. Benim önerim General, almış olduğunuz 1000 parça altını Bayan Wang'ın annesine doğum günü armağanı olarak vermenizdir.

Wei Ching bu öneriyi kabul ederek 500 parça altını Bayan Wang'ın annesine armağan etti. İmparator bunu duyunca, Wei Ching'e bunu nasıl yaptığını sordu. Wei Ching de bunu nasıl yaptığını anlattı. İmparator da daha sonra Ning Ch'eng'i Tung-hai eyaletinin başkomutanlığı ile şereflendirdi.

Chang Ch'ien de Wei Ching'in emri altında orduda hizmet etmişti. Daha önce, Ta-hsia'ya (Bactria) elçi olarak gönderilmiş ve uzun bir süre Hsiung-nular tarafından alıkonulmuştu. Bu yüzden barbar topraklarındaki en iyi otlak ve sulak yerleri biliyordu. Bu bilgilerinden ötürü de orduya kılavuzluk etmekle görevlendirilmişti. Böylece orduyu aç ve susuz kalmaktan kurtardı. Batıdaki uçsuz bucaksız topraklarda sürdürdüğü ilk görevinde kazandığı başarılarından dolayı Po-wang veya "Geniş Görüş" Markisi oldu.

Huo Ch'ü-ping Marki olduktan üç yıl sonra, akıncı süvariler generalliğine getirildi ve Yüan-So'nun ikinci yılının baharında, 10 bin atlıdan oluşan bir kuvvetle Lung-hsi'den çıkarıldılar (MÖ 121). İmparator bu seferdeki başarılarından dolayı şöyle dedi:

Akıncı Süvari Generali Huo Ch'ü-ping, savaşçı askerlerinin başında Wu-li Dağı'nı geçerek Su-p'u kabilelerine saldırdı; Hu-nu Irmağı'nı geçerek beş barbar hükümdarın topraklarında eşyaları ve kendisini izleyenlerle yürümüş ve yalnız kendisinden korkanlara bir şey yapmamıştır. Ch'an-yü'nün oğlunu ele geçirme ümidiyle altı gün süren bir savaş yapmış, Yen-chih Dağı'nın 1000 ya da daha fazla li ötesinde at koşturmuş ve düşmanla savaşmış, Lan hükümdarını öldürmüş, barbar kralı Lu'yu kaçırmış, bütün düşman ordusunu yok edip, Hun-yeh kralının oğlunu, bakanlarını, başkomutanlarını ele geçirmiştir. 8000 düşmanı öldürüp ele geçirerek Hsiu-t'u kralının

"Gök" diye taptığı altın adamı ele geçirmiştir. Bu yüzden tımarı 2000 eve çıkarılsın.

Yazın, Huo Ch'ü-ping ve Ho-ch'i Markisi Kung-sun Ao, Pei-ti'den kuzeye doğru değişik yollardan sefere çıkarken, Po-wang Markisi Chang Ch'ien ve Saray Başyöneticisi Li Kuang, Yu-peip'ing'den kuzeye doğru değişik yollardan sefere çıktılar ve hepsinin amacı Hsiung-nulara saldırmaktı. Düşmanla ilk karşılaşmayı 4000 kişilik süvari kuvveti ile Li Kuang yaparken, Chang Ch'ien 10 bin kişilik atlı birliği ile henüz yolda idi. Hsiung-nuların Sol Bilge Beyi 20 ya da 30 bin kişilik atlısı ile Li Kuang'ı sardı. Li Kuang, iki gün süreyle adamlarının yarısı ve daha fazla sayıda düşman yok olana kadar savaştı. Chang Ch'ien takviye kuvvetleriyle geldiğinde Hsiung-nu askerleri çekilmek zorunda kaldılar. Başkente dönüşünde Chang Ch'ien geç yettiğinden mahkeme edilip ölüme mahkûm oldu. Ancak hayatı bağışlanarak sıradan bir insan oldu.

Bu arada Huo Ch'ü-ping, Pei-ti'den kuzeye yönelerek düşman bölgesinin içlerine ilerledi. Fakat Kung-sun Ao yolunu kaybedip Huo Ch'ü-ping'in ordusuyla önceden planladığı gibi buluşamadı. Huo Ch'ü-ping, Chü-yen'i geçerek Ch'i-lien Dağları'na vardı. Birçok düşman yakaladı ve öldürdü. İmparatorluk yayını bu konuda şöyle der:

Akıncı Süvari Generali Huo Ch'ü-ping, Chü-yen'den geçerek Küçük Yüeh-chih topraklarını da geçti ve düşmana Ch'i-lien Dağları'nda saldırdı. Yu-t'u kralını ele geçirdi ve teslim olan 2500 adamı tutsak etti. 3200 düşmanı ya esir aldı ya da öldürdü. Beş kralı anneleri ile birlikte ele geçirdi. Ayrıca Ch'an-yü'nün krallık ailesinden olan 59 prensi, 63 yüksek bakanı, generali ve başkomutanı ele geçirdi. Bu seferde sadece askerlerinin üçte birini kaybetti. Bu yüzden tımarı 5000 eve çıkarılacak. Bundan başka, Küçük Yüeh-chih topraklarında kendisiyle beraber olan alt komutanları da ikinci başkanlıklarla ödüllendirileceklerdir.

İki kez Huo Ch'ü-ping'e eşlik etmiş bulunan, şahin gibi saldıran, Mareşal Chao P'o-nu, Su-pu kralının öldürülmesinde, Chi-chü kralının ele geçirilmesinde, Chi-chü kralının 1000 süvari komu-

tasındaki generalinin, bir kralın, kralın annesinin yakalanmasında, kırk bir prensin, ikincil önderin, 3330 esirin ele geçirilmesinde ve ordularının önünde giderek 1400 esir daha almasında gösterdiği başarılarından ötürü 1500 kişilik bir tımarla ödüllendirilecek ve kendisine Ts'ung-p'iao veya "Akıncı General Takipçisi" unvanı verilecektir.

Yardımcı Komutan Kou-wang Kao Pu-chih, seferde Huo Ch'ü-ping'e eşlik etmiş ve Hu-yü-t'u kralını, on bir prens ve ikincil önderi, 7768 düşmanı ele geçirmiştir. Bu yüzden 1100 evin tımarı ile I-kuan veya "Komutasına Değerini Veren" Markisi unvanı ile ödüllendirilecektir. İkincil komutan P'u-to'ya da kazandığı başarılarından itibaren Hui-ch'ü Markisi tımarlığı verilecektir.

Ho-ch'i Markisi Kung-sun Ao, önceden planladığı gibi Huo Ch'ü-ping'in ordusu ile olan randevusuna yavaş giderek buluşmadığı için mahkeme edildi. Öldürülmesine karar verildiyse de cezasını para ile ödediği için sıradan vatandaş konumuna düşürüldü.

Yaşlı generallerin emri altındaki askerler ve atlar, Huo Ch'ü-ping'in kahramanlıkları için uygun değildi. Her şeyden önce, Huo Ch'ü-ping en güzide askerleri seçer ve buna ek olarak, ana ordunun önünde, düşman bölgesinin içlerine en iyi süvarilerle giderdi. Dahası, adamları kendilerinin sahip olduğu bu cennetten hoşlanırlardı. Çünkü şimdiye kadar ciddi bir tehlike ile hiç karşılaşmamışlardı. Öte yandan yaşlı generaller devamlı olarak çok yavaş gitmelerinden ve zamanında ulaşamamaktan mahkeme edilmekteydiler. Başarılarının sonucu olarak Huo Ch'ü-ping imparatorun gözüne gün geçtikçe daha çok girerek, sonunda amcası Genelkurmay Başkanı Wei Ching ile yarışır hale geldi.

Sonbaharda Ch'an-yü Huo Ch'ü-ping'in askerlerine birkaç kez yenilen ve 20 ila 30 bin adamını kaybetmiş olan, Hsiung-nu topraklarının batısında yaşayan Hun-yeh kralı ile Hsiu-t'u kralı birlikte bir plan kurarak Han'a teslim olmaya karar verdiler; bu durumu bildirmesi için bir adamlarını elçi olarak önden gönderdiler.

Bu sırada Büyükelçi Li Hsi, Sarı Irmak'ın uzantısına tahkimat yapılmasını gözetirken, Hun-yeh Kralı'nın elçisi kendine getirildi. İmparatoru durumdan haberdar etmek için, hemen yedek ara-

ba ile başkente doğru yola çıktı. Haberi duyan imparator, teslim olma isteğinin saldırmak için bir oyun olduğunu zannederek Huo Ch'ü-ping'i bir ordu ile Hsiung-nularla karşılaşmak üzere sınıra yolladı.

Huo Ch'ü-ping Sarı Irmak'ı geçerek Hun-yeh Kralı'nın önderliğindeki orduyu görünceye değin ilerledi. Hun-yeh kralının yönetimi altındaki yardımcı generaller Han'a teslim olmaya razı değillerdi. İlerleyen Han ordularını görünce, geriye dönüp birçoğu olmak üzere kaçtılar. Huo Ch'ü-ping, aniden düşmanın ortasına dalarak Hun-yeh kralı ile birleşip kralın adamlarından kaçmak isteyen 8000'ini öldürdüler. Hun-yeh kralını, önden yedek bir arabaya koyarak, imparatorun sarayına yolladı ve daha sonra kendisi kralın taraftarlarını nehri geçerek Han bölgesine getirdi. Teslim olan 30-40 bin kişilik Hsiung-nu askerleri kendilerinin 100 bin kişilik bir ordu olduklarını zannediyorlardı. Ch'ang-an'a ulaşınca imparator onlara değeri milyonları bulan hediyeler verdi. Hun-yeh kralına 10 bin evin tımarı ile birlikte T'a-yin Markiliği; ikincil krala Hu-tu-ni Hsiao-mo Markiliği; Ying-pi'ye Hui-ch'ü Markiliği ve Saray Yöneticisi T'ung-li'ye Ch'ang-lo Markiliği tımarları verildi.

İmparator, Huo Ch'ü-ping'in başarılarından ötürü şu kutlama mesajını yayınladı: "Akıncı Süvariler Generali Huo Ch'ü-ping kuvvetleriyle Hsiung-nulara saldırdığı zaman, Batı Bölgeleri'nin kralı Hun-yeh ve takipçileri koşup gelerek ordumuza teslim olmuşlardır." Düşmanın bıraktıklarıyla ordusunu doyurdu ve ordusuna 10 binin üzerinde okçunun katılmasıyla da Huo Ch'ü-ping, dehşet yaratan ve zorluk çıkaranları cezalandırarak 8000'in üzerinde düşmanı yakalayarak öldürdü. Otuz iki yabancı kabilenin önderlerinin teslimiyetini sağladı. 100 binin üzerinde düşman askerinin saldırısında kendi askerleri tek bir yara almazken düşman yenilgiye uğratıldı. Bunun için sayısız başarılarının şöhreti Sarı Irmak boyunca, bütün sınırlara yayıldı. Bundan sonra da kötülüklerden uzak sonsuz barış içinde yaşayacaklarını umarız. Bu yüzden kendisine 1700 ek ev tımarı verilecek ve Lung-hsi, Pei-ti ve Shang yörelerindeki garnizonların asker sayısı yarıya indirilerek sınırların korunmasında imparatorluğa düşen yük hafifleyecektir.

Bundan kısa bir süre sonra, teslim olan Hsiung-nular gruplara ayrılarak Sarı Irmak kıvrımının güneyinde ve eski imparatorluk sınırlarının ötesindeki beş bölgeyi oluşturan Lung-hsi, Pei-ti, Shang, So-fang ve Yün-chung'da oturmak üzere gönderildiler. O topraklarda anavatanlarındaki adetlerle yaşamalarına izin verildi ve kendilerine bağlı bir devlet olarak kabul edildi.

Ertesi yıl, Hsiung-nular Yu-pei-ping ve Ting-hsiang'ı istila ederek binin üzerinde Çinliyi öldürdü veya yurtlarından sürdü. Daha sonraki yıl, imparator generalleri ile ortak bir plan yaparak şöyle dedi: "Hsi Markisi Chao Hsin düşman saflarına geçtiğinden, Ch'an-yü'ye danışmanlık yapmakta ve stratejisini hazırlamaktadır. Han kuvvetlerinin çölü geçemeyeceğinden emin olduğundan kendisi ve Ch'an-yü gücümüzü hiçe sayarak aynı yerde kalmaktadır. Eğer, şimdi bir ordu gönderirsek çoğunluğumuzla amacımıza ulaşabiliriz." Bu, Yüan-shou saltanatının dördüncü yılında idi (MÖ 119).

Aynı yılın ilkbaharında imparator, Genelkurmay Başkanı Wei Ching ve Akıncı Süvariler Generali Huo Ch'ü-ping'i, her birine 50 bin süvarilik bir kuvvet, yüz binlerce piyade ve arkadan gelen eşya taşıyıcıları ile gönderdi. Düşman bölgelerinin içine girmeye çekinmeyen, bütün cesur savaşçılar Huo Ch'ü-ping'in emri altında idiler. Aslında Huo Ch'ü-ping'in Ting-Hsiang'dan kuzeye doğru gitmesi ve Ch'an-yü'ye saldırması gerekirken, ele geçirilen düşmanların Ch'an-yü'nün daha doğuda olduğunu söylemeleri üzerine, İmparator Huo Ch'ü-ping'in Tai ilinden yola çıkmasını emretti. Wei Ching'in Ting-hsiang'dan yola çıkması, Saray Başyöneticisi Li Kuang'ın öncü kolun başında, Arabacılar Başk Kung-sun Ho'nun Sol Kanat Generali olarak, "Unvanların Başı" Chao I-chi Sağ Kanat Generali olarak, Ping-yen Markisi Ts'ao Hsiang'ın Geri Saf Komutanı olarak görevlendirilmeleri kararlaştırıldı. Bunların hepsi Genelkurmay Başkanı Wei Ching'in emrindeydiler.

Değişik komutanların yönetimi altındaki ordular –bunlar 50 bin kişilik piyade ve atlı idiler– çölü geçtiler, Huo Ch'ü-ping'in adamları ile birleşerek hepsi birden Ch'an-yü'ye saldırdılar.

Chao Hsin Ch'an-yü'ye akıl vererek dedi ki: "Han orduları çölü geçtiği zaman adamları ve atları bitkin durumda olacaklarından, onları küçük bir-zorlukla bile karşılaşmadan esir edebiliriz." Ch'an-yü, bunun üzerine eşyalarının daha kuzeye çekilmesini emretti ve en gözde kuvvetleriyle çökün kuzey kenarında beklemeye başladı.

Wei Ching önderliğindeki Han ordusu 1000 li'den fazla yol kattikten, Ch'an-yü'nün kuvvetleri hakkında bilgi aldıktan sonra, onun gibi kamp kurup bekledi. Zırhlı vagonların kampın etrafını daire içine almalarını emrederek, 5000 süvariye de Hsiung-nulara saldırması için gönderdi. Hsiung-nularda on binlerce süvarisini bu saldırıyı karşılamak üzere gönderdi. Tam güneş batarken, büyük bir rüzgâr çıkarak iki ordunun birbirini göremeyeceği kadar toz kaldırdı. Çinliler daha fazla adam göndererek sağdan ve soldan Ch'an-yü'ye saldırdılar. Ch'an-yü, Han askerlerinin sayısının ve adamları ile atlarının hâlâ kuvvetli ve savaşıyor durumda olduğunu görünce savaşta onlara karşı bir üstünlük sağlayamayacağını anladı. Çevreleyen toz bulutunun içinden altı katırlık bir takımla ve birkaç yüz en iyi atlısıyla Han kuşatmasını yarıp kuzeybatıya kaçtı.

Bu sırada gece çökmüş ve Han askerleri ile Hsiung-nu askerleri birbirine girmiş ve her iki taraf da tam bir şaşkınlık içinde eşit miktarda yaralı ve ölü vermişti. Han sol komutanının eline geçen bir esir, Ch'an-yü'nün hava kararmadan kaçtığını söyledi. Han ordusu buna dayanarak, bir grup hafif süvari çıkarıp Ch'an-yü'yü izlemeye gönderdi. Hsiung-nu savaşçıları dört bir yana kaçarken Wei Ching ve ordunun gerisi de arkalarından gitti. Şafak sökerken Han ordusu 200 li'den fazla yol katettiği halde Ch'an-yü'yü yakalamayı başaramadı. Wei Ching toplam olarak 10 bin düşmanı öldürdü ya da ele geçirdi. Bundan sonra, Wei Ching Chao Hsin'in T'ien-yen Dağı'ndaki kalesine doğru yoluna devam etti ve yolu üzerindeki Hsiung-nuların ürünlerini ele geçirip, adamlarına ziyafet verdi. Kendisi ve ordusu orada sadece bir gün kaldıktan sonra geriye kalan bütün ürünü ateşe verip yurda dönüş yolculuğuna başladı.

Wei Ching, Chan'yü'nün kuvvetleriyle karşılaştığı sırada, Öncü Kolu Generali Li Kuang ile Sağ Kol Generali Chao-chi başka bir yoldan doğuya gitmekteydiler. Wei Ching, ordusunu güneye doğru çölden geçirdikten sonra ancak Li Kuang ve Chao I-chi ile buluşabildi. İmparatora vermek amacıyla birçok suç yükleyerek başkâtibini Li Kuang'ı sorgulaması için gönderdi ama Li Kuang intihar etti. Chao I-chi, başkente döndüğünde hapishane yetkililerine teslim edildi. Ancak hayatı bağışlanarak basit vatandaş konumuna indirildi. Wei Ching'in ordusu sınırı geçip Çin'e girdiği zaman, kendisi ve adamları 90 bin düşmanı öldürmeyi veya esir almayı başarmıştı.

Ch'an-yü kaçışından dolayı adamlarından on günden fazla ayrı kalmıştı. Bu süre içinde Sağ Bilge Kralı onun kaybolduğunu öğrenmiş ve kendini yeni Ch'an-yü ilan etmişti. Gerçek Ch'an-yü ordusuna yeniden dönünce Lu-li kralı tahtı bıraktı.

Bu sırada, Huo Ch'ü-ping, 50 bin kişilik süvarisiyle 1000 li'den fazla, Tai ve Yu-pei-ping'in kuzey yönünde yol katederek Sol Bilge Kral'ın önderliğindeki bir kuvvete saldırdı. Kendisiyle birlikte Wei Ching'in ordusundakine benzer arabalar ve yükler vardı. Fakat emri altındaki yardımcı generaller yoktu. Bunun yerine kendisi Li Kuang'ın oğlu Li Kan gibilerini atlayıp yardımcı generaller yerine bölük komutanları kullanıyordu. O kadar çok düşman öldürüp ele geçirdi ki, başarıları Wei Ching'inkini geçti.

Huo Ch'ü-ping'in ordusu başkente dönünce, imparator şu bildiriye yayınladı:

Akıncı Süvari Generali Huo Ch'ü-ping bizzat ordularının başında ve daha önceki seferlerde ele geçirilen barbar kuvvetlerine komuta ederek, yanında sadece hafif erzak bulunduğu halde çölü geçti. Huo-chang-ch'ü'yü de geçerek düşman önderi P'i-chü-ch'i'yi öldürdü ve sonra geri dönüp düşman sol generaline saldırdı, flamalarını yırtıp savaş davullarını ele geçirdi. Li-hou Dağı'nı aşip Kung-lü'yü geçerek T'un T'ou kralını, Hun kralını ve bir diğer kralı ele geçirdi. Ele geçirilen düşmanların içinde seksen üç general, bakanlar, saray yöneticileri ve düşman başkumandanı da vardı. Lang-chü-

hsü Dağı'nda Feng adağını (kurbanını), Ku-yen Dağı'nda Shan adağını yapıp tepelerden inerek kum denizine doğru ilerledi. Sefer sırasında çok sayıda düşman askerinden 70.443'ünü ele geçirirken, kendi adamlarından sadece onda üçünü kaybetti. Düşmanın yiyecek erzakını ele geçirip, düşman içlerine gitti ve böylece kendi erzakı hiç tükenmedi. Bu nedenle tımarı 5800 daha artırılacaktır.

Yu-pei-p'ing Valisi Lu Po-te, akıncı süvari generali ile Yü-ch'eng'deki randevusuna tam zamanında geldi ve T'ao-yü Dağı'na kadar onunla birlikte ilerleyerek 2700 düşmanı öldürüp yakaladığı için 600 evlik tımarla Fu-li Markisi olacaktır. Pei-ti Komutanı Hsing Shan, düşman krallarını ele geçirmede akıncı süvari generali ile birlikte seferde yararlılıklar gösterdiler. Bundan ötürü, Fu-lu-chih 1300 tımarlık evle Chuang Markisi olacaktır ve I-chi-chien de 1800 evlik tımarla Chung-li Markisi olacaktır. Akıncı süvari generali komutası altında yararlıklar gösteren, Ts'ung-p'iao Markisi Chao P'o-nu ve Ch'ang-wu Markisi An Chi'nin tımarları üç yüzer ev artırılacaktır. Yardımcı komutan Li Kan düşman flamalarını ve davullarını ele geçirdiği için 200 evlik gelirle Markiliğe geçiş yapacaktır. Yardımcı komutan Hsü Tzu-we'i'ye de toplum baş reisi rütbesi verilecektir.

Bunlara ek olarak, Huo Ch'ü-ping'in çok sayıda resmi adamı görevlere atandılar ve ödüllendirildiler. Öte yandan Wei Ching'in tımarında bir değişiklik olmadı ve adamlarından hiçbirisi marki yapılmadı.

İki generalin orduları sınırı geçtikleri zaman yanlarında devlete ve özel şahıslara ait toplam 140 bin at vardı. Fakat sınıra geri geldiklerinde yanlarında 30 binden daha az at kalmıştı. İmparator yeni bir rütbe yaratarak Wei Ching ile Huo Ch'ü-ping'i büyük general yaptı. Bu yolla Huo Ch'ü-ping'in Wei Ching ile aynı maaşı ve rütbeyi alması sağlandı. O zamandan itibaren, Wei Ching her geçen gün biraz daha geri plana düştü. Huo Ch'ü-ping ise sürekli daha büyük şerefler kazandı. Wei Ching'in pek çok takipçisi ve eski arkadaşı kendisini bırakıp Huo Ch'ü-ping'in hizmetine girerek hemen rütbelere ve yüksek dairelere kavuştular. Aralarında yalnız Jen An bu yolu seçmedi.

Huo Ch'ü-ping az konuşup, boş konuşmayan fakat çok cüretkâr ve inisiyatifli bir kişiydi. Bir keresinde imparator, eski filozof

Sun Tzu ve Wu Tzu'nun anlattıkları savaş stratejisini ona öğretmeye çalıştı ama Huo bunu şöyle yanıtladı: "Önemli olan tek şey, kişilerin kendi stratejilerinin nasıl çalışacağıdır. Modası geçmiş savaş stratejileri kurallarını çalışmakta bir yarar yoktur."

Başka bir zaman da İmparator Huo Ch'ü-ping için bir saray yaptırıp onu görmesi için çağırttı. Ancak, Huo şöyle dedi: "Hsiung-nular ortadan kalkmadıkça evleri düşünerek geçirilecek zaman yok." Bu gibi olaylar yüzünden imparatorun gözüne daha da çok girdi.

Huo Ch'ü-ping saraya girdiğinde henüz çok gençti ve onurlandırıldıktan sonra komutası altındaki adamları daha az düşünür oldu. Ne zaman sefere gidecek olsa, imparator ambar memurunu 20-30 arabalık erzak ile Huo Ch'ü-ping'in özel tüketimi için yollardı. Ordu başkente tekrar geri döndüğü zaman, erzak arabaları yine ağzına kadar et ve tahılla dolu olurdu. Buna karşın, askerler devamlı açlıktan kıvranırlardı. Yine kendisi sınırın ötesinde olduğu zamanlar, adamların o kadar az erzakı olurdu ki güçlüğüyle ayakta durabilirlerdi. Yine de Huo Ch'ü-ping adamlarına kendisini eğlendirmeleri için futbol sahası kazdırırdı. Huo bunlara benzer pek çok şey yaptırmıştır.

Öte yandan, Wei Ching, iyi kalpli ve erdemli bir kişi olarak imparatora ılımlı ve güzel sözler söyleyerek gönlünü kazanmak istedi. Böyle olduğu halde imparatorlukta tek bir kişi onun hakkında iyi konuşmazdı.

Huo Ch'ü-ping, Yüan-shou saltanatının altıncı yılında (MÖ 117) yukarıda sözü edilen seferden üç yıl sonra öldü. İmparator bu duruma çok üzülüp Shan-yü kabilelerinden Han saflarına geçen askerleri başkente çağırarak Ch'ang-an'dan Mou-ling'e kadar uzanan yolda demir silahlarla kuşanmalarını emretti. Huo Ch'ü-ping'in askeri başarılarından ve imparatorluğun sınırlarını genişletme hizmetlerinden dolayı çift isimle onurlandırılmasını emretti. Huo, bundan böyle Ching-huan veya "Adil ve Cesur" Markisi rütbesiyle anıldı.

Markilik, oğlu Huo Shan veya Huo Tzu-hou'ya geçti. İmparator ondan çok hoşlanmakta ve büyüdüğünde onu general yapmak istemekteydi. Fakat altı yıl sonra, Yüan Feng'ın birinci yılında ço-

cuk öldü. Kendisine Ai veya “Acınacak” Markiliği rütbesi verildi. Varisi yoktu ve tımarlık kaldırıldı.

Huo C’hü-ping’in ölümünden sonra, Wei Ching’in büyük oğlu Wei K’ang (I-ch’un Markisi) işlediği bir suç yüzünden yargılandı ve markilikten alındı. Beş yıl sonra Wei K’ang’ın iki küçük erkek kardeşi, Yin-an Markisi Wei Pui ve Fa-kan Markisi Wei Teng, ganimet parasını yanlış dağıtmaktan aynı şekilde markilikten alındılar (Bu Huo Ch’ü-ping’in oğlunun ölümünden ve markiliğinin kaldırılmasından iki yıl sonra olmuştur). Dört yıl sonra, Genelkurmay Başkanı Wei Ching öldü ve kendisine ölümünden sonra, Lieh ya da “Gayretli” Markisi unvanı verildi. Oğlu Wei K’ang babasının yerine geçip, Ch’ang-p’ing Markisi oldu.

Wei Ching, Hsiung-nulara yaptığı büyük sefer ve Shan-yü kuşatmasından on dört yıl sonra öldü. Hsiung-nulara başka seferlerde bulunamamasının nedenleri; Hanların atlarının az olması, birliklerinin ise Yüehlerin iki krallığındaki ayaklanmaları bastırmakla uğraşması ve doğuda Kore’ye, Ch’ianglar ve diğer barbar kavimlere güneybatıda saldırmasıydı. Bu nedenlerden ötürü Hsiung-nulara yapılan saldırılara uzun bir süre ara verilmiştir.

Wei Ching’in karısı İmparator Wu’nun küçük kız kardeşi Prenses Ping-yang idi ve bu yüzden oğulları Wei K’ang markilikten azledildiği halde babasının rütbesini taşımasına izin verildi (altı yıl sonra, Wei K’ang başka bir suçtan yargılandı ve ikinci kez markilikten azledildi).

Aşağıda anlatılacak olanlar Wei Ching, Huo Ch’ü-ping ve generallerinin başarılarını içerir:

En büyük başarıları göstermiş olan Genelkurmay Başkanı Wei Ching, Hsiung-nulara yedi saldırı düzenleyip, 50 binden fazla düşmanı öldürdü veya ele geçirdi. Ch’an-yü ile bir defa karşı karşıya gelmiş, Sarı Irmak’ın kıvrımının güneyindeki bölgeyi Han kontrolü altına almış ve Shou-fang bölgesini kurmuştur. Tımarı iki defa yükseltilmiş ve toplam 11.100 evi bulmuştur. Üç oğlu da her biri 1300 evlik tımarlarla marki yapılmış ve toplam olarak aileye 15.700 evlik tımar verilmiştir. Emri altındaki komutan ve generallerden dokuzu marki olmuş ve on dördü tam generalliğe getirilmişlerdir. Emri altındaki generallerden bazıları şunlardır:

Li Kuang: Kendisinin kişisel biyografisi vardır ve burada anlatılmayacaktır.

General Kung-sun Ho: Sülalesi barbarlardan olup, I-ch'ü yerlisidir. Babası Kung-sun Hun yeh, İmparator Ching zamanında P'ing-ch'ü Markisi olmuş ancak daha sonra işlediği bir suç yüzünden unvanı geri alınmıştır. İmparator henüz veliaht iken, Kung-sun Ho kendisinin saray hizmetinde idi. İmparator Wu, taç giydikten sekiz yıl sonra, o sıralar arabacılar başı olan Kung-sun Ho, hafif savaş arabaları generalliğine getirilip, Ma-i garnizonuna gönderilmiştir. Dört yıl sonra, bir sefer için Yün-chung'dan gönderildi. Beş yıl sonra süvari generali olup, Wei Ching'in emri altında bir seferde hizmet etmiştir. Başarılarından ötürü Nan-p'ao Markiliği tımarlığına getirilmiştir. Bir yıl sonra, yine Wei Ching ile birlikte Sol Kol Generali olarak bir sefere katılmış fakat herhangi bir başarı elde edememiştir. Sekiz yıl sonra arabacılar başkanlığından başbakanlığa atanmış ve kendisine Ki Markiliği tımarı verilmiştir. Hsiung-nulara düzenlenen yedi saldırıda general olarak hizmet vermiş ancak herhangi bir büyük başarı gösterememiştir. İki kez marki tımarlığı verilmiş ve daha sonra başbakan olmuştur. (Oğlu Kung-sun Ching-sheng, Prenses Yang-shih ile zina yapmakla ve kara büyü yapmakla suçlanmıştır. Bütün aile silinmiş ve markiliği sürdürecektir.)

General Li Hsi: Yü-chih'in yerlisidir. İmparator Ching'e hizmet etmiş, İmparator Wu taç giydikten sekiz yıl sonra okçuların generalliğine atanarak Ma-i Garnizonu'na gönderilmiştir. Altı yıl sonra, Tai'den düzenlenen bir seferde general olmuş ve üç yıl sonra Wei Ching ile birlikte Sfang'dan düzenlenen bir sefere katılmıştır; bu olaylarda hiçbir başarı gösterememiştir. General olarak üç kez hizmet etmiş, daha sonra büyükelçi olmuştur.

General Kung-sun Ao: I-chü yerlisi olup, İmparator Wu'ya saray bakıcısı olarak hizmet etmiştir. İmparator Wu'nun taç giymesinden on iki yıl sonra, hafif süvari generali olmuş ve Tai'den bir sefer için gönderilmiştir. 7000 kişi kaybetmiş; ölüme mahkûm edilmiş fakat para ödeyerek sıradan bir vatandaşı olmuştur. Beş yıl sonra, Wei Ching'in yardımcı komutanı olarak başarı kazanmıştır.

Huo-chi Markiliği tımarı verilmiştir. Bir yıl sonra merkez generalliğine getirilmiş, Ting-hsiang'dan düzenlenen iki seferde Wei Ching ile birlikte gitmiş fakat hiçbir başarı sağlayamamıştır. İki yıl sonra, Pei-ti'den düzenlenen bir seferde generalliğe getirilmiştir. Huo Ch'ü-ping ile belirlenen randevusuna zamanında yetişemediğinden ölüme mahkûm edilmiş fakat cezasını para olarak ödeyerek basit bir vatandaş olmuştur. İki yıl sonra, yardımcı komutan olarak Wei Ching ile birlikte bulunmuş fakat bir başarı sağlayamamıştır. On dört yıl sonra, Yin-yü Generali olmuş ve "Teslim olanları kabul şehri" yapması emredilmiştir. Yedi yıl sonra, Yin-yü Generali olarak, yeniden, Hsiung-nulara iki defa saldırı düzenlemiştir. Yü-wu'ya ulaşmış ancak adamlarının çoğunu yitirmiştir. Hapse atılmış ve ölüme mahkûm edilmiştir. (Ölü taklidi yaparak hapisten kaçmayı başarmış, beş veya altı yıl halk arasında yaşamıştır. Karısının kara büyü yapmasından ötürü suçlanmış, kendisi ve bütün ailesi öldürülmüştür.) General olarak Hsiung-nulara dört kez saldırıda bulunmuş, bir kere markilik tımarı verilmiştir.

General Li Chü: Yün-chung yerlisidir. İmparator Ching'in hizmetinde bulunmuştur. İmparator Wu'nun başa geçmesinin on yedinci yılında başkent'in sol valisi iken kuvvetli okçuların generalliğine getirilmiştir. Bir yıl sonra, yeniden kuvvetli okçuların generali olarak hizmet etmiştir.

General Li Ts'ai: Ch'eng-chi yerlisidir. İmparatorlardan Wen, Ching ve Wu'ya hizmet etmiştir. Hafif savaş arabaları generali olarak Wei Ching ile birlikte bulunmuş, daha sonra başbakan olmuş fakat işlediği bir suçtan dolayı yargılanmış ve intihar etmiştir.

General Chang Tz'u-kung: Hotan yerlisidir. Yardımcı komutan olarak Wei Ching'e hizmet etmiş ve başarı sağlamıştır. Kendisine An-t'ou Markiliği tımarı verilmiştir. Dul İmparatoriçe Wang'ın ölümünden sonra general yapılmış ve kuzey garnizonunun başına getirilmiştir. Bir yıl sonra, Wei Ching ile birlikte bir seferde bulunmuştur. General olarak iki kez hizmet etmiş fakat işlediği bir suçtan ötürü markilikten azledilmiştir. Babası Chang Lung usta bir okçu idi. Hafif Savaş Arabaları Bölüğü'nde silahlı okçu olarak hizmet etmiş ve İmparator Ching'in gözüne girmiştir.

General Su Chien: Tu-ling yerlisidir. Wei Ching'in yardımcı komutanı olarak hizmet etmiş ve başarı kazanmıştır. Kendisine P'ingling Markiliği tımarı verilmiştir. Generalliğe getirilerek Shou-fang garnizonuna gönderilmiştir. Dört yıl sonra öncü ve saldırı kolu generalliğine getirilmiş, Shou-fang'dan düzenlenen bir seferde Wei Ching ile birlikte bulunmuştur. Bir yıl sonra, Sağ Kol Generali olarak, Ting-hsiang'dan düzenlenen iki saldırıda Wei Ching ile birlikte bulunmuştur. Chao Hsin'in kaçmasına göz yummuş ve kendi ordusunun hepsini yitirmiştir. Ölüme mahkûm edildiyse de para ödemesine izin verilmiş ve sıradan bir vatandaş olmasına razı olunmuştur. Daha sonra Tai ilinin valiliğine getirilmiş ve görevi başında ölmüştür. Mezarı Ta-yu bölgesindedir.

General Chao Hsin: Aslında Hsuing-nuların yüksek bakanlarından biri olup sonradan Hanlara teslim olmuştur. Kendisine Hsi Markiliği verilmiştir. İmparator Wu'nun başa geçmesinin on yedinci yılında öncü kolu generalliğine getirilmiş, Ch'an-yü'ye saldırmış fakat Hsiung-nulara teslim olmuştur.

General Chang Ch'ien: Bactria'ya elçi olarak gönderilmiş, dönüşünde yardımcı komutanlığa getirilerek bir sefer sırasında Wei Ching'in emri altında bulunmuştur. Başarı kazanmış ve kendisine Po-wang Markiliği tımarı verilmiştir. Üç yıl sonra general yapılarak Yu-peiping'den düzenlenen bir sefere katılmıştır. Randevu yerine zamanında yetişemediği için ölüme mahkûm edilmiş ancak para ödemesine izin verilmiş ve sıradan bir vatandaş olmuştur. Daha sonra Wu-sun barbarlarına elçi olarak gönderilmiştir. Büyükelçi olmuş ve görevi başında ölmüştür. Mezarı Han-chung'dadır.

General Chao I-chi: Tai-hsü yerlisidir. İmparator Wu'nun başa geçişinden yirmi iki yıl sonra, rütbelere başkanı olduğu sırada Sağ Kol Generalliği'ne getirilmiştir. Ting-hsiang'dan düzenlenen bir seferde Wei Ching ile birlikte bulunmuştur. Yolunu yitirmiş ve ölüme mahkûm edilmiştir. Fakat para ödemesine izin verilince sıradan bir vatandaş olmuştur.

General Ts'ao Hsiang: P'ing-yang Markisi'dir. Geri Saf Generalliği'ne getirilmiş, Ting-hsiang'dan düzenlenen bir seferde Wei Ching ile birlikte bulunmuştur. Ünlü devlet adamı Ts'ao Ts'an torunuydu.

General Han Yüeh: Kung-kao Markisi'nin gayrimeşru torunudur. Wei Ching'in emri altında yardımcı komutan olarak başarı kazanmıştır. Lung-wo Markiliği tımarına getirilmiş, ganimet parasının dağıtımında yaptığı yolsuzluktan ötürü suçlanmış ve rütbesi geri alınmıştır. Yüan-ting saltanatının altıncı yılında (MÖ 112) çağrılarak "Denizleri Geçen" sanıyla generalliğe getirilmiş ve Doğu Yüeh'ye saldırmak üzere gönderilmiştir. Başarı kazanmış kendisine An-tao Markiliği tımarı verilmiştir. T'ai-ch'u saltanatının üçüncü yılında (MÖ 102) öncü ve saldırı kolu generalliğine getirilmiş ve Wu-yüan ötesinde uzanan kaleleri korumaya gönderilmiştir. (İmparatorluk başkomiserliğine getirilmiştir. Prens Veliht Wei'in sarayını yapmış, imparatora sihir yaptığı aletleri ele geçirilince veliht prens tarafından öldürülmüştür.)

General Kuo-ch'ang: Yün-chung yerlisidir. Wei Ching'in emri altında yardımcı general olarak hizmet vermiştir. Yüan-feng saltanatının ikinci yılında (MÖ 107) saray müsteşarı olarak görevde bulunurken, "Barbarları Bastıran" sanıyla generalliğe getirilerek Shou-fang'a gönderilmiştir. Geri dönmüş ve K'un-ming Krallığı'na saldırmıştır. Bir başarı gösterememiş ve görevinden geri alınmıştır.

General Hsün Chih: Tai-yüan'daki Kuang-wu'nun yerlisidir. Araba sürücülüğü başarısından ötürü imparatorun gözüne girmiş ve sarayda hizmet etmesi uygun görülmüştür. Wei Ching'in yardımcı komutanı olarak birçok kereler hizmet etmiştir. Yüan-feng saltanatının üçüncü yılında (MÖ 108) Sol Kol Generalliği'ne getirilmiş ve Kore'ye düzenlenen bir saldırıya gönderilmiştir. Hiçbir başarı gösterememiştir. Kendi komutanı Yang-p'u'yu teslim almak suçundan yargılanmış ve öldürülmüştür.

Akıncı Süvariler Generali Huo Ch'ü-ping: En büyük başarıları elde etmiştir. Dördünde general olmak üzere altı kez Hsiung-nu'lara saldırmıştır. 110.000 düşman öldürmüş veya ele geçirmiştir. Hun-yeh kralı 30-40 bin kişi ile teslim olduğu zaman, Ho-hsi ve Chiu-Ch'üan bölgelerini açmış ve Batılı barbarların saldırılarını kırmıştır. Tımarı dört kez yükseltilmiş, toplam olarak 15 bin eve ulaşmıştır. Subaylarından altısı başarı göstermiş ve bunlara markilik verilmiştir. Daha sonraki ikisi general olmuştur.

General Lu Po-te: P'ing-chou yerlisidir. Yu-pei-p'ing valisi olarak görevlendirilmiştir. Huo Ch'ü-ping'in emri altında hizmet etmiş ve başarı kazanmıştır. Kendisine Fu-li Markiliği tımarı verilmiştir. Huo Ch'ü-ping'in ölümünden sonra Muhafız Albayı olmuş ve "Dalgaları Durduran" sanıyla generalliğe getirilmiş, Güney Yüeh'ye saldırıp yenilgiye uğratmıştır. Tımarı yükseltilmiştir. Daha sonra yargılanarak markiliği geri alınmıştır. Kuvvetli okçuların komutanlığına getirilmiş ve öldüğü yer olan Chü-yen'e gönderilmiştir.

General Chao P'o-nu: Esasen Chiu-yüan'dan olup, Hsiung-nu bölgesine kaçmıştır. Daha sonra Han tarafına geçerek Huo Ch'ü-ping'in emri altında mareşal olarak, Pei-ti'den düzenlenen bir seferde yer almıştır. Bu seferde başarı göstermiş, kendisine Ts'ung-p'iao Markiliği tımarı verilmiştir. Ganimet parasının dağıtılmasında yaptığı yolsuzluktan yargılanmış ve markilikten azledilmiştir. Bir yıl sonra, Hsiung-ho Generalliği'ne getirilmiş, barbarlara saldırmış, Hsiung-ho Irmağı'na kadar gitmiştir. Bu seferde bir başarı gösterememiştir. İki yıl sonra Lou-lan kralına saldırmış ve ele geçirmiştir. Kendisine yeniden tımarlık verilmiş, bu sefer Chou-yeh Markisi olmuştur. Altı yıl sonra Chün-chi Generalliği'ne getirilmiş, 20 bin süvari ile Sol Bilge Beyi Hsiung-no'ya saldırmıştır. Beyle savaşmış, 80 bin düşman süvarisi tarafından kuşatılarak esir edilmiş ve bütün ordusunu kaybetmiştir. (Hsiung-nularla on yıl yaşamış, Hsiung-nu Veliaht Prensi An-kuo ile kaçarak Han tarafına dönmüştür. Daha sonra büyü yapmak suçundan yargılanmış ve ailesi ile birlikte öldürülmüştür.)

Wei Ailesi başa geçtiği zaman, ilk tımarlık verilen Genelkurmay Başkanı Wei Ching idi. Daha sonra ailenin beş üyesine markilik tımarları verilmiştir. Ancak yirmi dört yıl içinde bütün bu beş tımarlık ve rütbeler ellerinden alınmış sonunda ailenin tek bir üyesinde bile markilik kalmamıştır.

Büyük Tarihçi şöyle der: Su Chien, bir keresinde bana Genelkurmay Başkanı Wei Ching'i, yüksek bir göreve ve mevkiye sahip olduğu halde, imparatorluğun önemli kişileri arasında yükseltilmediğinden ötürü azarladığını söylemişti. Su Chien ona şöyle dedi: "Eski ünlü generallerin nasıl adam seçtiklerini bilmen ve onların

yolunu örnek alman gerekir.” Fakat General Wei Ching bu öğüdü kabul etmeyerek şöyle der: “Tou Ying ve T’ien Fen bonkörlükle etraflarına adam toplayıp, bu kadar belaya neden olduğundan beri Gök’ün Oğlu bundan sonra böyle bir şey yapılmasına çok kızmıştır. İmtiyaz hakkı bu adamları yönetenlere verilmiştir ve hizmetleri altındakilerden kimlerin yükselip, kimlerin yükselemeyeceğine onlar karar vermektedir. Bir memurun görevleri kanunlara uymak ve pozisyonunun gerektirdiği işleri yapmaktır, hepsi budur. Başkalarının yükselmesiye ne işi vardır?”

Huo Ch’ü-ping de aynı kanıyı taşımaktaydı; onlar bu tip generallerdi.

EKLER

EK 1: Karşılaştırmalı Kronolojik Tarih Tablosu

6007008009001000110012001300140015001600170018001900																
Ön Asya Balkanlar	Bizans İmparatorluğu										Osmanlı İmparatorluğu				Yunanistan	
															Yugoslavya	
															Surbistan	
															Türkiye	
Batı Asya	Pers İmparatorluğu	Arap İmparatorluğu	İslam İmparatorluğu	Selçuklu İmparatorluğu						Suriye						
										Irak						
										İran						
										Afganistan						
Orta Asya Hindistan				Gazne Hanedanlığı			Tugruk Hanedanlığı	Rodi Hanedanlığı	Mugar Hanedanlığı							
												İngiliz Hindistanı	Pakistan			
												Hindistan				
Çin	Tang Hanedanlığı			十国	Sung Hanedanlığı	Güney Sung	Yuan Hanedanlığı	Ming Hanedanlığı	Ching Hanedanlığı			Çin Halk Cum.				
						金		Tatar-Hoyrat								
				五代												
Moğolistan Mançurya	Göktürkler	Uygurlar	Kırgızlar	Tatarlar									Moğolistan			
	Houkai															

5000		400	300	200	100	MÖ-MS	100	200	300	400	500	600
Ön Asya Balkanlar	Yunan Kent Devletleri					Roma İmparatorluğu						
	Makedonya			Pergamon							Bizans İmparatorluğu	
	Persia (Akemenes Hanedanlığı)			Seleucos Krallığı								
Batı Asya						Parthia Devleti			Pers İmparatorluğu			
						Kushana Hanedanlığı	Gupta Hanedanlığı					
Orta Asya Hindistan			Mauria Hanedanlığı			Satavahana Hanedanlığı						
	Magada Devleti								Bakata Hanedanlığı			
Çin	İlk bahar Sonbahar Dönemi	Savaşan Beylikler Dönemi	Q i n	Önceki Han		X i n	Sonraki Han	Üç Devlet	Batı Jin	Doğu Jin	Kuzey Güney Hanedanları	
										On Altı Devlet		
Moğolistan			Xiong-nular (Hunlar)			Xianbei		Rouran		Göktürk		

Ek 2: Pinyin'den Wade-Giles'a Dönüşüm Tablosu

Pinyin	Wade-Giles	Pinyin	Wade-Giles	Pinyin	Wade-Giles	Pinyin	Wade-Giles	Pinyin	Wade-Giles
A		chong	ch'ung	E		hang	hang	kou	k'ou
a	a	chou	ch'ou	e	o, e	hao	hao	ku	k'u
ai	ai	chu	ch'u	e	eh	he	ho	kua	k'ua
an	an	chua	ch'ua	en	en	hei	hei	kuai	k'uai
ang	ang	chuai	ch'uai	er	erh	hen	hen	kuan	k'uan
ao	ao	chuan	ch'uan			heng	heng	kuang	k'uang
		chuang	ch'uang	F		hong	hung	kui	k'uei
B		chul	ch'ul			hou	hou	kun	k'un
ba	pa	chun	ch'un	fa	fa	hu	hu	kuo	k'uo
bai	pai	chuo	ch'o	fan	fan	hua	hua		
ban	pan	ci	tz'u	fang	fang	hual	huai	L	
bang	peng	cong	ts'ung	fei	fei	huan	huan	la	la
bao	pao	cou	ts'ou	fen	fen	huang	huang	lai	lai
bei	pei	cu	ts'u	feng	feng	hul	hul	lan	lan
ben	pen	cuan	ts'uan	fo	fo	hun	hun	lang	lang
beng	peng	cui	ts'ui	fou	fou	huo	huo	lao	lao
bi	pi	cun	ts'un	fu	fu			le	le
bian	pian	cuo	ts'o			J		lei	lei
biao	piao	D		G		ji	chi	leng	leng
bie	pieh	da	ta	ga	ka	jia	chia	li	li
bin	pin	dai	tai	gai	kai	jian	chien	lia	lia
bing	ping	dan	tan	gan	kan	jiang	chiang	lian	lien
bo	po	dang	tang	gang	kang	jiao	chiao	liang	liang
bu	pu	dao	tao	gao	kao	jie	chieh	liao	liao
		de	te	ge	ko	jin	chin	lie	lieh
C		dei	tei	gei	kei	jing	ching	lin	lin
ca	ts'a	den	tun	gen	ken	jiong	chiung	ling	ling
cai	ts'ai	deng	teng	geng	keng	jiu	chiu	liu	liu
can	ts'an	di	ti	gong	kung	ju	chü	lo	lo
cang	ts'ang	dian	tien	gou	kou	juan	chüan	long	lung
cao	ts'ao	diao	tiao	gu	ku	jue	chüeh	lou	lou
ce	ts'e	die	tieh	gua	kua	jun	chün	lu	lu
cen	ts'en	ding	ting	gual	kuai	K		lü	lü
ceng	ts'eng	dou	tou	guan	kuan	ka	k'a	luan	luan
cha	ch'a	dong	tung	guang	kuang	kai	k'ai	lue	lueh
chai	ch'ai	du	tu	gul	kuai	kan	k'an	lun	lun
chan	ch'an	duan	tuan	gun	kun	kang	k'ang	luo	lo
chang	ch'ang	dul	tul	guo	kuo	kao	k'ao	M	
chao	ch'ao	dun	tun	H		ke	k'o	ma	ma
che	ch'e	duo	to	ha	ha	kei	k'o	mai	mai
chen	ch'en			hai	hai	ken	k'en	man	man
cheng	ch'eng			han	han	keng	k'eng	mang	mang
chi	ch'ih					kong	k'ung	mao	mao

Pinyin	Wade-Giles	Pinyin	Wade-Giles	Pinyin	Wade-Giles	Pinyin	Wade-Giles	Pinyin	Wade-Giles
me	me	pei	p'ai	S		tiao	t'iao	ying	ying
mei	mei	pan	p'an			tie	t'ieh	yo	yo
men	men	pang	p'ang	sa	sa	ting	t'ing	yong	yung
meng	meng	peo	p'ao	sai	sai	tong	t'ung	you	yu
mi	mi	pei	p'ei	san	san	tou	t'ou	yu	yü
mian	mien	pen	p'en	sang	sang	tu	t'u	yuan	yüan
miao	miao	peng	p'eng	sao	sao	tuan	t'uan	yue	yüeh
mie	mieh	pi	p'i	se	se	tui	t'ui	yun	yün
min	min	plan	p'ien	sen	sen	tun	t'un		
ming	ming	plao	p'iao	seng	seng	tuo	t'o	Z	
miu	miu	pie	p'ieh	sha	sha			za	tse
mo	mo	pin	p'in	shal	shai	W		zai	tsai
mou	mou	ping	p'ing	shan	shan	wa	wa	zan	tsan
mu	mu	po	p'o	shang	shang	wai	wai	zang	tsang
		pou	p'ou	shao	shao	wen	wan	zao	tsao
		pu	p'u	she	she	wang	wang	ze	tse
N				shei	shel	wei	wei	zei	tsel
na	na	Q		shen	shen	wen	wen	zen	tsen
nai	nai	qi	ch'i	sheng	sheng	weng	weng	zeng	tseng
nan	nan	qia	ch'ia	shi	shih	wo	wo	zha	cha
nang	nang	qian	ch'ien	shou	shou	wu	wu	zhai	chai
nao	nao	qiang	ch'iang	shu	shu			zhan	chan
ne	ne	qiao	ch'iao	shua	shua	X		zhang	chang
nei	nei	qiao	ch'iao	shuai	shuai	xi	hsi	zhao	chao
nen	nen	qie	ch'ieh	shuan	shuan	xia	hsia	zhe	che
neng	nang	qin	ch'in	shuang	shuang	xian	hsien	zhei	chel
ni	ni	qing	ch'ing	shui	shui	xiang	hsiang	zhen	chen
nian	nien	qiong	ch'iong	shun	shun	xiao	hsiao	zheng	cheng
niang	niang	qiu	ch'iu	shuo	shuo	xie	hsieh	zhi	chih
niao	niao	qu	ch'ü	si	ssu	xin	hsin	zhong	chung
nie	nieh	quan	ch'üan	song	sung	xing	hsing	zhou	chou
nin	nin	que	ch'üeh	sou	sou	xiong	hsiong	zhu	chu
ning	ning	qun	ch'ün	su	su	xu	hsü	zhua	chua
niu	niu			suan	suan	xue	hsüan	zhuai	chuai
nong	nung	R		sui	sui	xun	hsün	zhuan	chuan
nou	nou	ran	jan	sun	sun			zhuang	chuang
nu	nu	rang	jang	suo	so			zhui	chui
nü	nü	rao	jao	I				zhun	chun
nuan	nuan	re	je	ta	t'a	Y		zhuo	cho
nüe	nüeh	ren	jen	tai	t'ai	ya	ya	zi	tsu
nuo	no	reng	jeng	tan	t'an	yai	yai	zong	tsung
		ri	jih	tang	t'ang	yan	yen	zou	tsou
Q		rong	jung	tao	t'ao	yang	yang	zuan	tsuan
o	o	rou	jou	te	t'e	yao	yao	zul	tsul
ou	ou	ru	ju	tei	t'ai	ye	yeh	zun	tsun
		ruan	juan	teng	t'eng	yi	i	zuo	tsuo
P		rui	jui	ti	t'i	yin	yin		
pa	p'a	run	jün	tian	t'ien				
		ruo	jo						

KAYNAKÇA

- Bazin, Louis, "Recherches sur les parlers T'o-pa", *T'oung Pao*, Second Series, c. 39, Livr. 4/5 (1950).
- Bielenstein, Hans, "The Census of China During the Period 2-742 A.D.", *The Museum of Far Eastern Antiques, Bulletin*, No. 19, Stockholm, 1947.
- Boodberg, Peter A., "The Language of the T'o-Pa Wei", *Harvard Journal of Asiatic Studies*, c. 1, no: 2 (Haziran 1936).
- CS, 晋书.
- CSCC, 晋书斟注.
- Da Cang Jing (Tripitaka)*, Tokyo, 1930.
- Eberhard, W., *Çin Devri'ndeki (MS 265-316) Beş Kavimin Tarihine Ait Kronolojik Bir Bakış*, Tarih Araştırmaları, D.T.C.F Tarih Enstitüsü Neşriyatı, No. 4, Ankara, 1940-41, s. 157-235.
- Eberhard, W., *Çin Tarihi*, Ankara: TTK, 1947.
- Eberhard, W., *Çin Toprağında İlk Hsiung Nu Hanedanının Hükümdarları Liu Yuan ve Liu Ts'ung'un Biyografileri*, D.T.C.F Sinoloji Enstitüsü Neşriyatı, No. 4, Ankara: Uzluk Basımevi, 1942.
- Eberhard, W., *Çin'in Şimal Komşuları*, Ankara: TTK, 1942.
- Egami, Namio, *Yūrajia Kodai Hoppō Bunka (Avrasya Eskiçağ Kuzey Kültürü)*, Tokyo: Yamakawa Shuppansha, 1950.
- Egami, Nomio, "The Japanese journal of ethnology", *The Japanese journal of ethnology* 12(3), 221-228, 1948-01-01, 馬弩關と匈奴の鐵器文化 The "Horse-and-Bow Barrier" and Iron Culture of the Hiung-nu [in Japanese], Japanese Society of Cultural Anthropology.
- Eiji, Mano, *Chuo Ajia no Rekishi* [Orta Asya Tarihi], Kodansha, Tokyo, 1977.
- Fang-ling (Tang), *Jin Shu* [Jin Tarihi], Zhonghua Shujū, Pekin, 1974.
- Gimpu, Uchida, 北アジヤ史研究: 匈奴篇, (yayınevi) 同朋舎 出版部, 1975.
- Guang, (Song) Si Ma, *Zi Zhi Tong Jian* [Evrensel Tarihin Aynası], Zhonghua Shujū, Pekin, 1976.
- Guang, Si Ma, *Zi Zhi Tong Jian* [Evrensel Tarihin Aynası], Shangwu Yinshu-guan Suoyin Song Kang-ben, Shanghai, 1935.
- Guang, Si Ma, *Zi Zhi Tong Jian-Jin Zhu* [Evrensel Tarihin Aynası-Yeni Açıklaması], Zhonghua Chongshu Weiyuanhui, Taibei, 1963.
- Hai, Long Guan, *Zhong Guo Ren Kou* [Çin Nüfusu], Zhonghua Wenhua Chu-banshiye Weiyuanhui, Taibei, 1955.
- Hong, Cui, *Shi Liu Guo Chun Qiu* [On Altı Devlet Tarihi], Zhonghua Shujū, Taibei, 1966.
- Hua, Fan, *Hou Han Shu* [Sonraki Han Tarihi], Zhonghua Shujū, Pekin, 1973.
- Ji, Liu Zhi, *Shi Tong* [Tarih Külliyyatı], Shangwu Yinshuguan, Shanghai, 1935.
- Klaproth, H. J., *Asia Holyglotta*, Paris, 1823.
- Kuan, (Han) Huan, *Yan Tie Lun* [Tuz ve Demir Üzerine], Zhongguo Zixue Mingzhu Jic-heng, Taibei, 1978.
- Lacouperie, Terrien de, *Catalogue of Chinese Coins from the VIIth Cent. B.C. to A.D. 621*, Gilbert and Rivington, Londra, 1892.
- Li, Jian-nong, *Wei Jin Nan Bei Chao Sui Tang Jing Ji Shi Kao* [Wei-Jin, Güney-Kuzey ve Sui-Tang Hanedanlıkları Ekonomi Tarihi], Zhonghua Shujū, Beijing, 1963.
- Ling, (Song) Ma Duan, *Wen Xian Tong Kao* [Toplumsal Olayların Tarihsel Araştırması], Shang Wu Yin Shu Guan, Shanghai, 1935.

- Maenchen-Halfen, O., *Archaic Names of the Hiung-nu*, CAJ, VI., 1961.
- Mc Govern, W. M., *The Early Empires of Central Asia*, The University of North Carolina Press, 1939.
- Mian, Lü Si, *Liang Jin Nan Bei Chao Shi* [İki Jin, Güney-Kuzey Hanedanları Tarihi], Kai Ming Shudian, Taipei, 1969.
- Mori, Masao ve Nobuo Kanda (der.), *Kita Ajia Shi* [Kuzey Asya Tarihi], Yamakawa Shuppansha, Tokyo, 1981.
- Mori, Masao, *Yuboku Kiba Minzoku Kokka* [Göçebe Atlı Budun Devleti], Kodansha, Tokyo, 1967.
- Otkan, Pulat, M.S. IV. Yüzyılda Hunların Önderliğinde Çin'de Başlayan Yabancı Kavimler Hareketinin Kültürel, Toplumsal ve Ekonomik Etkileri, yayımlanmamış doktora tezi, Ankara, 1975.
- Otkan, Pulat, *Toba Wei Döneminde Toplum ve Ekonomi*, yayımlanmamış doçentlik tezi, Ankara, 1980.
- Özerdim, Muhaddere N., "The Poems of the Turkish People Who Ruled in Northern China in 4-5th Centuries AD", tekrar yayın: *Belleten*, c. XXII No. 86 (Nisan 1958), Ankara: TTK, 1958.
- Parker, A., *A Thousand Years of the Tatars*, Abingdon, Oxon: Routledge, 1895.
- Pritsak, O., *Xun, der Volksname der Hiung-nu*, CAJ, I, 1959.
- Pulleyblank, E. G., *The Consonantal System of Old Chinese*, Asia Major, IX., 1962.
- Qiao, Fang vd., *Jin Shu Jiao Zhu* [Açıklamalı Jin Tarihi], Renshou-ben Ershiwi Shi, Taipei, 1956.
- Rémusat, Abel, *Recherches sur les langues tartares*, Paris, 1820.
- Ru, Tang Zhang, *Wei Jin Nan Bei Chao Shi Lun Ji* [Wei-jin Güney-Kuzey Hanedanları Tarihi Araştırmaları], San Lian Shu Tian, Pekin, 1957.
- Shiratori, 白鳥 庫吉講「蒙古及び突厥の起源」史學雜誌 51編2號, 1940.
- Shou, (Bei Qi) Wei, *Wei Shu* [Wei Tarihi], Zhonghua Shujü, Pekin, 1974.
- Shou, (Jin) Chen, *San Guo Zhi-Wei Zhi* [Üç Devlet Tarihi-Wei Tarihi], Zhonghua Shujü, Pekin, 1975.
- Shou, Chen, *San Guo Zhi* [Üç Devlet Tarihi], Wuzhou Tongwenju Shiyin, 1903.
- Shou, Ma Chang, *Bei Di yü Xiong-nu* [Kuzey Di'leri ve Xiong-nular], Sanlian Shudian, Beijing, 1962.
- Shou, Ma Chang, *Wu Huan Yu Xian Bei* [Wu Huan ve Xian Beiler], Renmin Chubanshe, Shanghai, 1962.
- Shou, Wei, *Wei Shu* [Wei Tarihi], Wu Zhou Tongwenju Shiyin, 1903.
- Tamura, Jitsuzo *Higashi Ajia no Minzoku Idō, Genki (Goko Jidai) no Seiji to Shakai o Chushin Toshite* [Doğu Asya'nın Kavimler Hareketleri, Önceki Dönemin (Beş Barbar Dönemi) Yönetimi ve Toplumu Merkez Olmak Üzere], Kyōdai Bungakubu Kenkyu Kiyō, 2, 1968.
- Uchida, Gimpu, *Kiba minzoku shi I* [Atlı Budunlar Tarihi I], Heibonsha, Tokyo, 1971.
- Uchida, Gimpu, *Kita Ajia Kenkyu* [Kuzey Asya Tarihi Araştırmaları], Dobosha, Tokyo, 1975.
- Yi, (Han) Jia, *Xin Shu* [Yeni Kitap], Zhongguo Zixue Mingzhu Jicheng, Taipei, 1978.
- Yu, Du, *Tong Dian* [Gelenek-Görenek Külliyyatı], Shangwu Yinshuguan, Shanghai, 1935.
- Yue, Chen, *Song Shu* [Song Tarihi], Renshouben Ershiwi Shi, Taipei, 1956.
- Zhuangyou, Fang, 方狀猷. Xiongnu wanghao kao 匈奴王號考. Yanjing xuebao 燕京學報 1930, 8:1417-28.

DİZİN

- Afganistan 3, 15
 Aleksandria 104
 An Chi (Ch'ang-wu Markisi) 146
 An Kuo (Han Generali) 79, 80, 121, 122, 133, 153
 Anadolu 2, 3
 An-hsi (Parthia) 98
 An-kuo (Hsiung-nu Veliaht Prensi) 79, 80, 133, 153
 Aorsi (Yen-tsai) 97, 98, 104
 Aral Gölü 21
 Asya 1-4, 9, 12-18, 21, 26, 49, 55, 56
 Atatürk vii
 Avrupa 21, 54, 55
- Bactria 16, 96-105, 111, 115, 139, 151
 Baghatur 13
 Bai Deng Dağı 14
 Bai Deng Shan Kuşatması 47
 Bai Di'ler 8
Bai Hu Tong [Zamanı Anlamak] (Ban Gu'nun kitabı) 11
 Bai Jü-i (Çinli şair) 56
 Balkaş Gölü 14
 Ban Gu (tarihçi-yazar) 11, 12
 Ban Zhao (Çinli general) 20
 Bao (Yü-fu-luo'nun oğlu) 35
 Barkol Gölü 21
 Batı Denizi (Hsi Hai) 98
 Batı Liang (devlet) 35
 Batı Qin (MS 385-431) (Xian-beilerin kurduğu devletlerden) 35
 Batı Tanrı Dağları 3
 Baykal Gölü 2, 13
 Beş Barbarın (yabancıların) Çin'i Karıştırması olayı 55
 Bi (Hu-han-ye'nin torunu ve Re-zhu Beyi) 20
 Büyük Jou-chih (bölge) 96, 97, 103, 104
 Büyük Jou-chihlar 98-100
 Büyük Xiong-nu İmparatorluğu 36, 49
- Can (Liü Cong'un oğlu) 38
 Cao Cao (Wei Beyi) 32
 Ch'an (Chi-jo Markisi) 138
 Ch'an-feng (Wu-kua'nun ağabeyi) 115
 Ch'ang-an (şehir) 78, 88, 97, 142, 147
 Ch'ao-hsien (şehir) 67, 86
 Ch'e-ling 109
 Ch'en Chang 132
 Ch'eng Pu Shih (general) 120
 Ch'eng-chi (ilçe) 117, 150
 Ch'en-li (şehir) 104
 Ch'i Dağı 61, 62
 Ch'i Huang-kung 61
 Ch'i Lien (Sağ Bilge Beyi) 129
 Ch'i Li-kung 61
 Ch'i Suyu 62
 Ch'ien Chiang Chün (Ön General) 126, 127
 Ch'ien-wei (il) 100
 Ch'i-lien Dağları 82, 101, 140
 Ch'i-lien (şehir) 98
 Ch'in Hsiang-kung (kişi) 61
 [Ch'in] Shih Huang-ti 64
 Ch'in Wang 63, 64
 Ch'in Wu-yang (Ch'in K'ai'in torunu) 64
 Ch'in-kai (general) 63
 Ch'i-shan (ilçe) 60
 Ch'iung (şehir) 99, 100
 Ch'un-wei (kişi) 57, 58, 66
 Ch'ü Ping (P'iao Chi Chiang Chün) 128
 Ch'üan Junglar (Köpek Savaşçılar) 61
 Ch'ün-Ch'iu (şehir) 91
 Ch'ü-shih (ülke) 68
 Chang Ch'ien (imparator) 82, 95-97, 99, 100-103, 105, 115, 124, 139, 140, 151
 Chang Lung (General Chang Tz'u-kung'un babası) 150
 Chang Shih (şehir) 85, 126, 127
 Chang Tz'u-kung (birlik komutanı ve An T'ou Hou'u) 133, 134, 150
 Chang Wu (Lang-chung Ling Saray Başkoruması) 75
 Chang-an (Çin'in güney başkenti) 15, 18, 37, 38, 40, 56
 Chang-hsiang Ju (Başkomutan ve Tung Yang Hou'u) 76
 Chang-sun Wu-qi (bilim insanı ve başarı-dımı) 56
 Chang-tzu (Wei Ching'in ağabeyi) 131
 Chang-yeh (şehir) 90, 111

Çin tarihîyografyasının abide eseri olarak kabul edilen *Tarihçinin Kayıtları* (*Shi Ji*), hem Çin hem de Çin'le ilişki kurmuş tüm bölge ve dünya tarihi açısından büyük önem taşır. Sima Qian'ın MÖ 91'de tamamladığı bu başyapıtı, yazılı kaynakların kısıtlı olduğu Hun tarihi ve genel anlamda Türk tarihi açısından da mevcut en önemli eserlerden biri olarak görülür.

Tarihçinin Kayıtları (*Shi Ji*), Çin tarih yazımında model olarak alınmış ve yüzyıllar boyunca bütün resmi hanedan kayıtları bu model üzerine inşa edilmiştir.

Türkiye'nin yetiştirdiği en önemli sinologlardan Pulat Otkan'ın uzun yıllar üzerinde titizlikle çalıştığı eserin giriş bölümünde Hunlarla ilgili yazılmış bölümler, devamında ise *Shi Ji*'de yer alan Hunlarla ilgili en önemli monografilerin çevirisi yer almaktadır.

Pulat Otkan'ın vakitsiz ölümüyle tam olarak bitirilememiş ve Otkan'ın öğrencisi, Çin uzmanı Doç. Dr. Giray Fidan'ın danışmanlığında hazırlanan bu eserin ilgili literatüre önemli bir katkı olduğuna inanıyoruz.

Prof. Dr. Pulat Otkan (1942-2014) DTCF Sinoloji kürsüsü başkanlığını uzun yıllar yürütmüş, bunun yanı sıra Japon Dili ve Edebiyatı kürsüsünü kurmuştur. Japon hükümeti tarafından çok az kişiye verilen "The Order of the Rising Sun, Gold Rays With Rossette" nişanı sahibidir. Çin ve Japon dili, kültürü ve tarihi, Orta Asya Türk Tarihi sahalarında araştırmalar yapmış, çok değerli bilimsel eserler vermiştir.

KDV dahil fiyatı
18 TL

Kapak resmi: *Tarihçinin Kayıtları* (*Shi Ji*)
kitabının yazarı Sima Qian.